

Nr 76

Kungl. Maj:t proposition till riksdagen angående samhällsinsatser på läromedelsområdet; given Stockholms slott den 16 mars 1973.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över utbildningsärenden, föreslå riksdagen att bifalla de förslag om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF

INGVAR CARLSSON

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen behandlas samhälleliga insatser på läromedelsområdet på grundval av läromedelsutredningens betänkande (SOU 1971: 91) Samhällsinsatser på läromedelsområdet. Vidare behandlas frågan om former för tillhandahållande av fria läromedel.

Vissa områden inom skolväsendet präglas av en överproduktion av läromedel. Inom andra områden föreligger en bristsituation. Ytterligare produktionsstöd för att främja tillkomst av läromedel inom bristområden föreslås för budgetåret 1973/74. En försöksverksamhet med anbudsförfarande föreslås, vars syfte skall vara dels att försöka minska antalet parallella läromedel, dels att försöka få fram goda läromedel till låga priser. Skolöverstyrelsen (SÖ) föreslås svara för verksamheten med anbudsförfarande.

I propositionen läggs fram förslag om pedagogisk granskning av läromedel. Läromedelsforskningen bör liksom hittills bedrivas vid de pedagogiska och psykologiska institutionerna vid universitet och högskolor. Utprovning och praktisk prövning av läromedel är former för pedagogisk granskning. SÖ och skolstyrelserna bör bl. a. utöva tillsyn över denna verksamhet.

Nuvarande system med centralt förval av läromedel bör med vissa undantag upphöra. Obligatorisk objektivitetsgranskning av centrala läromedel i samhällsorienterande ämnen föreslås. Objektivitetsgranskningen bör handhas av en läromedelsnämnd inom SÖ, vilken bör inrättas den

1 juli 1974. Den föreslagna nämnden bör på eget initiativ eller efter anmälan kunna objektivitetsgranska även andra centrala läromedel. Statens läroboksnämnd föreslås upphöra den 30 juni 1974.

Det bör ankomma på de lokala skolstyrelserna att liksom nu besluta om vilka läromedel som skall antas för användning i undervisningen. För att ge bättre information om läromedlen åt konsumenterna föreslås att ett centralt läromedelsregister byggs upp. Detta register bör administreras av ett fristående statligt organ. Detta organ, som bör inrättas den 1 juli 1974, bör även handha frågor som rör fördelning av produktionsstödet. Länscentralerna för pedagogiska hjälpmedel föreslås upphöra den 30 juni 1973.

Det bör ankomma på kommunerna att bestämma formerna för den lokala läromedelsorganisationen.

En organisationskommitté kommer att tillsättas för att lösa vissa frågor i samband med de i propositionen föreslagna förändringarna.

I propositionen föreslås vad gäller tillhandahållande av fria läromedel för eleverna i grundskolan att det bör ankomma på den kommunala skolstyrelsen att inom i propositionen angivna ramar ta ställning till vilka läromedel eleverna bör få som gåva. Eleverna föreslås få som egna exemplar minst ett centralt läromedel per ämne, vilket ger en allmän överblick av det huvudsakliga kursinnehållet i ämnet. Undantag bör dock kunna göras för i första hand musik, teckning, slöjd och gymnastik. Dessa regler föreslås gälla fr. o. m. den 1 juli 1973.

**Utdrag av protokollet över utbildningsärenden,
hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet
på Stockholms slott den 16 mars 1973.**

Närvarande: statsministern PALME, ministern för utrikes ärendena WICKMAN, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, JOHANSSON, HOLMQVIST, ASPLING, LUNDKVIST, GEIJER, ODHNOFF, MOBERG, BENGTSSON, NORLING, LÖFBERG, LIDBOM, CARLSSON.

Chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Carlsson, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *samhällsinsatser på läromedelsområdet* och anför.

1 Inledning

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 27 januari 1966 tillkallade chefen för dåvarande ecklesiastikdepartementet den 23 mars samma år sex sakkunniga¹ för att utreda frågan om produktion och granskning av läroböcker och andra pedagogiska hjälpmedel m. m. (direktiv se 1967 års riksdagsberättelse s. 277 ff.). De sakkunniga antog benämningen *läromedelsutredningen*. Utredningen har tidigare lagt fram tre betänkanden, den 3 april 1968 (SOU 1968: 14) Skolboksleveranser, den 30 augusti 1968 (SOU 1968: 36) Läromedel för specialundervisningen och den 18 mars 1970 (SOU 1970: 10) Fria läromedel. Dessutom har avgetts en rapport (DsU 1968: 14) Skolboksdistribution. Läromedelsutredningen har den 8 december 1971 lagt fram sitt fjärde och sista betänkande (SOU 1971: 91) Samhällsinsatser på läromedelsområdet. Efter remiss har yttranden över det senast framlagda betänkandet avgetts av statskontoret, riksrevisionsverket (RRV), universitetskanslersämbetet (UKÄ) — som bifogat yttranden från berörda universitets- och högskolemyndigheter —, utrustningsnämnden för universitet och högskolor (UUH), skolöverstyrelsen (SÖ) — som bifogat yttranden från lärarhögskolorna och ett antal länsskolnämnder —, statens läroboksnämnd, statens pris- och kartellnämnd (SPK), varudeklarationsnämnden (VDN), 1968 års barnstugeutredning, länsskolnämndsutredningen, kommittén för television och radio i utbildningen (TRU), Statsföretag AB,

¹ Vid tiden för avlämnande av SOU 1971: 91 riksdagsmannen Hilding Johansson, ordförande, direktören Birger Beckman, avdelningsdirektören Bengt Dahlbom, studeranden Jan-Eric Furubo, landstingsrådet Ruth Kärnek och departementssekreteraren Erland Ringborg.

Sveriges Radio, Svenska kommunförbundet, Svenska landstingsförbundet, Landsorganisationen i Sverige (LO) — som bifogat yttranden från Svenska byggnadsarbetareförbundet, Svenska fabriksarbetareförbundet, Handelsanställdas förbund och Svenska metallindustriarbetareförbundet —, Statstjänstemännens riksförbund (SR), Svenska arbetsgivareföreningen (SAF), Sveriges akademikers centralorganisation (SACO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Kooperativa förbundet (KF), Arbetarnas bildningsförbund (ABF), Svenska bokförläggareföreningen, Föreningen Svenska skolproducenter, Svenska bokhandlareföreningen, Moderata ungdomsförbundet (MUF), Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund (SSU), Riksförbundet Hem och Skola, Elevförbundet, Sveriges elevers centralorganisation (SECO), Sveriges folkhögskolelevers förbund (SFEF), Sveriges förenade studentkårer (SFS), Vuxenstuderandes riksförbund (VRO), utbildningsnämnden i Östergötlands läns landstingskommun, utbildningsnämnden i Skaraborgs läns landstingskommun, utbildningsnämnden i Västernorrlands läns landstingskommun, Göteborgs allmänna skolstyrelse, skolstyrelserna i Huddinge, Malmö, Norrköpings, Reftele, Smedjebackens och Sorsele kommuner, Stockholms skoldirektion, skolstyrelserna i Ströms, Umeå, Uppsala, Västerås och Åtvidabergs kommuner. Statens råd för byggnadsforskning, Medborgarskolan, Sveriges allmänna biblioteksforening, Smalfilm Distributörernas förening, Svenska förbundet för specialpedagogik, Sveriges författarförbund och Läromedelsförfattarnas förening har dessutom inkommit med skrivelser.

Länsskolnämndsutredningen² har med skrivelse den 10 januari 1973 överlämnat förslag om länsskolnämnden för pedagogiska hjälpmedel.

Efter remiss har yttranden över länsskolnämndsutredningens förslag avgetts av statskontoret, RRV, SÖ — som bifogat yttranden från flertalet länsskolnämnder —, statens läroboksnämnd, länsskolnämnderna i Östergötlands, Skaraborgs och Västernorrlands län, Svenska kommunförbundet, LO, SR, SACO, TCO, Göteborgs allmänna skolstyrelse, Stockholms skoldirektion samt skolstyrelserna i Smedjebacken, Sorsele och Västerås. Länsskolnämnden i Värmlands län har inkommit med skrivelse.

Fredrika-Bremer-förbundet har i en skrivelse till Kungl. Maj:t understrukit önskvärdheten av att vissa förändringar vidtas vad gäller granskning av läroböcker ur könsrollssynpunkt.

Stockholms Arbetarekommun har till utbildningsdepartementet överlämnat en motion till Stockholms Arbetarekommuns representantskaps årsmöte, i vilken bl. a. uttalas att målsättningen bör vara en läromedelsproduktion helt i samhällets regi.

² Kommunalrådet Gösta Fagerberg, ordförande, direktionssekreteraren Sune B. Ericsson, landstingsrådet Hilding Färm, hemmansägaren Arvid Jonsson, landstingsmannen Sven Eric Nordin, skoldirektören M. Lennart H. Örehag, skolrådet Arne S. Sönnerrind.

SFS har i en skrivelse till Kungl. Maj:t hemställt att Kungl. Maj:t skyndsamt låter utreda frågan om fria läromedel till de postgymnasialt studerande.

Kristen Demokratisk samling har i en skrivelse till Kungl. Maj:t hemställt dels att hemmen erhåller en fullständig läromedelsförteckning i religions- och sexualkunskap för grundskolan i början av varje läsår, dels att alla läroböcker i nämnda ämnen utställs på offentligt bibliotek eller annan lämplig lokal.

Svenska kommunförbundet har i en skrivelse den 2 december 1972 fört fram förslag rörande fria läromedel för eleverna i grundskolan.

Utbildningsutskottet har i ett betänkande (UbU 1972: 26, rskr 1972: 186) behandlat frågan om fria läromedel för eleverna i grundskolan i anledning av motioner (1972: 698, 1972: 1086) angående tillhandahållandet av läromedel åt elever i grundskolan.

Lärarnas riksförbund har i skrivelse till utbildningsdepartementet tagit upp frågan om fria läromedel för eleverna i grundskolan.

I fråga om många av förslagen fordras inte beslut av riksdagen. För överblickens och sammanhangets skull berörs dock vissa sådana förslag.

2 Samhällsinsatser på läromedelsområdet

2.1 Nuvarande bestämmelser

2.1.1 Granskning av vissa läroböcker

Gällande bestämmelser om läroboksgranskning återfinns i kungörelsen (1948: 613) om granskning av vissa läroböcker (ändrad senast 1972: 178). Kungörelsen är numera i vissa avseenden föråldrad.

Enligt 1948 års kungörelse ankommer det på ett särskilt organ, statens läroboksnämnd, att granska läroböcker som — på det sätt kungörelsen numera tillämpas — är avsedda för grundskolan, för gymnasieskolans tre- och fyraåriga linjer med undantag av läroböcker i tekniska och ekonomiska ämnen, för nomadskolor och för privatskolor som avses i privatskolstadgan. Kungörelsens bestämmelser gäller i fråga om lärobok för religionskunskapsundervisningen även lärobok som används vid bl. a. lärarhögskolor, specialskolor, särskolor och ungdomsvårdsskolor. Granskning av sådana läroböcker har emellertid i praktiken varit aktuell endast i ett fåtal fall. Enligt kungörelsen har nämnden att efter framställning av styrelsen för försvarets gymnasieskola resp. vederbörande försvarsgrenchef granska och avge yttrande rörande läroböcker i allmänbildande ämnen, avsedda att användas för undervisning i försvarets gymnasieskola eller i arméns, marinens eller flygvapnets skolor för fast anställt manskap. Denna be-

stämmelse har inte haft någon större praktisk betydelse. Godkända läroböcker förs upp på en läroboksförteckning.

Med läroböcker avses i kungörelsen tryckalster som är avsedda att, sedan de i därför stadgad ordning antagits, åläggas eleverna till användning vid undervisningen, och som utgör egentliga läroböcker i teoretiska läroämnena, läseböcker för läsningens inlärande i årskurserna 1—3 av de obligatoriska skolorna, läroböcker i praktiska läroämnena, i yrkesämnena och i övningsämnena, ordböcker och ordlistor, översättningsövningar, textböcker i främmande levande språk, kartböcker, räkne- och andra tabeller, arbetsanvisningar med kartor, illustrationer, sifferuppgifter och utförligare text, föreskrifter för välskrivning och textning samt sångböcker. Denna definition av läroböcker i kungörelsen utesluter från granskning en inte ringa del av de läromedel som produceras för användning i skolorna.

Statens läroboksnämnd betecknar i sitt remissvar över betänkandet granskningskungörelsens definition av läroböcker som tryckalster av olika slag som föråldrad. Det hittillsvarande begreppet lärobok är på väg att upplösas. Enligt statens läroboksnämnd har granskningskungörelsens läroboksbegrepp berett och bereder i 1960- och 1970-talens förändrade undervisningssituation tillämpningssvårigheter. Lärobokspaket framställs där ljud- och bildbanden är det primära, medan läroboken reducerats till ett texthäfte åt audivisueella medier.

Vid sina avvägningar om vilka böcker som skall betraktas som läroböcker och därmed granskas har statens läroboksnämnd utgått från dels granskningskungörelsens definition, dels föreskrifter och anvisningar i gällande läroplaner. Vid sådana avvägningar i enskilda fall har nämnden även samrått med SÖ.

I vissa fall får läroböcker användas trots att de inte är uppförda på läroboksförteckningen. Sådana läroböcker får i de tidigare nämnda skolformerna användas i försökssyfte vid undervisningen enligt SÖ:s bestämmande. Även i utlandet framställd textbok i främmande levande språk får utan att vara uppförd på läroboksförteckningen antagas till användning vid undervisningen.

Läroboksförteckningen upprättas av statens läroboksnämnd. Nämnden har härutöver att följa tillkomsten av goda läroböcker samt med uppmärksamhet följa utvecklingen på läroboksområdet i utlandet. Det åligger vidare nämnden att till Kungl. Maj:t avge yttranden i sådana ärenden, som remitteras till nämnden, och i erforderliga fall hos Kungl. Maj:t göra framställningar i frågor, som faller inom nämndens verksamhetsområde.

Ansökan om uppförande av lärobok på läroboksförteckningen skall med angivande av den skolform och det skolstadium, för vilka läroboken är avsedd, ges in till läroboksnämnden. Vid sådan ansökan skall sökanden till läroboksnämnden erlagga en granskningsavgift av 350

kr. för varje med ansökan avsedd lärobok. Efter den granskning av läroboken, som i de särskilda fallen är påkallad, avgör nämnden om läroboken skall uppföras på läroboksförteckningen. I kungörelsen föreskrivs vad som särskilt skall iakttagas vid sådan granskning.

Granskningen skall bl. a. avse att lärobokens innehåll står i överensstämmelse med gällande undervisningsplaner eller kursföreskrifter; att överensstämmelse, i huvudsak, råder mellan de kursmoment, som i läroboken behandlas och dem, som är föreskrivna för de klasser eller stadier, för vilka läroboken är avsedd; att eventuellt förekommande illustrationsmaterial ansluter till de kursmoment, det avser att belysa; att lärobokens innehåll är objektivt och vederhäftigt och såvitt möjligt överensstämmande med den vetenskapliga och pedagogiska utvecklingen för ifrågavarande område; att läroboken såväl i fråga om innehåll som i språkligt och formellt hänseende är lämpad efter lärjungarnas ålder och mognad; att lärobokens pris är skäligt samt att läroboken är av behovet påkallad och i väsentliga avseenden utgör en självständig insats på det pedagogiska området.

Om behov anses föreligga, skall nämnden i de nyss nämnda hänseendena inhämta yttrande från särskilda ämnessakkunniga, vilka utses av nämnden. Nämnden kan också för bedömning av lärobok ur psykologisk-pedagogisk synpunkt, om så är påkallat, såsom expert anlita person som besitter speciell dylik sakkunskap.

Lärobok kan, om detta anses erforderligt, föras upp på läroboksförteckningen med visst förbehåll vad gäller lärobokens användning. Ny, omarbetad eller utökad upplaga av lärobok kan föras upp på läroboksförteckningen antingen vid sidan av eller i stället för föregående upplaga. Om nämnden finner att en lärobok som är uppförd på läroboksförteckningen är föråldrad eller av annan anledning inte bör användas i skolundervisningen får nämnden utesluta läroboken ur förteckningen.

Om så anses nödvändigt, kan läroboksnämnden besluta, att ny lärobok skall bli föremål för praktisk prövning, innan beslut fattas om dess uppförande på läroboksförteckningen. Sådan prövning skall begränsas till viss tid och verkställas i enlighet med nämndens anvisningar. Efter framställning från nämnden skall SÖ bestämma, till vilken skola prövningen skall förläggas och vilka lärare som skall delta i prövningen. Efter utgången av den för prövningen bestämda tiden skall redogörelse för erfarenheterna av lärobokens användning vid undervisningen insändas till nämnden. Avskrift av redogörelsen skall sändas till SÖ.

Läroboksnämndens beslut kan överklagas hos Kungl. Maj:t.

Nämnden skall upprätta läroboksförteckningen på grundval av nämndens och i förekommande fall Kungl. Maj:ts beslut. Förteckningen skall tryckas och distribueras genom nämndens försorg. I förteckningen, som skall vara översiktligt uppställd och innehålla uppgift om den

tidpunkt, från vilken förteckningen skall gälla, skall för varje lärobok anges författarnamnet, bokens benämning, sidantalet, tryckorten, tryckåret, förlagets namn, priset och andra erforderliga uppgifter samt eventuellt förbehåll i avseende på lärobokens användning.

2.1.2 Antagande av lärobok m. m.

För såväl grundskola som gymnasieskola gäller att ny lärobok eller omarbetad upplaga av redan använd lärobok skall antagas av skolstyrelsen. I ärendet skall rektor avge förslag efter hörande av ämneskonferensen eller vederbörande lärare. För grundskolan får endast lärobok, som statens läroboksnämnd tagit in i läroboksförteckning, antagas. För gymnasieskolan får i fråga om de ämnen som Kungl. Maj:t bestämmer i särskild ordning endast antagas lärobok, som statens läroboksnämnd tagit in i läroboksförteckning. För nomadskolan gäller samma bestämmelser som för grundskolan. För specialskolan gäller följande. Ny lärobok eller omarbetad upplaga av lärobok antages av styrelsen för skolenheten. I ärendet skall rektor avge förslag efter hörande av ämneskonferensen eller vederbörande lärare. För undervisning i religionskunskap må antagas endast sådan lärobok som statens läroboksnämnd tagit in i läroboksförteckningen. Bestämmelserna för grundskola och gymnasieskola har motsvarande tillämpning för privatskola. För försvarets gymnasieskola gäller samma bestämmelser som för gymnasieskolan. Kurslitteratur skall vad gäller sjuksköterskeskola antagas av skolans styrelse. I ärendet skall rektor avge förslag efter hörande av ämneskonferensen eller vederbörande lärare.

I 11 kap. 8 § skolstadgan (1971: 235, ändrad senast 1973: 9) föreskrivs bl. a. att skolchefen skall främja verksamheten inom skolornas bibliotek och verka för att lämpliga läromedel för utbildningen anskaffas och används. Skolchefen skall vidare (11 kap. 9 § skolstadgan) tillse att vad som anskaffas för skolväsendets behov är tidsenligt och lämpligt och att inköpen sker på bästa sätt. Han skall vidare tillse att inventarier och utbildningsmateriel förtecknas och regelbundet inventeras.

Det åligger rektor (12 kap. 8 § skolstadgan) att ha tillsyn över institutioner, bibliotek och andra hjälpmedel för utbildningen samt sörja för att dessa används på ett lämpligt sätt. Rektor skall även (12 kap. 9 § skolstadgan) ha tillsyn över lokaler och inventarier samt låta förteckna inventarier och utbildningsmateriel och verkställa regelbundet återkommande inventeringar därav.

Tillsynslärare skall enligt 12 kap. 18 § skolstadgan bl. a. under rektor utöva ledning av och tillsyn över anskaffning och vård av inventarier och utbildningsmateriel, i den mån sådant ej ankommer på annan. Tillsynslärares uppgifter regleras utöver av bestämmelserna i skolstadgan i instruktion som fastställs av skolstyrelsen med ledning av en av SÖ den 2 december 1963 fastställd normalinstruktion för tillsynslärare. En-

ligt normalinstruktionen skall tillsynslärare bl. a. i samråd med lärarna upprätta och till rektor inge förslag till inköp av inventarier. Han skall också, i den mån det ej ankommer på annan, svara för organisation och fördelning av läromedlen och för förteckning och inventering av dem.

2.2 Utredningen

2.2.1 Inledning

Enligt sina direktiv har läromedelsutredningen haft tre huvudfrågor att behandla, nämligen behovet av samhälleliga insatser när det gäller läromedelsproduktionen, behovet av central granskning av läromedel och eventuellt införande av fria läromedel inom nya delar av utbildningssektorn. Den sistnämnda frågan behandlade utredningen i sitt tredje betänkande (SOU 1970: 10) Fria läromedel. I direktiven görs vissa avgränsningar för utbildningen vid universitet och högskolor. Vad gäller frågor rörande läroböcker skall utredningens överväganden för dessa utbildningsvägar endast avse kurslitteratur. Utredningen bör vidare inte ta upp frågor om granskning av läroböcker för universitet och högskolor.

Utredningen redovisar inledningsvis de utgångspunkter för utredningsarbetet som getts genom direktiven och i anslutning här till utredningsarbetets uppläggning.

I direktiven fastslogs bl. a. att ansvaret för att det inom vårt utbildningsväsende finns tillgång till effektiva pedagogiska hjälpmedel åvilar ytterst statsmakterna. De åtgärder som från det allmännas sida kan vidtas eller övervägas är i det stora hela av produktions- eller granskningskaraktär.

Läromedelsutredningen beslöt i början av sitt arbete att låta göra *en undersökning av läromedelsmarknaden*. Utredningen tog därför hösten 1966 kontakt med SPK, vilken förklarade sig villig att genomföra den önskade undersökningen. Kungl. Maj:t uppdrog i april 1967, efter hemställan från utredningen, åt SPK att verkställa undersökningen. För att belysa läromedelsmarknadens konsument sida har således bl. a. läromedelsinköp år 1967 i sju kommuner kartlagts i en s. k. köpstudie. Val och inköpsrutiner i dessa kommuner har också studerats. Vidare har en leverantörsstudie, bestående främst av en enkät till de största läromedelsleverantörerna, genomförts. SPK har för utredningens räkning även studerat statens läroboksnämnds prisgranskning av läroböcker. Dessa undersökningar av läromedelsmarknaden har utgjort det främsta underlaget för utredningens överväganden beträffande produktion m. m. Utredningen har även tagit del av bl. a. resultat från utredningar som gjorts inom Svenska kommunförbundet.

På initiativ av läromedelsutredningen har under utredningsarbetet en *försöksverksamhet med praktisk prövning* av läromedel bedrivits. Syftet med denna försöksverksamhet har varit att få erfarenheter inför ett eventuellt införande av ett generellt system med praktisk prövning. Verksamheten har letts av en forskargrupp vid pedagogiska institutionen vid universitetet i Göteborg.

Utredningen redovisar olika *läromedelsdefinitioner*, vilka kommit till användning eller föreslagits i olika sammanhang. För egen del ansluter sig utredningen närmast till följande definition.

Med läromedel avses de informationsförmedlande komponenterna i undervisningen vilka innehåller både information — meddelandet — och medel för dess presentation.

Utredningen vill i denna definition inte innefatta lärare och elever. Till medel för presentation av information hänför utredningen i sammanhanget även den tekniska apparatur som är nödvändig för användande av vissa läromedel, t. ex. TV-apparater, projektorer och bandspelare.

Utredningen har i sina diskussioner om olika åtgärder för att förbättra situationen på läromedelsområdet gjort en väsentlig inskränkning. Utredningens förslag rör i huvudsak vad utredningen benämner *centrala läromedel*. Med detta begrepp avser utredningen

läromedel som direkt framställts för att täcka kvalitativt och/eller kvantitativt väsentliga delar av läroplanernas kursmoment. Det kan gälla exempelvis ett »heltäckande» studiepaket, en årskurslärobok, en studiecassett för ett centralt arbetsområde eller en audivisuell språkkurs.

Utredningen ger fortsättningsvis en redovisning av vad som sägs i läroplanerna för resp. grundskolan och gymnasieskolan om läromedelsfrågor och ger även en översikt över hur vissa utredningar de senaste åren behandlat läromedelsfrågorna.

2.2.2 Forsknings- och utvecklingsarbete

Utredningen konstaterar att forsknings- och utvecklingsarbete på läromedelsområdet bedrivs f. n. både i statlig och privat regi.

Med de medel som anvisas till SÖ för pedagogiskt forsknings- och utvecklingsarbete bedrivs f. n. inemot sextio projekt. Enligt SÖ:s beräkningar används 4,6 milj. kr. av de medel som anvisats för pedagogiskt forsknings- och utvecklingsarbete för budgetåret 1971/72 — ca 20,5 milj. kr. — för läromedelsprojekt.

Inom vissa forsknings- och utvecklingsprojekt (FoU-projekt) bedrivs ett läromedelsinriktat utvecklingsarbete. Därvid framställs läromedelsystem efter en s. k. *undervisningsteknologisk modell*, vilken av utredningen beskrivs på följande sätt.

Framställningen av ett sådant läromedelssystem inleds med en *planeringsfas*. Därvid görs i regel en målbeskrivning för de aktuella undervisningsavsnitten, dvs. en tolkning av läroplanernas anvisningar om innehåll och aktiviteter. Vidare studeras den organisatoriska ram inom vilken läromedlet skall komma till användning. Det kan vara fråga antingen om att utnyttja eller anpassa en befintlig organisation eller om att skapa nya organisatoriska former.

Efter planeringsfasen följer en *konstruktionsfas*. Med utgångspunkt i bestämmingar som gjorts av mål, innehåll och organisatoriska ramar uppdelas stoffet på lämpliga enheter. Dessa enheter planeras sedan i fråga om aktiviteter, arbetsformer, kunskapskontroll etc. Därefter görs medievalet, som i sista hand blir resultat av en avvägning mellan de pedagogiska kraven, produktionskostnaderna och de praktiska och ekonomiska följderna för konsumenten. Den första versionen av läromedlet som nu framställs utprövas och revideras till en andra version osv.

Den sista delen av framtagandet av ett läromedelssystem är en *utvärderingsfas* som innefattar beskrivning av det färdiga läromedelssystemets användning och effekter som underlag för en objektiv bedömning av dess egenskaper, en sorts VDN-deklaration.

Utredningen beskriver ett läromedelssystem, individualiserad matematikundervisning (IMU), som tagits fram med hjälp av den beskrivna produktionsmodellen.

Under budgetåret 1971/72 tilldelades 0,4 milj. kr. av anslaget för pedagogiskt utvecklingsarbete m. m. vid *universitet och högskolor* för detta budgetår — 7,877 milj. kr. — för läromedelsprojekt. Läromedelsproduktionen inom UKÄ:s område stöds dessutom genom att universitetslärare medges partiell tjänstebefrielse för att författa läroböcker m. m. och genom att bidrag lämnas till tryckningskostnader, som ersättning till författare, till manusframställning etc.

Läromedelsutredningen har hämtat in uppgifter om *läromedelsföretagens utvecklingsarbete* bl. a. genom en enkät till några större läromedelsföretag i början av år 1969. Det uppges av flera orsaker vara svårt att ange hur mycket pengar läromedelsföretagen satsar på produktutveckling. Det är enligt utredningen inte möjligt att dra en gräns mellan produktutveckling och annat arbete.

Den produktutveckling som bedrivs av läromedelsföretagen styrs i stor utsträckning av läroplaner, kursplaner, studieplaner o. d. Detta gäller enligt utredningen framför allt informationsförmedlande läromedel. Utredningen konstaterar vad gäller TV-apparater, bandspelare, projektorer o. d. att dessa i flertalet fall är desamma som används i andra sammanhang. I en del fall har emellertid produkterna ändrats för att bättre passa för undervisningsändamål. Resultat och metoder från den statliga forsknings- och utvecklingsverksamheten utnyttjas vid produktutveckling hos läromedelsproducenter. Utredningen redovisar ett exempel på detta.

Vissa allmänna synpunkter framkomna genom enkäten redovisas.

Producenterna anser således bl. a. att samarbetet mellan utbildningsmyndigheterna och läromedelsproducenterna bör förbättras. Vidare efterlyser man forskningsprojekt som gäller konkreta undervisnings-situationer. Man saknar också efterbearbetning, sammanställning och analys av de projekt som kan ge konkreta direktiv för läromedelsutvecklingen. Man vill att skolforskningen skall systematiseras såväl beträffande val av områden som beträffande redovisning av resultaten.

Utredningen ger en översikt över det pedagogiska forsknings- och utvecklingsarbetet i Förenta staterna, Storbritannien och i Tyska demokratiska republiken. Vad gäller denna översikt hänvisas till betänkandet.

Utredningen konstaterar att antalet svenska projekt med primärt mål att framställa nya läromedel eller läromedelsprototyper varit få. Flera projekt innefattar emellertid systemutveckling av metoder för läromedelsproduktion. Flertalet projekt har hittills dessutom i stor utsträckning avsett grundskolan och det tidigare gymnasiet. I syfte bl. a. att få till stånd en jämnare tillgång på läromedel anser utredningen det angeläget att forskningen intensifieras inom vissa områden. Utredningen anger tre sådana *angelägna områden*: vuxenutbildningen, invandrarundervisningen och yrkesutbildningen.

Inom *vuxenutbildningen* används ofta läromedel avsedda för ungdomsskolan. Utredningen anser att effekterna av detta bör klarläggas genom forskning. Häri bör ingå att klarlägga vilka anpassningar av ungdomsskolans läromedel som bör göras och i vilken utsträckning vuxenutbildningen kräver speciella läromedel.

För *invandrarundervisningen*, som är ett annat område med akut brist på forskning bl. a. inom läromedelsområdet, bör metoder utvecklas för att analysera invandrarnas sociala och psykologiska bakgrund och studieförutsättningar. Forskningen bör vidare gälla olika mediekombinationers lämplighet och effekterna av olika motivationsskapande åtgärder.

Inom *yrkesutbildningen* har utvecklats en speciell form av läromedel, s. k. arbetsinstruktioner. Utredningen efterlyser forskning om effekterna av denna speciella metodik och jämförelser med andra undervisningsmetoder. Utredningen pekar vidare på att besparingar torde kunna göras om attrapper och simulatorer används i undervisningen i stället för komplicerade maskinutrustningar. En sådan utveckling kräver både pedagogisk och teknisk forskning.

Gemensamt för de angivna områdena är att det inom samtliga finns behov av forskning om effekterna av olika medier och kombinationer av dessa. Utredningen anser dessutom att en sådan medicforskning är angelägen för praktiskt taget hela utbildningsområdet. Resultaten av en sådan forskning bör bli att vissa modeller för val av medier tas fram.

Utredningen påpekar med hänvisning till den i det föregående presenterade undervisningsteknologiska modellen att utredningen inte har tagit ställning för en utveckling mot en läromedelsproduktion som skulle domineras av ett fåtal läromedelssystem. Framställning av läromedelssystem är endast en speciell och begränsad tillämpning av modellen. Utredningen gör emellertid vissa ställningstaganden som rör en *systematiserad produktion* av läromedel.

Utredningen anser det således självklart att alla läromedel som produceras måste anknyta till de av statsmakterna fastställda målen och riktlinjerna. I planeringsfasen, vilken inleder produktionen av ett läromedel och vilken normalt utgår från ett intensivstudium av läroplanen, ingår en målanalys som resulterar i någon form av målbeskrivning. Läromedelsutredningen, som påpekar att dessa metoder kan växla, anser det arbete att ta fram metoder för att göra målbeskrivningar som pågår inom SÖ vara angeläget. Det är enligt utredningen viktigt att detta utvecklingsarbete bedrivs i nära kontakt med läromedelsproducenterna. Utredningen anser vidare att en analys av den organisatoriska ram inom vilken läromedlen skall komma till användning bör ingå i planeringsfasen.

I nästa fas i den undervisningsteknologiska modellen — konstruktionsfasen — finns enligt utredningen viktiga moment, som bör beaktas vid all läromedelsproduktion. Utredningen betonar särskilt vikten av att medievalet görs vid rätt tidpunkt i produktionsprocessen. I nuläget kan medievalet styras av att det läromedelsproducerande företaget är inriktat på ett enda slags medium. Utredningen anser att medievalet bör göras av ett organ som kan i princip fritt välja de medier som bäst anses svara mot de pedagogiska kraven inom ramen för vad som från ekonomisk synpunkt är godtagbart.

Utredningen för fram följande förslag avseende *läromedelsforskningens organisation*. Den statliga läromedelsforskningen bör liksom hittills bedrivas vid de pedagogiska och psykologiska institutionerna vid lärarhögskolor och universitet. Läromedelsproducenterna bör, i de fall de önskar få forskning utförd i anslutning till sina egna produkter, utnyttja möjligheterna till uppdragsforskning. Uppdragsforskningen på läromedelsområdet bör bekostas av vederbörande producent. Enligt utredningens mening finns det även inom ramen för nuvarande resurser relativt goda möjligheter för producentfinansierad läromedelsforskning.

Läromedelsutredningen har även övervägt andra former för finansiering av läromedelsforskning, exempelvis skulle den kunna bekostas med medel från såväl företag — privatägda och allmänägda — som staten i form av anslag från SÖ och UKÄ. En fond eller ett finansieringsinstitut för tillämpad läromedelsforskning är emellertid enligt läromedelsutredningens uppfattning en lösning som bör aktualiseras först på sikt, under förutsättning att uppdragsforskningen på läromedelsområdet fått sådan omfattning att behov av nya former för finansiering uppstår.

2.2.3 Produktion

Vad gäller utredningens redogörelse för hur frågan om statliga insatser för produktion av läromedel har behandlats av kommittéer m. m. hänvisas till betänkandet.

Läromedelsutredningen redovisar i syfte att belysa *läromedelsmarknadens omfattning* uppskattningar av dels konsumtionen av läromedel, dels läromedelsmarknadens storlek på producentsidan.

Faktorer som antal elever, antal ämnen och kurser, antal undervisningstimmar, förändringar av pedagogisk och organisatorisk art (nya läroplaner etc.) påverkar enligt utredningen läromedelsmarknadens omfattning på *konsumentsidan*. Svenska kommunförbundet har uppskattat kostnaden för kommunernas läromedelsinköp under år 1970 för i huvudsak grundskola och gymnasieskola till ca 540 milj. kr. I detta belopp, som räknats fram med ledning av en enkät till 183 kommuner, ingår även läromedel utanför den definition av läromedelsbegreppet, som läromedelsutredningen valt. SPK har vid sin undersökning av läromedelsmarknaden uppskattat kostnaden för inköpta läromedel för grundskolan och gymnasieskolan år 1969 till ca 550 milj. kr. Enligt utredningens beräkning täcks mindre än en procent av detta belopp av statsbidrag. Läggs till det av kommunförbundet beräknade beloppet uppskattad kostnad för läromedelsinköpen vid universitet och högskolor, ickekommunal vuxenutbildning, folkbildningsorganisationer, de statliga verken, försvaret och företagen får man ett belopp i storleksordningen 600—700 milj. kr. per år.

Tabell 2.2.3.1 Grundskolans och gymnasieskolans läromedelsinköp år 1969 enligt statens pris- och kartellnämnds beräkning

	Milj. kr.	%
AV-apparatur	45	8
AV-materiel	35	7
Läroböcker och övrigt tryckt material	200	37
Förbrukningsmateriel	80	15
Demonstrations- och försöksmateriel	29	5
Inredningsartiklar	100	18
Gymnastikartiklar	18	3
Maskiner	26	5
Övriga läromedel	12	2
	545	100

Utredningen har även studerat läromedelsmarknadens omfattning på *producentsidan*. Vid SÖ:s läromedelssektion finns ett adressregister över sådana företag som uppgett sig vara leverantörer av läromedel. I detta register fanns 700 företag upptagna hösten 1971. SPK har studerat läromedelsinköpen i sju kommuner och fann därvid att dessa kommuner köpt läromedel från omkring 650 olika leverantörer under år 1967.

Läromedelsutredningen konstaterar sammanfattningsvis att lärome-

delsmarknaden är omfattande och expanderande samt splittrad på företagssidan.

Utredningen ger en översikt över *företagsstrukturen* inom läromedelsmarknaden.

De större företagens andel av läromedelsmarknaden framgår av tabell 2.2.3.2.

Tabell 2.2.3.2 De tio största företagsgruppernas eller företagens försäljning och marknadsdelar beträffande läromedel år 1969 enligt statens pris- och kartellnämnds undersökning

Företagsgrupp eller företag	Försäljning till grundskolan och gymnasieskolan (milj. kr.)	Procent av totalmarknaden
1 <i>Esselte- och Bonnierkoncernerna</i> (Läromedelsförlagen, Skrivrit, Norstedts Skolavdelning, Akuma, GLA, KVE-Informationsmetodik)	178	33
2 <i>Statliga och kooperativa företag</i> (Utbildningsförlaget, Gleerups förlag, Fritzes Bokförlag, Sveriges Radio-skolmaterielsektionen, Lumalampan, SRA, Transintro, Sonab)	43	8
3 <i>Almqvist & Wiksell Förlag</i>	41	8
4 <i>Skol-Sundström</i>	13	2
5 <i>Natur och Kultur</i>	13	2
De fem största	288	53
6 <i>Lindahl & Nermark</i>	12	2
7 <i>Facit-koncernen</i> (Facit och Addo)	10	2
8 <i>Skolförlaget Gävle</i>	10	2
9 <i>Hermods Korrespondensinstituts stiftelse</i> (numera Hermods Läromedel)	9	2
10 <i>Isku Möbler</i>	7	1
De tio största	336	62

Vissa företag på läromedelsmarknaden utmärks av att de har en speciell inriktning eller ägarstruktur. Företag som nämns i detta sammanhang är Sveriges Radio. De statliga insatserna för undervisning med hjälp av radio och TV uppgick under budgetåret 1971/72 till omkring 43 milj. kr. I detta belopp räknar utredningen in anslag till Sveriges Radio AB, till televerket för distribution och till TRU-kommittén. Studentlitteratur AB som ägs av sju studentkårer och SFS är i princip inriktat på läromedel för den eftergymnasiala utbildningen. Två kooperativa företag, Luma Elektronik AB och KF Skolutrustning, försäljer AV-apparatur, framför allt TV-apparater till skolor, utrustning till institutioner för laborativa ämnen samt skolmöbler och inredningsartiklar. Inom TV-kassettområdet finns två företag, ett privatägt och ett allmän-

ägt. Esselte Bonnier Audio Visual (EBAV) ägs av Esseltekoncernen och Bonnierföretagen med hälften var. Svenska TV-Kassett AB ägs av staten (50 % av aktiekapitalet), Svenska kommunförbundet (25 %) och KF (25 %).

Som en följd av att läromedelsbegreppet är synnerligen vidsträckt är det, påpekar utredningen, knappast möjligt att betrakta läromedelsmarknaden som en enda marknad. Den bör snarare ses som summan av ett antal delmarknader med delvis olika struktur och karaktär. Utredningens indelning av läromedelsmarknaden i delmarknader framgår av tabell 2.2.3.3. Av denna tabell kan även utläsas hur grundskolans och gymnasieskolans beräknade inköp för år 1969 fördelade sig på de olika delmarknaderna.

Tabell 2.2.3.3 Grundskolans och gymnasieskolans beräknade inköp år 1969 fördelade efter produktgrupper och produkter enligt statens pris- och kartellnämnds undersökning

	Milj. kr.	%		Milj. kr.	%
<i>AV-apparatur</i>			<i>Demonstrations- och försöksmateriel</i>	29,0 ^a	5
Kameror	1,5		<i>Inredningsartiklar</i>	100,0	18
Ljudapparater	9,0		<i>Gymnastikartiklar</i>		
Inlärningsstudior	5,0		Gymnastikredskap	12,0	
Projektorer	12,0		Gymnastikmateriel	6,0	
TV-apparatur	4,0			18,0	3
Videobandspelare	3,0				
Övrigt ¹	10,0				
	44,5	8			
<i>AV-materiel</i>			<i>Maskiner</i>		
Filmer (inspelade)	5,0		Hem- och hushållsmaskiner	1,5	
Kartor	3,3		Industri- och verkstadsmaskiner	7,5	
Övrigt ²	27,0		Kontorsmaskiner	10,0	
	35,3	7	Kopieringsmaskiner	7,0	
<i>Läroböcker och övrigt tryckt material</i>	200,0	37		26,0	5
<i>Förbrukningsmateriel</i>			<i>Övriga läromedel</i>		
Pappersartiklar	20,0		Sysselsättningsmateriel	1,7	
Kortvaror	20,0		Musikinstrument	1,2	
Övrigt	40,0 ³		Redskap och verktyg	7,5	
	80,0	15	Specialhjälpmedel för handikappade	1,0 ⁴	
			Vårdmateriel	0,5	
				11,9	2
			Totalt	544,7	100

¹ Tillbehör till AV-apparatur.

² I gruppen övrigt ingår bl. a. stordior, smådior och planscher.

³ Därav förbrukningsmateriel för kemi och fysik ca 5 milj. kr., ljudband 4—5 milj. kr., videoband 1,5—2,0 milj. kr., förbrukningsmateriel för kopieringsmaskiner 4—5 milj. kr. samt textilar- tiklar 10—12 milj. kr.

⁴ Därav fysik och tekniska ämnen 17—21 milj. kr., kemi 8—10 milj. kr. samt biologi 5,5—6,5 milj. kr. Obs. att i dessa delbelopp ingår även förbrukningsmateriel för ca 5 milj. kr.

⁵ Summan är en ungefärlig tilläggs-post, då företagen inte har åtskilt de produkter som är speciellt anpassade för handikappade. Inom de övriga produktgrupperna ingår därför en stor del av dessa hjälpmedel.

Konkurrenssituationen växlar mellan de olika delmarknaderna. Inom vissa är konkurrensen stark. Inom andra har ett enda eller några företag en stark dominans. Läromedelsproduktionen för vissa ämnen, bl. a. laborativa ämnen (biologi, fysik, kemi) och vissa övningsämnen (trä- och metallslöjd och verkstadsarbete), är så starkt koncentrerad till vissa företag att man kan tala om monopolistiska tendenser. Andra områden med stark företagskoncentration är kartor och sysselsättningsmateriel (läggspel, lekmateriel etc.). I fråga om tryckta läromedel är konkurrenssituationen inte entydig. Det finns en god tillgång till alternativa produkter från olika skolboksförlag, i varje fall för ämnen med stort elevunderlag. Priset används emellertid knappast som konkurrensmedel. I undersökningen Prisövervakning av läroböcker konstateras att »läroböcker för grundskolan och gymnasiet i genomsnitt alltid är för förlagen framgångsrika projekt». Utvecklingen för tryckta läromedel torde enligt utredningen gå mot mindre upplagor och ökad utgivning av studiesatser som innehåller både tryckt material och andra medier.

De fyra största företagen hade enligt SPK:s undersökning över 75 % av marknaderna för läromedelsgrupperna litteratur, videobandspelare, kartor, kontorsmaskiner, inredningsartiklar, redskap och verktyg samt industri- och verktygsmaskiner.

Kommunerna är de största läromedelsköparna. Kommunernas läromedelsinköp finansieras till allra största delen med kommunalskattemedel.

I viss begränsad utsträckning finansieras läromedelsproduktionen emellertid med medel från *statliga anslag*.

För läromedelsprojekt, som ingår i SÖ:s forsknings- och utvecklingsverksamhet, bekostar SÖ hela utvecklingsarbetet. Köparen betalar i dessa fall i princip endast för producentens tekniska kostnader plus sedvanligt tillägg.

SÖ har hittills i fråga om läromedelsutvecklingsprojekt (t. ex. avseende fortbildningsmaterial) svarat för kostnader fram t. o. m. framställning av manuskript eller annat slag av första exemplar (bildband etc.). För vissa läromedel för specialundervisning och vissa material för speciallärarutbildning har SÖ även bekostat vissa delar av den tekniska produktionen. Enligt utredningen har under senare år en tydlig tendens i SÖ:s projektverksamhet märkts mot att relativt sett minska antalet produktionsinriktade projekt till förmån för projekt i vilka SÖ:s insatser stannar betydligt tidigare i produktionsleden, t. ex. planeringsunderlag för läromedelsproduktion eller målbeskrivningar som underlag för produktion. Resultaten av sådana projekt brukar redovisas vid konferenser, till vilka läromedelsproducenterna inbjuds.

Det råder enligt utredningen brist på läromedel inom många eftergymnasiala utbildningar. UKÄ har inom sitt område försökt häva denna brist bl. a. genom att ge lärare tjänstebefrielse för att utarbeta läro-

bok eller kompendium och genom produktionsstöd i form av tryckningsbidrag, författarersättning m. m. Någon inskränkning i lärarnas upphovsrätt görs inte i samband med beslutet om tjänstebefrielse. Det är vanligt att den som beviljats tjänstebefrielse själv tar erforderliga förlagskontakter om det blir aktuellt med publicering av det framtagna materialet. Antalet beviljade tjänstebefrielser uppgick under åren 1966—1971 till omkring 300. Sedan budgetåret 1966/67 har enligt uppgift i UKÄ:s anslagsframställning för budgetåret 1972/73 tillkommit 250 läroböcker som ett resultat av att lärarna beviljats tjänstebefrielse. Antalet ansökningar om produktionsstöd brukar vara omkring 40 per år.

Forskningsråden inom utbildningsdepartementets område skall bl. a. främja författandet av läroböcker inom rådets forskningsområde. Produktionsstöd till förlag beviljas enligt utredningen f. n. endast av statens råd för samhällsforskning för utgivning av juridisk kurslitteratur. Bidrag till tryckning av vetenskaplig litteratur kan även erhållas från olika stiftelser o. d.

Enligt läromedelsutredningen har utöver penningvärdeförändringen bl. a. ökningen av elevantalet och en avsevärt ökad differentiering i fråga om linjer, ämnen och kurser påverkat *kostnaderna för tryckta läromedel*. Enligt utredningen har bl. a. de täta läroplansreformerna inom skolväsendet medfört en osäkerhet vid priskalkyleringen, vilket medfört att producenterna har tvingats att kalkylera fullt täckningsbidrag redan på den första upplagan, vilket tidigare varit mindre vanligt. De tryckta läromedlen har gjorts alltmer påkostade i fråga om det tekniska utförandet. Utredningen framhåller att »en elegant och inbjudande teknisk utformning har inte sällan varit ett framgångsrikt konkurrensmedel».

Utredningen ger mot bakgrund av den tidigare redovisningen följande bild av *läromedelsmarknaden i stort*. Det finns många läromedelsproducerande företag och de representerar en rad olika branscher. Endast ett fåtal av dessa företag är specialiserade läromedelsföretag. Bland de företag som har en dominerande ställning inom vissa områden är de flesta specialiserade läromedelsföretag. Enligt SPK:s undersökningar är en av anledningarna till detta att köpare av läromedel hellre vänder sig till etablerade företag än till nya. De större specialföretagen har vidare en väl utbyggd marknadsföring. Utredningen konstaterar att ett annat utmärkande drag för delar av läromedelsmarknaden är utvecklingen mot större företagsenheter. Denna utveckling mot koncentration kan ha vissa fördelar men kan samtidigt leda till en ofullständig konkurrens. Utredningen framhåller fortsättningsvis följande.

Då skolorna i växande utsträckning använder material, som inte produceras som läromedel, t. ex. pocketböcker och tidningar, kan samhället omöjligen täcka hela behovet av läromedel genom egen produktion. Vissa apparater som skolorna utnyttjar i sin undervisning produ-

ceras väsentligen för andra användningsområden. I dagens situation med ett stort antal olika slags läromedel och en på ett stort antal företag och branscher splittrad läromedelsmarknad är ett samhällsövertagande av hela läromedelsproduktionen inte möjligt. Samhälleliga insatser i olika former måste däremot enligt läromedelsutredningens uppfattning komma till stånd för att tillgång till effektiva läromedel inom hela utbildningsväsendet skall kunna garanteras. Utredningen föreslår i detta betänkande bl. a. följande samhälleliga åtgärder:

1. ökad aktivitet hos och förbättrad samordning av de samhällsägda läromedelsföretagen,
2. ökat produktionsstöd inom vissa bristområden,
3. åtgärder i syfte att sänka kostnaderna, främst för tryckta läromedel,
4. förbättrad information om läromedel,
5. förbättrad prisövervakning,
6. en effektivare inköpsorganisation.

Ett genomförande av utredningens förslag på dessa punkter kommer att ge samhället väsentligt ökade möjligheter att påverka läromedelsproduktionen. I vad mån de föreslagna åtgärderna kan ge samhället ett tillräckligt inflytande får givetvis bedömas när man vunnit erfarenheter av dem.

Utredningen avser med *samhällsägda företag* sådana företag som till minst hälften ägs av staten och/eller kommuner. Enligt sina direktiv skall läromedelsutredningen överväga »om inte en samhällsägd förlagsverksamhet för framställning av pedagogiska hjälpmedel bör skapas». Utredningen diskuterade denna fråga första gången i samband med sitt yttrande över statskontorets betänkande (SOU 1967: 5) Statlig publicering. Senare har Utbildningsförlaget tillkommit och staten har övertagit aktiemajoriteten i Gleerups.

Utredningen anser att vissa förändringar vad gäller de samhälleliga insatserna i läromedelsproduktionen bör ske med anledning av att studiesatser, dvs. kombinationer av t. ex. tryckt, audiovisuellt och laborativt material, blivit allt vanligare. Den sammanslagning av Läromedelsförlagen, Skrivrit och Norstedts skolavdelning som förbereds är närmast motiverad av denna utveckling. I denna situation är det enligt utredningens uppfattning angeläget »att de samhällsägda företagen får ökade resurser för produktion av studiesatser i fri konkurrens med de privatägda företagen. En sådan utvidgning av produktutbudet kan uppnås genom att Utbildningsförlaget ökar sin nuvarande verksamhet. Därvid torde möjligheterna till samarbete med företag som ägs av Kooperativa förbundet (KF Skolutrustning m. fl.) böra undersökas.»

Utredningen erinrar om att den i sitt yttrande över betänkandet (SOU 1971: 36) Produktionsresurser för TV och radio i utbildningen föreslog att en särskild enhet för teknisk produktion av elektroniska läromedel skulle inrättas, skild från Sveriges Radio. Vad gäller framtagande av större läromedelssystem borde, enligt utredningens uppfatt-

ning, produktionsenhetens uppgifter begränsas till att producera elektronikinslagen.

Det synes, enligt utredningen, nödvändigt med en effektiv samordning av de samhällsägda produktionsresurserna på läromedelsområdet. Samtliga samhällsägda företag i vilka staten är delägare, såväl nuvarande som tillkommande, bör samordnas organisatoriskt inom ramen för Statsföretag AB. Detta bör enligt utredningens uppfattning även gälla den föreslagna tekniska produktionsenheten. Genom denna samordning torde möjligheterna till en samhällsägd produktion av studiesatser och större läromedelssystem med kombinationer av olika media avsevärt underlättas.

För att komma till rätta med bristen på läromedel inom vissa områden föreslår utredningen att *produktionsstöd* skall utgå. Utredningen föreslår följande riktlinjer för ett sådant stöd.

Stödet bör ges i produktionsledet. Produktionsstödet bör i första hand utgå till det företag som utför produktionen. Stödets storlek bör anpassas så att läromedlet i fråga får ett för köparen rimligt pris. Hur stor del av framställningskostnaderna som skall täckas med produktionsstödet kan givetvis variera från fall till fall. Ibland torde det vara lämpligt att produktionsstöd utgår för samtliga framställningskostnader (manuskriptkostnader, tekniska produktionskostnader etc.). Ersättning för manuskriptframställning bör kunna utgå antingen till det företag med vilket författaren slutit avtal eller direkt till författaren i form av antingen tjänstledighet med bibehållen lön eller särskilt arvode. Sådant författarstöd bör självfallet inte vara beroende av till vilket förlag författaren är knuten.

Utbildningsmyndigheterna bör svara för övergripande behovsanalyser och disponera medel för produktionsstöd. De centrala utbildningsmyndigheterna, SÖ och UKÄ, har rimligen den bästa möjligheten att överblicka behoven inom olika delar av läromedelsområdet. På grundval av övergripande behovsanalyser bör SÖ och UKÄ bedöma och prioritera bristområdesprojekt av olika slag. Myndigheterna bör anvisas särskilda medel för stöd till sådana projekt.

Valet av producent bör anpassas till typen av projekt. Antalet producenter när det gäller olika bristområden är synnerligen begränsat. Begränsningen kan bero på att produktionen är starkt specialiserad (t. ex. handikapphjälpmedel) eller på att det rör sig om patenterade eller patentsökta produkter. Beträffande skolradio- eller skol-TV-program är Sveriges Radio den enda producenten. I vissa fall kan vidare inom myndigheternas bristområdesprojekt utnyttjas produkter för vilka upphovsrätten är reglerad genom avtal mellan upphovsmannen och ett speciellt företag. I nu exemplifierade fall kan det knappast bli fråga om ett val av producent utan myndigheten har ett visst företag att vända sig till för att få produktionen utförd. I andra fall kan ett flertal producenter utföra produktionen och myndigheten har då att ta ställning till vilken producent som skall anlitas.

Utbildningsmyndigheterna bör söka sluta avtal med lämpliga producenter. Tillgången till såväl personella som tekniska resurser för bristområdesproduktion är som nämnts knapp. Läromedelsutredningen före-

slår att SÖ och UKÄ söker sluta avtal med lämpliga producenter i fråga om sådana områden för vilka myndigheterna beräknas ha mera permanenta behov av produktionsresurser. Sådana avtal bör — under förutsättning av att erforderliga medel kan disponeras — kunna medföra väsentliga fördelar för både myndigheterna och producenterna. De bör kunna avse flera år. Därigenom garanteras myndigheterna kontinuerlig tillgång till produktionsresurser samtidigt som producenterna får praktiska förutsättningar att bygga upp sina resurser mer långsiktigt. Utredningen anser det naturligt att SÖ och UKÄ under alla förhållanden tillförsäkras tillgång till tekniska produktionsresurser för olika slags bristområden genom avtal med samhällsägda företag som Utbildningsförlaget.

Utredningen föreslår flera åtgärder i syfte att minska *kostnaderna för tryckta läromedel*. Den vanligaste formen för *författarsättningar* är en viss s. k. royalty på intäkten av försålda exemplar. Procentsatsen för denna, som är fastlagd i författarkontrakt, är för skolböcker i regel 15—20 % av bokens s. k. kommunpartipris. Utredningen anger ett antal kostnadsförhöjande effekter som följer med detta system och anser att en annan form för författarsättning än royalty, i första hand engångsersättning för utfört arbete, bör ge möjligheter till betydande besparingar för inköparna. Utredningen föreslår att förhandlingar mellan berörda parter snarast tas upp i denna fråga.

Skolböckernas *tekniska utförande* inverkar på kostnaderna. Det tekniska utförandet skulle kunna ändras i en rad avseenden med kostnadsminskningar som följd. Utredningen nämner bl. a. den höga papperskvaliteten, skolböckernas olika format, onödigt omfattande illustrering av skolböckerna, inbundet utförande av böckerna med hårda pärmar och tryckningsmetoder. Utredningen anser att det är angeläget att frågan om rationalisering av den tekniska produktionen av tryckta läromedel tas upp till fortsatt behandling och anser att Standardkommittén för grafisk teknik inom Svenska standardiseringskommissionen är ett lämpligt organ för detta arbete. Målet bör vara att fastställa en svensk standard för skolböcker. Utredningen förutsätter att även pedagogisk expertis anlitas vid utredningsarbetet.

Vissa synpunkter på *marknadsföringen* förs också fram. Det bör således enligt utredningen vad gäller påseendeexemplar undersökas om inte den billigaste lösningen är att kommunerna betalar ett visst antal påseendeexemplar som levereras till ett ställe i kommunen t. ex. läromedelscentralen. Det bör även prövas om övriga marknadsföringskostnader kan sänkas vid genomförande av centrala och lokala förbättringar i läromedelsinformationen.

Utredningen anser vidare att om kommunerna hade tillgång till *grundmaterial* med hänvisningar till befintligt material skulle läromedelskostnaderna sänkas samtidigt som eleverna fick en önskvärd övning i att utnyttja flera källor samtidigt. Utredningen anser inte att samhäl-

let kan gripa in för att begränsa antalet parallella läroböcker i de vanliga skolämnena. En sådan begränsning kan emellertid bli en effekt av den pågående koncentrationen mot större företag på läromedelsmarknaden. I anslutning till förslagen rörande kostnaderna för tryckta läromedel påpekas härutöver vikten av att en effektiv priskonkurrens kommer till stånd på läromedelsområdet.

2.2.4 Läromedelsval

Utredningen exemplifierar gällande bestämmelser för val av läromedel för vissa utbildningsvägar och konstaterar vad gäller *primärkommunala utbildningar* att valet av läromedel inte styrs centralt utan att kommunen resp. vederbörande organ vid läroanstalten får göra sitt val fritt. För läroböcker för grundskolan och delar av gymnasieskolan ger emellertid staten vissa förutsättningar för de lokala inköpen genom att statens läroboksnämnd granskar vissa böcker och förtecknar dem som funnits svara mot uppställda krav. Ett centralt organ gör således vad utredningen kallar ett »förval».

Utredningen avvisar tanken på centrala »förval». Centrala organ bör emellertid tillhandahålla information och beslutsunderlag för lokala val. Läromedelsutredningen anser »att ansvaret för läromedelsvalen bör ligga hos huvudmannen». Utredningen pekar på att bl. a. genomförandet av en del av de förslag som förs fram i betänkandet kommer att ge kommunerna väsentligt större möjligheter att göra riktiga läromedelsval. För de primärkommunala utbildningarna bör beslut om val av läromedel normalt fattas av skolstyrelsen. I och med att nuvarande centrala »förval» slopas får skolstyrelserna ett ökat inflytande på valen och därmed ett ökat ansvar för att de centrala läromedlen ger goda förutsättningar för undervisning enligt läroplanernas mål och riktlinjer. Detta torde enligt utredningen »i regel kräva ett ökat engagemang från skolstyrelsens sida, något som bl. a. bör medföra att beslutanderätt inte delegeras till avdelning av skolstyrelsen eller till enskild tjänsteman i kommunen (skolchef, rektor m. fl.) i samma utsträckning som i dag. I varje fall bör detta gälla i fråga om centrala läromedel.» Utredningen fäster uppmärksamheten på att förslagen om lokala beslut i detta sammanhang endast avser val av läromedel. Inköpen eller upphandlingen kan ibland med fördel omhänderhas av en central instans som Kommunaktiebolaget.

För de *landstingskommunala utbildningarna* gäller i huvudsak vad utredningen anför för de primärkommunala utbildningarna. Val av läromedel för de landstingskommunala utbildningarna bör enligt utredningen göras av styrelserna för dessa skolor. Även för *statliga gymnasiala utbildningar* bör valen göras av styrelsen för resp. skola.

Enligt direktiven ankommer det inte på utredningen att ge förslag

om val av kurslitteratur för *eftergymnasiala utbildningar*. Utredningen framhåller emellertid att det inte föreligger några principiella skillnader mellan olika slag av eftergymnasiala utbildningar som motiverar nuvarande skillnader vad gäller form för fastställande av kurslitteratur mellan å ena sidan de filosofiska och juridiska fakulteterna och å andra sidan övriga fakulteter och vissa högskolor. Utredningen ser det för sin del som naturligt att »ordningen i detta avseende inom den eftergymnasiala utbildningen successivt i samband med reformer av utbildningsorganisationen anpassas efter vad som f. n. gäller för de filosofiska fakulteterna, dvs. att lokala organ, i vilka främst lärare och studerande är representerade, väljer kurslitteratur inom ramen för i vederbörlig ordning fastställda utbildnings- och studieplaner».

2.2.5 Information

I betänkandet görs en översikt över den information av olika slag om läromedel som konsumenterna/köparna i dag kan få. Utredningen tar upp producenternas information, information genom recensioner, genom SÖ:s utrustningslistor, genom läroboksnämndens förteckningar och genom läromedelscentralerna. Vidare ges en beskrivning av SÖ:s projekt Läromedelsregistrering.

Som utredningen framhåller även i andra sammanhang i betänkandet är det nödvändigt att kommunerna har tillgång till information om läromedlen för att kunna göra goda läromedelsval. SPK gjorde vid sin köpstudie en enkätundersökning, vilken riktades till ca 100 handläggare av läromedelsfrågor i sju kommuner av olika karaktär och storlek. Ett avsnitt i denna enkät rörde olika informationskällors betydelse för läromedelsvalet. Genom enkäten framkom att den i särklass viktigaste informationskällan är läromedelsproducenternas marknadsföringsaktiviteter. Enligt enkätsvaren har information från myndigheterna relativt liten inverkan på läromedelsvalen. Mot denna bakgrund kan enligt utredningen den nuvarande läromedelsinformationen anses vara alltför producentstyrd och osystematisk. En annan väsentlig brist är att kvalitativa data om läromedlen sällan finns att tillgå.

En förbättring av *läromedelsinformationen* kan enligt utredningens uppfattning knappast komma till stånd utan nya organisatoriska former för verksamheten. Utredningen formulerar vissa *krav* som bör ställas på den information som skall tjäna som underlag för kommunernas val av läromedel. Dessa krav innebär sammanfattningsvis dels att informationen skall innefatta läromedel för alla skolformer och ämnen, dels att informationen skall avse alla slags läromedel. Huvudmannen behöver dels kvalitativa, dels tekniska data om läromedlen. Uppgifter om läromedlens objektivitet, metodriktighet, ämnesriktighet och pedagogiska funktion är kvalitativa data som huvudmannen behöver.

Hit hör även provningsresultat av olika slag. Konsumenten eller köparen bör även ha möjlighet att göra en bedömning av relationen mellan effekt och pris. Bland de tekniska data om läromedel som bör finnas tillgängliga nämner utredningen bl. a. uppgifter om det användningsområde som läromedlet är konstruerat för (skolform, linje, stadium, årskurs, arbetsområde etc.). Det bör enligt utredningen observeras att det i dag saknas ett organ som kan ge en samlad information om läromedlens tekniska och kvalitativa data.

Läromedelsutredningen föreslår vad gäller *informationens organisation* att ett centralt läromedelsregister inrättas. Det är enligt utredningens uppfattning av största vikt att ett sådant register snarast möjligt kommer till stånd. För detta register bör enligt utredningen följande riktlinjer gälla.

1. Registret bör vara öppet, dvs. varje producent bör ha möjlighet att få sina produkter registrerade. Ett öppet register bör kunna förse konsumenter inom skilda utbildningar med information om läromedel.

2. Registret bör byggas upp successivt. I inledningsskedet bör det kunna lämna information åtminstone om sådana läromedel som f. n. granskas av läroboksnämnden. Önskvärt är att registret från början omfattar samtliga centrala tryckta och audivisueella läromedel för grundskolan och gymnasieskolan. Det bör vara möjligt att senare utöka verksamheten till att omfatta också läromedel för den högre utbildningen. Från informationssynpunkt eftersatta områden bör prioriteras under registrets uppbyggnadstid.

3. Registret bör bygga på modern datateknik för att kunna ge omfattande information om ett stort antal läromedel.

4. Dataregistreringen bör begränsas till vissa grundfakta medan fyligare information i form av t. ex. måldokument, utlåtanden samt provnings- och granskningsrapporter tillhandahålls i tryckt form (eventuellt på mikrofilm).

5. Registret bör vara självsanerande, förslagsvis på så sätt att varje införd läromedel automatiskt utgår efter tre år om inte producenten dessförinnan gjort en nyanmälan.

6. Registret bör i princip vara självfinansierat. Producenten bör betala en viss avgift för att få ett läromedel registrerat och den som rekviderar information bör betala denna efter en fastställd taxa.

7. Registret bör byggas upp på grundval av erfarenheter från vissa närliggande projekt t. ex. ADB inom biblioteksväsendet och SÖ:s projekt rörande läromedelsregistrering.

Utredningen har diskuterat flera olika organisatoriska former för registret. Man har diskuterat ett fristående statligt organ, anknytning till SÖ, anknytning till Svenska kommunförbundet, anknytning till Bibliotekstjänst och fristående företag. Utredningen förordar att förutsättningarna att bilda ett fristående företag för läromedelsinformation — gemensamt ägt av staten, kommunerna och läromedelsproducenterna — snarast bör undersökas. De ytterligare utredningar som behövs bör enligt utredningens mening göras av SÖ i samarbete med bl. a.

statskontoret, kommunförbunden och Föreningen Svenska skolproducenter. Utredningen anger vissa frågor som bör övervägas i detta sammanhang.

2.2.6 Granskning

En av läromedelsutredningens huvuduppgifter är enligt direktiven att behandla frågan om behovet av central granskning av läromedel. I direktiven avses med granskning en kontroll av att läromedlen fyller vissa krav. Syftet med läromedelsgranskningen kan enligt direktiven vara i stort sett antingen pedagogiskt eller ekonomiskt. Det ankommer inte på utredningen att ta upp frågan om granskning av läroböcker för universitet och högskolor. Utredningen beskriver i betänkandet läroboksnämndens granskning i historisk belysning samt nämndens nuvarande uppgifter och verksamhet. Utredningen beskriver även övrig granskning som förekommer eller som har förekommit vid SÖ, lantbruksstyrelsen och skogsbruksstyrelsen samt ger en översikt över granskning i ett antal andra länder. Vad gäller granskningen i andra länder konstaterar utredningen att förekomsten av statliga granskningsorgan i olika länder är starkt beroende på graden av centralism i resp. lands styrelseskick.

Med *granskning* avser läromedelsutredningen »en bedömning av att de informationsbärande komponenterna i ett läromedel uppfyller vissa krav». För grundskolan och gymnasieskolan finns dessa krav preciserade i läroplanerna. Utredningen konstaterar att ett slags läroplansöverensstämmelse är att ett läromedel ansluter till läroplanernas mål och riktlinjer och anser därför att det är en angelägen uppgift för SÖ att på olika sätt söka precisera läroplanernas övergripande mål.

Utredningen framhåller att en förbättrad information till kommunerna om de läromedel som finns på marknaden och om dessa läromedels pedagogiska egenskaper är en förutsättning för att ansvaret för valet av alla slags läromedel skall kunna ligga hos skolstyrelsen. Innehållet i en sådan förbättrad information har behandlats i det föregående.

I betänkandet refereras olika definitioner av *begreppet objektivitet*. Utredningen framhåller i anslutning till dessa definitioner att man vid bedömningen av skolans påverkan på eleverna bör ta hänsyn till hela undervisningssituationen och inte bara till läromedlen. I debatten överskattas enligt utredningens mening ofta läromedlens roll. Lärarnas presentation av stoffet har ofta långt större betydelse än läromedlens. Utredningen menar emellertid inte att detta upphäver kravet på objektivitet för de centrala läromedlen. Andra läromedel än centrala läromedel bör emellertid kunna balansera varandra och tillsammans ge förutsättningar för en objektiv undervisning.

Det betonas att läroplanerna måste vara utgångspunkten för objektivitetsbedömningar. För att läroplanerna skall kunna vara utgångspunkten för dessa bedömningar är det av väsentlig betydelse att objektivitetsbegreppet i läroplanerna framställs så klart och preciserat att det inte behöver råda någon tvekan om samhällets krav på innehållet i undervisningen. Utredningen söker inte utforma någon egen definition av begreppet objektivitet men anser att det centrala i objektivitetsbegreppet är vad Jörgen Westerståhl i en i betänkandet refererad definition betecknat som saklighet och opartiskhet och vad Wallin m. fl. i en annan refererad definition betecknat som saklighet och allsidighet.

Det är enligt utredningen självfallet angeläget att kommunerna får information i första hand om centrala läromedels överensstämmelse med de objektivitetskrav som ställs upp i läroplanerna. Eftersom objektivitet i läroplanernas mening inte är något absolut och en gång för alla fastställt begrepp måste information om läromedels objektivitet tas fram i särskild ordning och under former där företrädare för allmänintressena medverkar. Enligt utredningen fordras ett särskilt organ för att handlägga dessa frågor. För- och nackdelar med en fristående myndighet resp. ett organ inom SÖ diskuteras. Utredningen föreslår att en särskild nämnd, *läromedelsnämnden*, inrättas inom SÖ och får befogenhet att på SÖ:s vägnar besluta i frågor rörande läromedels objektivitet.

Den viktigaste uppgiften för läromedelsnämnden bör vara att från objektivitetssynpunkt granska centrala läromedel avsedda för grundskolan och gymnasieskolan. Nämnden bör emellertid ha möjlighet att granska alla slags läromedel för de nämnda skolformerna. Centrala läromedel i samhällsorienterande ämnen och i ämnet religionskunskap bör enligt utredningens uppfattning prioriteras av nämnden med hänsyn till att objektivitetsfrågorna är särskilt kontroversiella inom dessa områden. Skolradio- och skol-TV-program bör vad gäller granskningen principiellt jämnställas med andra läromedel. Läromedelsnämnden skall således granska dessa program vid sidan av granskningen genom radio-nämnden.

Utredningen föreslår sammanfattningsvis att läromedelsnämnden skall ha följande *uppgifter*.

Nämnden skall följa utvecklingen på läromedelsområdet och uppmärksamma brister i läromedelsförsörjningen.

Nämnden skall — på eget initiativ eller efter anmälan — låta granska centrala läromedel för skolväsendet med avseende på läromedlens objektivitet.

Nämnden skall följa prisutvecklingen på läromedelsområdet och då så bedöms erforderligt begära undersökning hos statens pris- och kartellnämnd.

Utredningen föreslår att nämnden skall bestå av högst nio ledamöter med personliga suppleanter. Ledamöter och suppleanter bör utses av Kungl. Maj:t, varvid ordförande och vice ordförande utses särskilt. Mandatperioden bör vara tre år. Med hänsyn till karaktären av nämndens uppgifter synes, enligt utredningen, en kontinuerlig förnyelse av nämnden lämplig. Kostnaderna för nämndens verksamhet blir beroende av bl. a. antalet granskningar. Utredningen räknar med att kostnaden för expertarvoden med en verksamhet med ca 500 ärenden per år kommer att uppgå till minst 500 000 kr.

Utredningen föreslår att läromedelsnämnden bör inrättas den 1 juli 1973 och att den granskning som statens läroboksnämnd bedriver därmed bör upphöra vid denna tidpunkt.

2.2.7 Praktisk prövning och testning

Med praktisk prövning av läromedel avser läromedelsutredningen prövning av de pedagogiska egenskaperna m. m. hos läromedel genom användning av dessa i reguljär undervisning. Med testning avses att läromedels tekniska egenskaper studeras genom systematiska undersökningar.

Möjlighet att genomföra *praktisk prövning* av läromedel har funnits sedan år 1948, då läroboksnämnden och SÖ fick rätt att företa praktisk prövning av läroböcker innan de granskats och förts upp på läroboksförteckningen. Först under senare delen av 1960-talet har emellertid sådan prövning av läromedel genomförts i större skala.

Utprövning av läromedel avser till skillnad från praktisk prövning undersökningar av läromedlen innan dessa färdigställs i en definitiv version, avsedd att marknadsföras. SÖ har efter bemyndigande av Kungl. Maj:t gett anvisningar för sådan utprövning. Hittills har ett femtontal läromedel utprövats. Läromedelsutredningen har efter Kungl. Maj:ts medgivande bedrivit försöksverksamhet med utprövning av s. k. studiesatser eller läromedelspaket. I slutrapporten avseende denna försöksverksamhet lämnas förslag till rutin för prövning av läromedel.

Läromedelsutredningen anser att utprövning av läromedel på konstruktionsstadiet bör kunna omfatta alla slags läromedel. Utprövningen bör betraktas som en del av det pedagogiska utvecklingsarbetet inom skolväsendet. Därför bör, enligt utredningen, SÖ ha ansvaret för denna verksamhet. Därigenom nås också en koppling till det arbete med behovsanalyser som SÖ bör bedriva enligt utredningens förslag. Utprövningen bör finansieras på så sätt att producenterna betalar de kostnader som direkt föranleds av utprövningen. För att producenterna skall stimuleras att i stor utsträckning låta utpröva sina läromedel under konstruktionsarbetet bör SÖ kunna ge ekonomiskt stöd till utprövning av sådana läromedel som medför lägre kostnader för kom-

muner och andra huvudmän. Data från utprovningarna bör utnyttjas av producenterna vid framställning av nya och reviderade versioner av de utprovade läromedlen.

Utredningen anser det vara angeläget att ett system för *praktisk provning*, dvs. systematisk utprovning av färdiga läromedel i reguljär undervisning, snarast möjligt införs inom skolväsendet. Den försöksverksamhet med praktisk provning som utredningen bedrivit har gett värdefulla erfarenheter. Utredningen anser det emellertid angeläget att utvecklingsarbete pågår samtidigt som den praktiska provningen införs generellt. SÖ bör enligt utredningen ha ansvaret för såväl utvecklingsarbetet som för själva utprovningsverksamheten i skolorna. Utredningen föreslår att den praktiska provningen — i varje fall under ett inledande skede av verksamheten — skall omfatta samtidig provning av alla registrerade läromedel inom ett ämne eller en ämnesgrupp på ett visst stadium och föreslår dessutom att en av utredningen beskriven rutin tillämpas. Denna innebär sammanfattningsvis följande. Det bör ankomma på SÖ:s styrelse att avgöra hur beslut om ämnesområden för praktisk provning skall fattas inom SÖ. Styrelsen bör kunna delegera beslutanderätt i hithörande frågor till läromedelsnämnden. På sikt bör beslutanderätten i fråga om områden för praktisk provning anförtros läromedelsnämnden. Inom SÖ bör vidare sammanställas ett speciellt enkätmaterial för de läromedel som skall genomgå praktisk provning. Relevanta frågor bör därvid väljas ur det s. k. frågekartotek som tagits fram inom läromedelsutredningens försöksverksamhet. Utredningen föreslår att samtliga kommuner minst en gång per läsår till SÖ sänder in en förteckning över de centrala läromedel som köpts in till varje elev i minst två klasser inom de ämnesområden som skall genomgå praktisk provning. SÖ bör få avgöra vilka kommuner som skall delta i praktisk provning. SÖ förser dessa kommuner med enkätmaterial och anvisningar. Kommunen bör sedan välja ut försöksklasser inom kommunen efter SÖ:s anvisningar. SÖ bör göra sammanställningar av enkätsvaren efter genomförd praktisk provning. Dessa sammanställningar bör sändas till det centrala läromedelsregistret och till vederbörande producent. I det centrala läromedelsregistret bör anges att ett läromedel genomgått praktisk provning.

Utredningen föreslår att kostnaderna för den praktiska provningen täcks genom att en enhetlig tilläggsavgift tas ut för alla registrerade centrala läromedel för grundskola och gymnasieskola. Denna avgift föreslås bli fastställd för ett år i sänder av Kungl. Maj:t.

Det är angeläget att skolorna genom *testningar* och varudeklarationer får fakta som kan ligga till grund för val av apparatur. Utredningen anser därför att VDN bör utvidga sitt arbete till att omfatta bl. a. alla slags AV-apparatur. I varufakta för AV-apparatur bör rubriken Användbarhet i undervisning återfinnas.

2.2.8 Prisövervakning

Vid sin granskning av läroböcker skall läroboksnämnden även tillse att böckernas pris är skäligt. Vid denna granskning skall utlåtande inhämtas från en i tryckeri- och förlagsärenden sakkunnig. När förlagen ansöker hos läroboksnämnden om att få en lärobok uppförd på läroboksförteckningen lämnas uppgift om bokens produktionskostnad. En prismall tillämpas som innebär att priset på en av läroboksnämnden granskad skolbok enligt mallen blir en direkt funktion av produktionskostnaden vid en given upplaga. Tillämpningen av prisformeln bygger i normalfallet på att de av förlaget uppgivna produktionskostnaderna godtas, under förutsättning att dessa är tryckeritekniskt och utförandemässigt motiverade.

SPK har för läromedelsutredningens räkning studerat effekten av prismallen genom att studera försäljning och produktionskostnaderna beträffande ett urval läroböcker. Undersökningen omfattade 136 nya läroböcker för grundskolans högstadium och 117 nya läroböcker för gymnasiet. Undersökningsperioden var för de förstnämnda böckerna fem år och för de sistnämnda tre år. Försäljningen översteg i genomsnitt för grundskoleböckerna 2,8 gånger och för gymnasieböckerna 1,8 gånger de av förlagen uppgivna första upplagorna. 80 % av boktitlarna för grundskolan och 60 % av titlarna för gymnasiet såldes i fler exemplar än som kalkylerats för första upplagan. I sin rapport om undersökningarna av läroboksnämndens prisövervakning dras slutsatsen att det använda prisövervakningsinstrumentet inte har fungerat av främst två orsaker. »Det sker prissättning och prisgranskning vid en given första upplaga, som bestäms av förlaget, och som det visat sig väsentligt understiger den faktiska under en läroboks totala livslängd. — — — Dels överskattas systematiskt, genom prismallens konstruktion, det för förlagen erforderliga täckningsbidraget för administration och distribution inklusive vinst- och riskpålägg.»

Utredningen anser mot bakgrund av den av SPK gjorda undersökningen att prisgranskningen i sin nuvarande form bör upphöra. Utredningen anser det emellertid nödvändigt att bedriva en reguljär prisövervakning på läromedelsområdet. Prisövervakningen bör ske på i princip samma sätt för alla slags läromedel. Ansvaret för övervakningen bör åvila SÖ och inom SÖ den av utredningen föreslagna läromedelsnämnden. Initiativ till prisundersökningar bör kunna tas dels av nämnden, dels av andra, t. ex. av kommuner som observerat stora prishöjningar på läromedel. Efter beslut av nämnden bör SPK få i uppdrag att undersöka prisutvecklingen inom ett angivet område. Att ett läromedelspris enligt SPK:s bedömning är för högt skall markeras i den information som utgår från det centrala läromedelsregistret. Denna markering bör tas bort så snart förhandlingar mellan SPK och producenten (leverantören) lett till ett lägre pris som SPK kan godta. Dessa förslag angående

prisgranskning på läromedelsområdet har enligt utredningen utformats i samråd med SPK. Utredningens förslag innebär att läroboksnämndens prisgranskning skall upphöra samtidigt som läromedelsnämnden inrättas.

2.2.9 Inköp och distribution

Vid sin genomgång av nuvarande rutiner för inköp av läromedel för de *primärkommunala utbildningarna* har utredningen funnit en rad påtagliga brister, bl. a. följande.

Inköpen baseras alltför ofta på spontana önskemål i stället för en långsiktig planering.

Huvudläraren och övriga medverkande i inköpsprocessen har stora svårigheter att följa läromedelsmarknadens varierande utbud.

Beställningarna är ofta koncentrerade till slutet av vårterminen.

Genom inköpsrutinernas nuvarande utformning blir läromedelsbeståndet alltför splittrat och varierande från skola till skola.

Svenska kommunförbundet har utrett frågorna kring läromedelsinköpen och därvid lämnat vissa förslag och rekommendationer rörande organisation av läromedelsinköpen i kommunerna. Kommunförbundet föreslår således bl. a. att läromedelskommittéer inrättas i kommunerna och rekommenderar att kommunala läromedelscentraler inrättas.

Läromedelsutredningen anser att många av de brister som utredningen kunnat konstatera i den nuvarande inköpsverksamheten bör kunna elimineras om kommunförbundets organisationsmodeller tillämpas. Utredningen föreslår att en bestämmelse införs i skolstadgan om att en *läromedelskommitté* skall finnas i varje kommun. Denna kommitté bör vara ett planerande och beredande organ, medan beslut om inköp av läromedel bör fattas av det politiskt ansvariga organet, skolstyrelsen. I kommittén bör ingå representanter för skolstyrelsen, en tjänsteman vid inköpsavdelning (motsvarande) samt representanter för skolledare, lärare och elever. Antalet ledamöter bör enligt utredningens mening vara förhållandevis begränsat. Kommittén kan i vissa frågor tänkas arbeta i mindre avdelningar.

Det bör vidare enligt utredningen finnas en *läromedelscentral* med samordnande funktion vad gäller läromedelsfrågorna i varje kommun. Läromedelscentralerna bör dock inte vara obligatoriska. Utredningen nämner två skäl härför. Dels torde i vissa mindre kommuner samordningen komma till stånd utan att en särskild enhet skapas, dels torde i vissa fall två eller flera näraliggande kommuner med fördel kunna inrätta en gemensam läromedelscentral.

För vissa funktioner, främst på AV-området, är läns-AV-centralerna av stor betydelse. Arbetet med organisationen av dessa pågår enligt utredningen inom kommunförbundet och beräknas kunna slutföras inom den närmaste tiden.

Utredningen konstaterar att de av utredningen föreslagna organisa-

toriska åtgärderna innebär i huvudsak en samordning av redan existerande resurser i kommunerna. För vissa kommuner innebär emellertid utredningens förslag till en början ökade kostnader för handläggning av läromedelsfrågorna.

Utredningen framhåller att *eterdistributionen* medför stora följdkostnader på mottagarsidan och finner det därför angeläget att eterutbudets omfattning och inriktning bestäms av konsumentintressen. Utredningen anser det viktigt att behovsanalyserna inför skolradio- och skol-TV-produktion får sådana former att eterutbudet anpassas till lärarnas och elevernas behov och kommunernas ekonomiska och organisatoriska förutsättningar.

Vad gäller de *landstingskommunala utbildningarna* anser utredningen det viktigt att dessa på lämpligaste sätt utnyttjar de primärkommunala resurserna, t. ex. läromedelscentralerna och läns-AV-centralerna. Landstingskommunerna torde därför enligt utredningen böra koncentrera sig på att bygga upp läromedelscentraler med tonvikt på de ämnen inom gymnasieskolan som inte är företrädade inom de primärkommunala utbildningslinjerna.

Utredningen har konstaterat betydande brister i kurslitteraturförsörjningen vid de *eftergymnasiala utbildningarna*, främst vid de filosofiska fakulteterna. Utöver den brist i flera fall på kurslitteratur, vilken utredningen behandlat i samband med sina förslag om produktionsstöd, förekommer brister i distributionen. En förutsättning för att de studerande skall kunna skaffa sig kurslitteraturen är att denna över huvud går att uppbringa i bokhandeln eller på bibliotek. Därför bör som kurslitteratur givetvis endast sådan litteratur fastställas som de studerande har reella möjligheter att anskaffa. Vikten av denna aspekt på litteratururvalet bör enligt utredningen markeras genom att det i de olika bestämmelser som reglerar detta förs in föreskrifter av innebörd att vederbörande organ får fastställa endast litteratur som i tillräcklig omfattning kan finnas tillgänglig för berörda studerande.

Ett av de största problemen vid främst de filosofiska fakulteterna är att ändringar i kurslitteraturlistorna i många fall görs under terminerna. För att det skall bli möjligt för såväl bokhandlare som studerande att anskaffa kurslitteraturen i tillräckligt god tid bör enligt utredningen ett sista datum för fastställande av kurslitteratur fastställas. Vissa utbildningsnämnder vid universiteten har fastställt ett sådant datum. Enligt utredningen bör i resp. utbildningskungörelse (motsvarande) bestämmelser föras in om ett sista datum för höstterminen resp. vårterminen före vilket kurslitteraturen för kommande termin skall vara fastställd och efter vilket ändringar får göras endast om synnerliga skäl föreligger. Utredningen anser det önskvärt att berörda myndigheter och organ — om de ansluter sig till tanken — lägger fram förslag på denna punkt i sina yttranden över betänkandet.

2.3 Remissyttranden

2.3.1 Allmänna synpunkter

Några remissinstanser för fram vissa allmänna synpunkter på utredningens förslag. *KF* konstaterar att det fastslås i direktiven för utredningen att samhället ansvarar för att det inom utbildningsväsendet finns effektiva pedagogiska hjälpmedel. *KF* som delar denna uppfattning anser vidare att det måste vara en samhällelig uppgift att korrigera läromedelsmarknaden där så erfordras. En målsättning bör vara att de som konsumerar och bekostar produkterna också skall ha ett reellt inflytande över framställningen och prissättningen. *KF* finner att flera av utredningens förslag ger uttryck för denna principiella uppfattning. *RRV* menar att en av de viktigaste principiella frågorna när det gäller att bedöma samhällets insatser inom läromedelsområdet torde vara vilket inflytande som samhället skall ha på läromedlens innehåll, på själva produktionen, på valet av läromedel och på prissättningen. Vid en bedömning av denna fråga kan önskemål om decentralisering av beslutsprocesserna inom utbildningsväsendet peka i en riktning och strikta ekonomiska hänsyn i en annan.

Svenska kommunförbundet menar att det inte är möjligt att komma till rätta med den nuvarande situationen — vare sig det gäller kostnadsutvecklingen eller brist eller överskott i utbudet — enbart med en rad detaljåtgärder, även om varje åtgärd för sig kan vara väl motiverad. Läromedelsutredningens material och analyser synes bekräfta denna uppfattning om behovet av mera genomgripande åtgärder. Viktiga utgångspunkter för förbundets bedömning av läromedelsutredningens förslag är dels kravet på ökat konsumentinflytande över medieval och produktutveckling, dels nödvändigheten att hålla läromedelskostnaderna inom i stort sett nuvarande ramar. *SÖ* framhåller att utredningen i betänkandet redovisar ett antal åtgärder, vilka syftar till såväl en höjning av läromedlens kvalitet som återhållsamhet med avseende på anspråken på den statliga och kommunala budgeten. Utredningen ger en god överblick över de därmed sammanhängande problemen och utgör ett värdefullt bidrag till belysningen av aktuella frågeställningar.

Svenska kommunförbundet föreslår att ett utvecklings- och planeringsråd för läromedelsfrågor inrättas. Detta råds huvudsakliga uppgifter bör kunna vara följande. Rådet bör följa och påverka kostnadsutvecklingen för läromedel. Det bör följa den tekniska utvecklingen och vidtaga åtgärder för nya applikationer på läromedelsområdet, dvs. vara ett innovationscenter. Det bör vidare värdera resultaten av mera omfattande läromedelsinsatser samt uppfånga nya erfarenheter och idéer i avnämraledet. Det bör även till olika sektorer av undervisningen fördela resurser för läromedelsutveckling och läromedelsproduktion, bl. a. för bevakning av s. k. bristområden. Andra uppgifter kan vara att utifrån gällande läro-

planer utfärda produktionsanvisningar och föreslå lämpligt medieval samt att avgöra omfattning och inriktning av den eterburna undervisningen. På rådet skulle eventuellt även kunna läggas ansvaret för informationsfrågorna. Rådet bör vara fristående från SÖ och UKÄ. Det bör knytas till utbildningsdepartementet. Anvisningar och rekommendationer från rådet bör enligt kommunförbundet självfallet inte enbart förbehållas den direkt över statsbudgeten finansierade produktionen utan även omfatta annan produktion.

Svenska landstingsförbundet anser att de av utredningen föreslagna organisatoriska åtgärderna i form av centrala organ har vissa brister och kan inte anses vara tillräckliga för en vägledning och kontroll av produktionsinsatserna. Föreslagna centrala organ av typ centralt register och läroboksnämnden som priskontrollorgan tordé inte kunna klara här aktuella frågor av övergripande natur. Det är enligt landstingsförbundets mening väsentligt att läromedelsförsörjningen i sin helhet får en lösning, som på ett tillfredsställande sätt löser problemen beträffande planering, organisation, kostnadsutveckling och information inom läromedelsområdet.

Några remissinstanser menar att det finns vissa begränsningar i utredningens betänkande. *Barnstugeutredningen* framhåller att läromedelsutredningen bort vidga sina förslag till att också beröra frågan om läromedelsproduktion för förskolan och de generella åtgärder som kan behövas för denna motsvarande dem som föreslås för grundskolans och gymnasieskolans del. Även med den snävare avgränsning av läromedelsbegreppet som utredningen gör till s. k. centrala läromedel och med beaktande av att förskolan inte arbetar med kursplaner i egentlig mening kvarstår detta principiella påpekande från barnstugeutredningen. Inte minst samordningen förskola—grundskolans lågstadium kommer att kräva samordning av läromedel, där kontinuiteten mellan de båda »stadierna» iakttas och visst sambruk av lekmaterial och läromedel av olika slag kan komma att ske.

TRU finner att utredningen har ett traditionellt synsätt på läromedelsfrågorna, vilket ger små möjligheter till rationella förslag i takt med den internationella utvecklingen. *Länsskolnämnden i Jämtlands län* som i stort sett ansluter sig till de i betänkandet framförda förslagen finner det dock anmärkningsvärt, att utredningen i så förvånansvärt liten utsträckning beaktat den roll länsskolnämndernas fortbildnings- och läromedelsorganisation spelar, inte minst när det gäller den pedagogiska funktionen av läromedel. *SFS* finner det beklagligt att utredningen endast i mycket liten utsträckning behandlat samhällsinsatser på läromedelsområdet vad gäller universitet och högskolor.

Flera remissinstanser berör utredningens kostnadsberäkningar. *Länsskolnämnden i Malmöhus län*, som anser att utredningens förslag med vissa kompletteringar ger samhället en avsevärt förbättrad läromedels-

försörjning jämfört med nuläget, anser härutöver bl. a. att de totala kostnaderna för utredningens samlade förslag är svåra att överblicka. *KF* framhåller att utredningen fört fram flera kostnadskrävande förslag, som framför allt drabbar samhället. Det är enligt *KF*'s uppfattning en brist i utredningen, att de ekonomiska konsekvenserna för samhället inte tillräckligt klargjorts. Det gäller framför allt kommunernas kostnader men också kostnaderna för den centrala administrationen. *Föreningen Svenska skolproducenter* och *Svenska bokförläggareföreningen* anser att inga betryggande ekonomiska beräkningar eller bedömningar har presenterats som underlag för framlagda förslag och eventuella beslut.

Länsskolnämnden i Kristianstads län framhåller de samband som föreligger mellan den nu aktuella utredningen och betygsutredningen samt utredningen om skolans inre arbete. Nämnden föreslår att läromedelsutredningens förslag inte föranleder någon åtgärd förrän i samband med de beslut som föranleds av förslag från utredningen om skolans inre arbete. Även *Svenska kommunförbundet* berör tidpunkten för genomförande av utredningens förslag. *Statens läroboksnämnd* anser det helt uteslutet att tidpunkten för den nuvarande granskningens upphörande och reformernas ikraftträdande skall kunna bestämmas till den 1 juli 1973. Det är emellertid uppenbart att vissa delar av utredningsförslagen kan förverkligas fr. o. m. denna tidpunkt, främst den föreslagna begränsningen till enbart objektivitetsgranskning, dock med en vidgad bas för granskningen. Nämnden anser emellertid inte att genomförandet av utredningens förslag i dess helhet skall behöva anstå längre än ett år efter den 1 juli 1973. En absolut förutsättning härför är dock enligt nämnden att en organisationskommitté snarast tillskapas, bestående av representanter för berörda parter och med uppgift att förbereda införandet av det nya systemet.

2.3.2 Läromedelsbegreppet

Av de remissinstanser som uttalar sig om den av utredningen valda definitionen av läromedel ansluter sig följande remissinstanser till definitionen eller finner den användbar, nämligen *UKÄ*, *SÖ*, *länsskolnämnden i Västmanlands län*, *KF*, *ABF*, *VRO* och *skolstyrelsen i Huddinge*. *Skolstyrelsen i Ätvidaberg* finner det värdefullt att utredningen sökt få fram en fastare terminologi för innebörden i begreppet läromedel. Enligt *ABF*'s uppfattning har hittills alltför stor uppmärksamhet ägnats åt läroboken som läromedel. Läroboken är endast en del av ett stort komplex av informationsförmedlande komponenter i undervisningen. Som exempel kan nämnas att enligt gällande författningar bredvidläsningsböcker, studiehandledningar, arbetsuppgifter, AV-material inte är granskningspliktiga för användning i grundskolan och gymnasieskolan. Enligt *ABF* är en inskränkt tolkning av begreppet läromedel inte möjlig i dagens

utvecklade pedagogik. Läromedelsutredningen inkluderar även teknisk apparatur, som är nödvändig för undervisningen som t. ex. TV-apparater, projektorer och bandspelare i läromedelsbegreppet. Med den ökade användningen av AV-utrustning i undervisningen kan det finnas starka skäl att låta läromedelsbegreppet även inkludera dessa komponenter.

Det är enligt *statens läroboksnämnd* svårt att entydigt och övergripande definiera begreppet läromedel. Utredningens uppfattning är mycket mer omfattande än granskningskungörelsens läroboksbegrepp. Det är av lätt begripliga, praktiska skäl som utredningens förslag till olika åtgärder företrädesvis gäller endast centrala läromedel.

Länsskolnämnderna i Västernorrlands och Jämtlands län tror att det kan bli svårt att tolka vad som skall avses med centrala läromedel i praktiken. Därför bör enligt länsskolnämnden i Västernorrlands län det organ, som får till uppgift att hantera dessa frågor, bemyndigas att tid efter annan se över vad som ryms i begreppet. Detta bör självfallet göras i nära anslutning till det kontinuerliga läroplansarbetet. Även SÖ menar att begreppet centrala läromedel kan komma att i olika sammanhang medföra gränsdragningsproblem. SÖ anser därför att det bör uppdras åt SÖ att successivt precisera tolkningen av detta begrepp på basis av gjorda erfarenheter inom utvecklingsarbetet.

Föreningen Svenska skolproducenter och Svenska bokförläggareföreningen förutsätter att läromedelsbegreppet i fortsättningen inte används i den inskränkta bemärkelse som läromedelsutredningen gör. Mycket talar enligt dessa båda remissinstanser för att »läromedel» får vara den övergripande beteckningen för alla de produkter och artiklar som erfordras för undervisningens bedrivande. Sedan kan det vara nödvändigt att i ett visst sammanhang förtydliga vilka typer av läromedel man avser. Det är då inte någon fråga om värderingar eller kvaliteter, utan endast identifikation.

UKÄ framhåller i likhet med *rektorsämbetet vid universitetet i Lund* det angelägna i att vad gäller den eftergymnasiala utbildningen eventuella åtgärder på basis av utredningens förslag inte enbart kommer att gälla kurslitteratur utan i tillämpliga delar, t. ex. i fråga om produktionsstödet, också andra former av läromedel.

2.3.3 Forsknings- och utvecklingsarbete

I några remissvar återfinns vissa allmänna synpunkter på läromedelsforskningen. *Länsskolnämnden i Malmöhus län* pekar på att det finns ett stort behov av återkoppling på fältet. *Utbildningsnämnden i Östergötlands läns landsting* anser att forskningsverksamheten inte får bli en fördröjande faktor. *Länsskolnämnden i Skaraborgs län* anser det vara en brist att utredningen tänker sig ett i huvudsak stadienriktat forsknings- och utvecklingsarbete. Läromedelsforskningen bör anknytas till

skolans vardag i ett tidigt skede. ABF framhåller betydelsen av att de erfarenheter som folkbildningsorganisationerna under lång tid skaffat sig utnyttjas i forskningsarbetet.

2.3.3.1 Behovsanalyser

Såväl UKÄ som SÖ anser att övergripande analyser av behov av forsknings- och utvecklingsarbete vad gäller läromedel bör ske genom dessa ämbetsverks försorg. SÖ önskar dessutom framhålla att det torde vara nödvändigt att på sikt finna fasta organisatoriska former för samverkan mellan SÖ och UKÄ i syfte att samordna inte blott behovsanalysförfarandet utan även den totala satsningen på forsknings- och utvecklingsarbete. Enligt Svenska landstingsförbundet bör behovsanalyserna särskilt avse de lågfrekventa utbildningar, som ur produktionssynpunkt är mindre attraktiva och därför dåligt tillgodosedda med läromedel. Även andra remissinstanser, *länsskolnämnderna i Västmanlands, Blekinge, Kronobergs och Skaraborgs län*, anser likaså att behovsanalyser bör utföras av utbildningsmyndigheterna. *Barnstugeutredningen* framhåller den centrala roll som det till socialstyrelsen knutna statens lek- miljöråd bör kunna spela vad gäller behovsanalyser till grund för läromedelsforskningen på förskoleområdet.

2.3.3.2 Angelägna områden

Läromedelsutredningen anger tre områden inom vilka forsknings- och utvecklingsarbetet bör intensifieras: vuxenutbildningen, invandrarundervisningen och yrkesutbildningen. Utredningen anser även att medieforskning är angelägen för praktiskt taget hela utbildningsområdet.

Merparten av de remissinstanser som framfört synpunkter rörande angelägna områden för forsknings- och utvecklingsarbete anser att samtliga eller något eller några av de områden utredningen angett är de mest väsentliga. Sådana synpunkter framförs av *länsskolnämnderna i Östergötlands, Kronobergs, Blekinge, Kristianstads, Hallands, Värmlands, Älvsborgs och Västernorrlands län, skolstyrelsen i Norrköping, Svenska landstingsförbundet och KF* m. fl. Några remissinstanser anger även andra områden. *LO, länsskolnämnden i Västernorrlands län* och *SACO* pekar på behovet av forsknings- och utvecklingsarbete inom specialundervisningen. *Länsskolnämnden i Norrbottens län* vill uppmärksamma särskolan som ett bristområde. *KF* betonar vikten av att utvecklingsarbete av läromedel initieras på väsentliga ämnesområden som exempelvis konsumentkunskap i vidaste bemärkelse. Enligt *skolstyrelsen i Malmö* bör en kartläggning av det personliga inlärningsmönstret hos eleverna prioriteras så att rätt medium eller kombination av medier kan väljas. *Skoldirektionen i Stockholm* anser att forskning som rör individualiserad undervisning bör ges hög prioritet. *Länsskolnämnden i Skaraborgs län* menar att andra bristområden är förskolans pedagogik och

läromedel samt undervisning av handikappade. *Länsskolnämnden i Västernorrlands län* finner studium av läromedel och medieval inom lärarfortbildningen angeläget.

Länsskolnämnden i Malmöhus län framhåller att forskningsprojekt bör prioriteras med hänsyn till det förväntade ekonomiska utbytet av resultaten. *Skolstyrelsen i Malmö* och *skoldirektionen i Stockholm* framför liknande synpunkter.

2.3.3.3 Undervisningsteknologisk modell

SÖ betonar vikten av att en systematisk läromedelskonstruktion — baserad på den undervisningsteknologiska modellen — får allt större genomslagskraft. Det är enligt SÖ viktigt att i detta sammanhang val av medium ses som en integrerad del av planeringen av den totala undervisningssituationen, där medievalet blir en konsekvens dels av sådana pedagogiska ställningstaganden som bestämning av innehåll och stoffets sekvensering i relation till ämnesmålen och metodval utifrån t. ex. de allmänt övergripande målen, dels av ekonomiska och organisatoriska ställningstaganden för undervisningens bedrivande. *SACO* samt *länsskolnämnden i Jämtlands län* delar utredningens uppfattning om systematisk produktion och *länsskolnämnden i Kronobergs län* tillstyrker att den undervisningsteknologiska modellen ges ökad betydelse. *Länsskolnämnden i Skaraborgs län* finner erfarenheterna av modellen lovande. *Utbildningsnämnden i Östergötlands läns landsting* delar utredningens uppfattning beträffande vikten av målanalyser och målbeskrivningar samt beskrivningar av organisatoriska ramar och skolornas resurser. *Göteborgs allmänna skolstyrelse* framhåller att den undervisningsteknologiska modellen lämpligen kan vara den naturliga dispositionsplanen vid nyproduktion av läromedel. Liknande synpunkter framförs av *skolstyrelsen i Malmö* som är enig med utredningen däri att modellen med avseende på uppdelning i faserna planering, konstruktion, utprovning och värdering bör få ökad betydelse vid framställning av läromedel. Valet av medium måste vara sekundärt. *Föreningen Svenska skolproducenter* och *Svenska bokförläggareföreningen* menar att den metodik som tillämpas vid systematisk produktion har åtskilliga svaga punkter. Målanalysarbetet är t. ex. svårt att utföra. *TRU* pekar på att de pedagogiska principer som kan betecknas som undervisningsteknologiska kommit att utgöra grunden för *TRU:s* försöksverksamhet. *TRU* har vidare vissa invändningar mot att medievalet, som läromedelsutredningen föreslagit, skall göras av ett organ som kan i princip välja de medier som bäst anses svara mot de pedagogiska kraven inom ramen för vad som från ekonomisk synpunkt är godtagbart. *TRU* menar att om man med detta organ avser något som skall ligga över eller vid sidan om själva läromedelskonstruktionen finns det stor risk att man i alla fall får ett för tidigt medieval. Ett system med beställningar av olika inslag hos olika företag, vare sig de tillhör samma koncern eller ej, torde inte ge de bästa resultaten.

2.3.3.4 Läromedelsforskningens organisation

Den statliga läromedelsforskningen bör enligt läromedelsutredningen liksom hittills bedrivas vid de pedagogiska och psykologiska institutionerna vid lärarhögskolor och universitet. Läromedelsproducenterna bör utnyttja möjligheterna till uppdragsforskning.

Ett flertal remissinstanser instämmer i att läromedelsforskningen bör organiseras som f. n. (*SÖ, lärarhögskolorna i Stockholm, Uppsala och Göteborg, länsskolnämnderna i Jönköpings, Kronobergs, Blekinge, Kristianstads, Hallands, Västmanlands, Gävleborgs, Västernorrlands och Västerbottens län, Svenska kommunförbundet, SACO, TCO, barnstugeutredningen, Medborgarskolan, Göteborgs allmänna skolstyrelse, skolstyrelserna i Huddinge och Smedjebacken m. fl.*). Några remissinstanser framför kompletterande synpunkter. *Lärarhögskolan i Göteborg* stöder förslaget med tillägget att den statliga läromedelsforskningen och utvecklingen bör bedrivas vid lärarhögskolornas och universitetens olika institutioner i samverkan, och att resurser därför ställs till förfogande. *TCO* anser det viktigt att läromedelsforskningen bedrivs i samarbete med fältet. *Skolstyrelsen i Smedjebacken* menar att läromedelsforskningen bör fastare förankras i skolväsendet.

Några remissinstanser har delvis avvikande synpunkter. *TRU* anser att läromedelsutredningens förslag i denna del bör byggas ut så att man inte bara uppehåller sig vid läromedelsforskningen vid de pedagogiska och psykologiska institutionerna utan också vid det samhällsstödda arbetet med läromedelsutveckling. *LO* anser det angeläget att utnyttja de erfarenheter som vunnits inom löntagarorganisationer och folkbildningsarbete och att dessa får möjligheter att utnyttja samhälleliga resurser för forsknings- och utvecklingsarbete i dessa avseenden. *ABF* vill kraftigt understryka betydelsen av att även andra institutioner än de som är anknutna till lärarhögskolor och universitet får tillfälle att bedriva läromedelsforskning i samhällets regi. Enligt *ABF*'s mening skulle folkbildningsorganisationer och löntagarorganisationer var för sig eller gemensamt mycket väl kunna vara huvudmän för sådana forskningsprojekt.

Länsskolnämnden i Västmanlands län anser att frågan om inrättande av ett finansieringsinstitut, bekostat av privata och allmänägda företag, för tillämpad läromedelsforskning bör utredas ytterligare. *VRO* anser att ett statens råd för läromedelsforskning bör vara huvudman.

SÖ, länsskolnämnderna i Jönköpings, Kronobergs, Blekinge och Hallands län samt *TCO* stöder utredningens förslag om uppdragsforskning. Vissa risker vad gäller uppdragsforskningen påtalas. Så anser *Svenska byggnadsarbetareförbundet* att om uppdragsforskning skall ske, regler måste skapas som ger garantier för att det helt och fullt är samhällets och elevernas intressen som forskningen gagnar och inte enbart uppdragsgivarnas. *Skaraborgs läns landsting* är av samma uppfattning.

Andra former för uppdragsforskningen föreslås. *Länsskolnämnden i*

Skaraborg län anser vad gäller finansieringen av uppdragsforskningen att utredningens förslag ställer smärre företag utanför möjligheterna att förankra sina produkter på empirisk grund. Länsskolnämnden anser att man borde pröva en organisation bestående av en under SÖ och UKÄ stående nämnd, som utväljer anmälda forskningsprojekt och placerar dessa på vederbörande institutioner. Finansieringen kunde lämpligen ske genom en särskild fond, till vilken läromedelsföretagen betalar årliga avgifter i förhållande till sin produktion. *Länsskolnämnden i Hallands län* framhåller att en fond eller ett finansieringsinstitut med statliga medel för tillämpad läromedelsforskning bör prövas. Från fonden eller institutet kan läromedelsproducenter erhålla visst anslag för bekostande av läromedelsforskning.

2.3.4 Produktion

En rad remissinstanser uttalar sitt stöd för samhälleliga insatser i samband med produktion av läromedel. Endast två remissinstanser — *MUF* och *SAF* — är tveksamma på denna punkt. *MUF* vill av såväl praktiska som principiella skäl avstyrka en utvidgning av den samhälleliga läromedelsproduktionen. Enligt *SAF* har utredningen inte närmare angett hur den tänkt sig att relationerna mellan statliga och enskilda företag skall utformas och har ej klarlagt varför staten måste vidga sin egen produktion av läromedel.

KF och *skolstyrelsen i Huddinge* anser i likhet med utredningen att ett förstärkt stöd av hela läromedelsproduktionen inte är möjligt. Ett antal remissinstanser talar för ökade insatser från samhällets sida (*SACO*, *TCO*, utbildningsnämnden i *Skaraborgs läns landsting*, *LO*, *Svenska landsförbundet*, *SSU* m. fl.).

Bl. a. *SACO* och *TCO* understryker behovet av ökade samhällsinsatser inom vissa områden. Insatser bör enligt *SACO* i första hand göras där brist på läromedel föreligger och enligt *TCO* inom områden som utmärks av höga läromedelspriser eller brister i olika avseenden. *Skoldirektionen i Stockholm* och länsskolnämnderna i *Älvsborgs* och *Västmanlands län* är av samma uppfattning. *SACO* anser att formerna för ägande av läromedelsföretag inte är av någon avgörande betydelse. *LO* menar däremot att läromedelsproduktionen borde ligga helt inom samhällets egna företag, dvs. inom den sektor som rubriceras som statliga och kooperativa företag. *SSU* påpekar att den svenska läromedelsmarknaden domineras av ett fåtal stora privata producenter. För att hävda den svenska skolans mål är det, enligt *SSU*, av avgörande betydelse att samhället får ett grepp över utvecklingen av nya läromedelsmedia. Detta kräver helt andra kapitalresurser i den samhälleliga läromedelsproduktionen än som finns f. n. *Föreningen Svenska skolproducenter* och *Svenska bokförläggareföreningen* anser att det för konsumenternas del knappast kan vara till

nackdel om en eller flera konkurrenter, privata eller samhällsägda, tillkommer på marknaden.

ABF och *KF* pekar på att samhället är den största läromedelskonsumenten. Enligt *ABF*'s mening måste detta med nödvändighet innebära möjligheter för samhället till inflytande över läromedelsproduktionen. Särskilt viktigt för samhället är att kostnader och priser kan hållas på en rimlig nivå och att innehållet i tryckta läromedel blir i överensstämmelse med de riktlinjer som samhället dragit upp för undervisningen inom olika ämnen.

Statens läroboksnämnd konstaterar att i runt tal var fjärde till granskning anmäld lärobok har varit behäftad med sådana brister att den inte förts upp på läroboksförteckningen. Nämnden finner detta sakförhållande starkt styrka behovet av kvalitetshöjande åtgärder även fortsättningsvis. Tanken på att ett avskaffande av samhällets insatser på läromedelsområdet skulle medföra att skolboksförlagen genomförde en noggrannare förlagsgranskning av sina produkter än vad som nu är fallet verkar verklighetsfrämmande.

Barnstugeutredningen understryker kraftigt behovet av att produktionen av läromedel och lekmaterial för förskolan uppmärksammas från samhällets sida.

2.3.4.1 Samordning av samhällets produktionsresurser

Läromedelsutredningen anser det vara nödvändigt med en effektiv samordning av de samhällsägda produktionsresurserna på läromedelsområdet. Samtliga samhällsägda företag i vilka staten är delägare, såväl nuvarande som tillkommande, bör samordnas organisatoriskt inom ramen för Statsföretag AB. Detta bör enligt utredningens uppfattning även gälla den föreslagna tekniska produktionsenheten för elektroniska läromedel.

RRV, *UKÄ*, *SÖ. länsskolnämnderna i Skaraborgs, Värmlands, Västerbottens och Norrbottens län*, *Svenska kommunförbundet*, *I.O.*, *SSU*, *VRO*, *skolstyrelserna i Malmö, Umeå och Åtvidaberg* samt *skoldirektionen i Stockholm* anser att en närmare samordning mellan de samhällsägda produktionsresurserna bör komma till stånd. *RRV* och *länsskolnämnden i Värmlands län* uttalar sig för att denna samordning bör ske inom ramen för Statsföretag AB. Flertalet remissinstanser yttrar sig alltså inte i denna fråga.

Statsföretag AB anför skäl mot bl. a. att integrera en anslagsfinansierad verksamhet med en affärsmässigt bedriven verksamhet inom Statsföretag AB. Statsföretag AB anser att en sådan integrering inte är tilltalande.

2.3.4.2 Produktionsstöd

För att komma tillrätta med bristen på läromedel inom vissa områden föreslår läromedelsutredningen att produktionsstöd skall utgå. Detta stöd

bör ges i produktionsledet och utbildningsmyndigheterna bör svara för övergripande behovsanalyser och disponera medel för produktionsstöd. Valet av producent bör anpassas till typen av projekt. Utbildningsmyndigheterna bör söka sluta avtal med lämpliga producenter.

Följande remissinstanser tillstyrker eller har inga invändningar mot de föreslagna riktlinjerna för produktionsstödet: *TRU, Svenska byggnadsarbetareförbundet, MUF, SECO, utbildningsnämnden i Östergötlands läns landsting, Göteborgs allmänna skolstyrelse, skolstyrelserna i Huddinge, Malmö, Reftele och Umeå samt Smalfilm Distributörernas förening.* Ett stort antal remissinstanser, bl. a. *RRV, SÖ, lärarhögskolorna i Stockholm, Uppsala, Göteborg och Umeå, länsskolnämnderna i Hallands, Älvsborgs, Skaraborgs, Gävleborgs och Västerbottens län, Statsföretag AB, SACO, TCO, KF, Föreningen Svenska skolproducenter, Svenska bokförläggareföreningen, SSU, utbildningsnämnden i Skaraborgs läns landsting, Svenska förbundet för specialpedagogik och Sveriges författarförbund* instämmer i behovet av produktionsstöd.

Stor vikt bör enligt *RRV* läggas vid att villkoret att produktion inte kan komma till stånd genom andra åtgärder innan direkt ekonomiskt stöd lämnas. *RRV* påpekar att utredningen inte har belyst vilka effekter i olika led som ett produktionsbidrag skulle medföra. Enligt *länsskolnämnden i Gävleborgs län* bör produktionsstöd utgå även till högreprisläromedel, vilka bedöms vara så angelägna för undervisningen att de rimligen bör ingå i skolans grundutrustning av läromedel. *Svenska landstingsförbundet* tar inte ställning till på vilket sätt produktionsbefrämjande insatser bör göras inom bristområden men finner det naturligt att de redan samhällsägda läromedelsföretagen får göra erforderliga insatser för att läromedelsförsörjningen skall svara mot läroplanernas intentioner.

SÖ, länsskolnämnderna i Hallands och Skaraborgs län samt Sveriges Radio påpekar särskilt att stödet bör ges i produktionsledet. Några remissinstanser anser partiell tjänstbefrielse vara en lämplig stödform. Så instämmer t. ex. *UKÄ* i likhet med det stora flertalet universitets- och högskolemyndigheter starkt i utredningens krav på ökade insatser från samhällets sida för att avhjälpa de brister som föreligger och anser att partiell tjänstbefrielse är en lämplig stödform. Den innebär ofta lägre kostnader för de studerande. *UKÄ* vill också peka på att läromedelsframställningen också bör kunna ses som en del av undervisningen. Uthytte av undervisningsinsatser mot andra pedagogiska insatser bör alltså kunna ske inom tjänstgöringsskyldighetens ram. *SFS* anser den enklaste och effektivaste stödåtgärden vara att bevilja lärare tjänstbefrielse eller nedsatt undervisningsskyldighet för produktion av läromedel.

Tre remissinstanser anger alternativa vägar för produktionsstöd. *Länsskolnämnden i Jönköpings län* förordar ett flexibelt system för produktionsstöd som möjliggör anpassning av stödformen till projektets art och omfattning. *RRV* menar att ett alternativ till produktionsbidrag vore att

myndigheten, t. ex. SÖ, efter prototyputveckling och genom anbudsförfarande lät ett producentföretag ta hand om produktion och marknadsföring. Eventuell subventionering kunde ske genom lägre krav på täckning av prototypkostnaden. *Länsskolnämnden i Östergötlands län* är också inne på att anbudsförfarande skulle kunna vara en framkomlig väg. Myndigheterna borde, enligt nämnden, kunna införa ett anbudsförfarande där man i anbudet avser att en produktion skall ske av dels ett s. k. ordinarie läromedel, dels ett parallellt läromedel avpassat för lågpresterande samt eventuellt också för invandrarundervisning och att man i hela anbudet inkluderar samtliga produktioner. Av myndigheten måste då givetvis ställas vissa krav på läromedlen.

Enligt *Sveriges Radio* bör producent som erhåller produktionsbidrag själv svara för 10 % av den beräknade produktionskostnaden.

Några remissinstanser, bl. a. SÖ, *länsskolnämnderna i Västmanlands och Jämtlands län*, *Svenska kommunförbundet*, *skolstyrelsen i Reftele* och *skoldirektionen i Stockholm*, påpekar behovet av övergripande behovsanalyser. Sådana analyser bör enligt SÖ ligga till grund för en bedömning och prioritering av bristområdesprojekt som kan komma i fråga för produktionsstöd. *Skolstyrelsen i Reftele* poängterar myndigheternas möjlighet att omdisponera medel så att produktionsstödet snabbt kan ge resultat inom de områden där bristen på läromedel är särskilt markant. *Skoldirektionen i Stockholm* menar att behovsanalyserna även kan ha en vidare användning. *Länsskolnämnden i Jämtlands län* för i detta sammanhang fram ett förslag som liknar nyss återgivet förslag från *länsskolnämnden i Östergötlands län*. Nämnden anser således att analyser bör utföras och åtgärder vidtas för att få fram mångsidigt användbara läromedel som helt eller delvis kan utnyttjas av flera elevgrupper eller ämnen. Ett läromedel kan t. ex. användas på ett högre stadium än normalt eller för stöd- eller specialundervisning. Inom främst gymnasieskolan bör man kunna utnyttja samma läromedel inom olika linjer och kurser. Ett utökat produktionsstöd får alltså inte, enligt nämnden, främja en differentierad produktion.

Enligt *Svenska kommunförbundet* bör en viktig uppgift för det av förbundet föreslagna utvecklings- och planeringsrådet vara att prioritera resurser för läromedelsutvecklingen inom bristområden. Det allmänna måste bekosta utvecklingsarbetet och svara för produktionsstöd. *Riksförbundet Hem och Skola* anser att detta förslag från Svenska kommunförbundet vore värt att närmare undersöka.

Enligt läromedelsutredningen bör utbildningsmyndigheterna välja producent i de fall produktionsstöd utgår. De remissinstanser som uttalar sig i denna fråga är av olika mening. *RRV* noterar att utredningen inte i detta sammanhang berört Kungl. Maj:ts beslut den 27 juni 1969 om SÖ:s m. fl. skyldighet att anlita Svenska utbildningsförlaget Liber AB. *ABF* anser att långtidskontrakt i första hand bör tillfalla kooperativa och

samhällsägda företag. *KF* menar att produktionsstödet bör koncentreras till ett fåtal företag och *Statsföretag AB* att myndigheterna bör få anvisning att sluta ramavtal med någon enstaka producent. *SÖ*, *länsskolnämnden i Gävleborgs län*, *Riksförbundet Hem och Skola* och *utbildningsnämnden i Skaraborgs läns landsting* menar att såväl samhällsägda som privata företag bör kunna komma i fråga. *TCO* förutsätter att produktionsstöd inte kommer att förbehållas ett fåtal producenter. Enligt *SAF* måste huvudregeln vara att *SÖ* och *UKÄ* alltid skall söka den lämpligaste producenten bland jämställda konkurrenter.

Statsföretag AB, *KF*, *ABF* och *Medborgarskolan* uttalar sig för att avtalen bör vara fleråriga.

Sveriges Radio erinrar om följande passus i avtal mellan Sveriges Radio och *SÖ*: »*SÖ* skall dock till Sveriges Radio enligt närmare överenskommelse för varje läsår betala kostnader för sådana radio- och TV-kurser samt för produktionskostnader för sådana av Sveriges Radio framställda icke eterburna film- och bandkurser, som tillkommit på *SÖ*:s uttryckliga begäran och för vilka riksdagen anvisat medel under åttonde huvudtiteln.»

2.3.4.3 *Kostnader för tryckta läromedel*

Utredningen för fram följande förslag i syfte att minska kostnaderna för tryckta läromedel. Förhandlingar bör snarast tas upp mellan berörda parter rörande författarsättning. I första hand förordas att denna utformas som engångsersättning för utfört arbete. Förslag rörande läroböckernas tekniska utförande förs fram i syfte att minska kostnaderna. Vidare föreslås vad gäller marknadsföringen att kommunerna betalar för visst antal påseendexemplar som levereras till ett ställe i kommunen. Utredningen anser slutligen under detta avsnitt att om kommunerna hade tillgång till grundmaterial med hänvisningar till befintligt material så skulle kostnaderna kunna sänkas.

Några remissinstanser instämmer i stort med utredningens förslag. *Lärarhögskolan i Stockholm* vill understryka utredningens förslag om kostnadssänkande åtgärder. *Länsskolnämnden i Uppsala län* understryker starkt förslag för att häva nuvarande utveckling av ständigt ökade kostnader för tryckta läromedel. *KF* anser det viktigt att de av utredningen framlagda förslagen till minskning av produktionskostnaderna för läroböcker ytterligare undersöks och prövas. Det är enligt *KF* väsentligt att kostnaderna för tryckta läromedel minskas och att de i utredningen diskuterade åtgärderna beträffande författarsättningar, rationalisering och tekniskt utförande, förbättrad marknadsföring etc. resulterar i konkreta förslag. *Utbildningsnämnden i Skaraborgs läns landsting* tillstyrker utredningens förslag, men framhåller vikten av att de anvisade åtgärderna inte kommer att medföra allvarliga pedagogiska nackdelar. *Skolstyrelsen i Malmö* anser att utredningens förslag angående kostnaderna för tryckta

läromedel verksamt bör kunna bidra till ett ur inköparnas synpunkt rimligare kostnadsläge. *Länsskolnämnden i Älvsborgs län* och *skolstyrelsen i Norrköping* stöder utredningens förslag.

Flertalet remissinstanser som yttrat sig i denna fråga har emellertid synpunkter på en eller flera av de kostnadssänkande komponenter som utredningens förslag rör.

Följande remissinstanser delar utredningens uppfattning om att nuvarande system för författarsättningar bör ersättas med engångsersättning: *RRV, lärarhögskolan i Umeå, länsskolnämnden i Gävleborgs län, utbildningsnämnden i Östergötlands läns landsting* samt *skolstyrelserna i Reftale och Umeå*. Enligt *RRV* bör engångsersättning i första hand komma i fråga i sådana situationer där staten eller samhälleligt företag är kontraktpart eller där staten stöder produktionen genom avtal, produktionsbidrag e. d. eller genom s. k. tjänstebefrielse för författare och andra som medverkar vid tillkomsten av läromedel. *Länsskolnämnden i Västerbottens län* anser en förändrad författarsättning där försäljningssiffran och layouten spelar en underordnad roll vara absolut nödvändig. *SÖ, lärarhögskolan i Göteborg, länsskolnämnderna i Jönköpings och Örebro län* anser att förhandlingar bör tas upp mellan berörda parter. *Länsskolnämnden i Hallands län* delar utredningens uppfattning angående royaltysystemets icke önskvärda effekter och anser en kombination av engångsersättning och royalty önskvärd. *Länsskolnämnden i Jönköpings län* förordar ett system för ersättning för utfört arbete där en fast grundersättning kombineras med ett mindre tillägg för varje försält exemplar. *Föreningen Svenska skolproducenter* och *Svenska bokförläggareföreningen* menar att det redan nu kan konstateras att man sannolikt aldrig kan komma med en fixerad princip för ersättning. Varje arbete kräver individuell behandling och därmed också ersättning för viss prestation. *Smalfilm Distributörernas förening* betraktar det föreslagna ersättningssystemet som mindre lämpligt. *Sveriges författarförbund* reagerar bestämt mot förslag om engångsersättning. I de fall då engångsersättning ter sig praktiskt måste ersättningen gälla en överenskommen begränsad upplaga. Författarförbundet instämmer dock i att förhandlingar snarast bör tas upp med berörda parter. Enligt *SACO* är det varken möjligt eller önskvärt med generella åtgärder på detta område. Avtal måste träffas från fall till fall.

RRV, länsskolnämnden i Hallands län, MUF, utbildningsnämnden i Östergötlands läns landsting, Göteborgs allmänna skolstyrelse samt *skolstyrelserna i Uppsala och Umeå* är positivt inställda till de av utredningen framlagda förslagen angående de tryckta läromedlens tekniska utförande. *Utbildningsnämnden i Östergötlands läns landsting* är positiv under förutsättning att åtgärderna inte medför pedagogiska nackdelar.

Enligt *länsskolnämnden i Västerbottens län* har utredningen inte visat att de av utredningen föreslagna åtgärderna har några ekonomiska och

ännu mindre pedagogiska fördelar. *SACO* ifrågasätter om behovet av illustrationer i skolböckerna minskat med den ökande tillgången till AV-apparatur och AV-material. Utredningen har på denna punkt inte tillräckligt klart underbyggt sitt förslag, varför det inte bör föranleda någon ändring i nu rådande förhållanden. *Föreningen Svenska skolproducenter* och *Svenska bokförläggareföreningen* anser att utredningens förslag om tekniskt utförande rör sig om i det närmaste marginella kostnader.

Länsskolnämnden i Blekinge län, Göteborgs allmänna skolstyrelse och skolstyrelsen i Umeå berör faktorer som fördyrar läromedlen. Den korta nyttjandetiden är enligt länsskolnämnden i Blekinge län inte ekonomiskt försvarbar. Nyutgivningen av böcker kan knappast motiveras av nya forskningsrön i fråga om fakta eller ny metodik. Vissa grundböcker för baskunskaper skulle kunna användas under betydligt längre tid. *Göteborgs allmänna skolstyrelse* anför liknande synpunkter.

Det är viktigt att man när man trycker ny upplaga av en tidigare utkommen lärobok väljer att om möjligt göra ändringar på ett sådant sätt att böcker tillhörande den nya upplagan kan användas parallellt med böcker tillhörande den äldre. Detta är nödvändigt om en bok skall användas som lånebok. Förlagen ger allt oftare ut lärobokspaket eller studiesatser som innehåller flera komponenter. Behöver så t.ex. en arbetsbok eller en lärobok i detta paket ändras kan det medföra att man måste göra följdändringar i de övriga komponenterna utan att man för den skull gör några pedagogiska vinster. Det är därför ett önskemål att de olika komponenterna i en studiesats utformas så att de inte i onödigt stor utsträckning blir låsta vid varandra.

Skolstyrelsen i Umeå pekar på att författarna vidtagit åtgärder för att hindra att böcker kan användas av mer än en elev genom att utforma boken så att eleven skall anteckna svar på uppgift eller fråga i boken.

Flera remissinstanser berör möjligheter att göra de tryckta läromedlen billigare. Flertalet av dessa berör de pedagogiska effekterna av att eleverna i många fall inte får läromedel som gåva eller möjligheten att ge sådana läromedel som eleverna bör få som gåva ett enklare utförande för att minska kommunernas kostnader. Dessa frågor berörs av *lärarhögskolan i Umeå, länsskolnämnderna i Uppsala, Kristianstads, Älvsborgs, Värmlands och Norrbottens län, utbildningsnämnderna i Östergötlands och Västernorrlands läns landsting* samt av *Göteborgs allmänna skolstyrelse. Länsskolnämnden i Älvsborgs län* anser att ett läromedelssystem borde kunna byggas upp kring en grundbok som innehåller dels målprecisering för avsnittet, dels kunskapsstoff motsvarande betygsstegen 2, dvs. det stoff som de flesta eleverna bör inhämta, dels korta anvisningar om överkursuppgifter av olika slag och för olika nivåer. Samhället bör enligt nämnden se till att sådana grundböcker kommer ut åtminstone på något förlag och att priset hålls lågt så att kommunerna har råd att ge varje elev ett exemplar. Detta är enligt nämnden kanske

den angelägnaste samhällsinsatsen på läromedelsområdet. *Länsskolnämnden i Värmlands län* för fram ett likartat förslag om vad en grundbok bör innehålla.

Länsskolnämnden i Hallands län för i detta sammanhang fram synpunkter angående samtidig framtagning av läromedel för olika områden liknande dem som länsskolnämnderna i Jämtlands och Östergötlands län fört fram i samband med frågor rörande produktionsstöd.

Några remissinstanser berör frågan om parallella skolböcker. *Länsskolnämnden i Uppsala län* framhåller att för de egentliga läroböckerna fördyras produktionen av att en mängd parallella boktitlar produceras, måhända utan att verkligt behov föreligger. Betyggande valmöjligheter bör emellertid finnas. *Länsskolnämnden i Hallands län* anser att en viss begränsning av parallellutgåvor borde kunna åstadkommas genom överenskommelser (ett clearingsystem) mellan läromedelsproducenterna. *Föreningen Svenska skolproducenter* och *Svenska bokförläggareföreningen* menar att utvecklingen under de senaste fem åren har gått i riktning mot färre antal konkurrerande titlar. Den allvarliga risken är enligt dessa remissinstanser kanske den att det inte är de bästa läromedlen som blir kvar på marknaden utan de billigaste.

De remissinstanser som har synpunkter på utredningens förslag om att kommunerna skall betala för ett visst antal påseendexemplar av tryckta läromedel är övervägande negativa. *Föreningen Svenska skolproducenter* och *Svenska bokförläggareföreningen* anser emellertid att ett genomförande av detta förslag möjligen skulle leda till högre intresse och utnyttjandegrad per exemplar. *Skolstyrelsen i Uppsala* tillstyrker förslaget. *Lärarhögskolan i Stockholm* samt *länsskolnämnderna i Malmöhus, Hallands, Örebro och Västerbottens län* är av olika skäl tveksamma till förslaget.

2.3.5 Läromedelsval

Utredningen avvisar tanken på centrala »förval». Centrala organ bör emellertid tillhandahålla information och beslutsunderlag för lokala val. För primärkommunala utbildningar bör enligt utredningen läromedel väljas av skolstyrelsen och för landstingskommunala utbildningar av styrelserna för dessa skolor. Även för statliga gymnasiala utbildningar bör valen göras av styrelsen för resp. skola.

Nästan samtliga remissinstanser uttalar sig i frågan om vem som bör välja läromedlen. Med ett fåtal undantag instämmer remissinstanserna i utredningens förslag. *SÖ* konstaterar att utredningens förslag innebär förändringar beträffande val av läromedel endast i avseende på formerna för den kommunala handläggningen av dylika ärenden före skolstyrelsens beslut.

RRV ansluter sig till utredningens förslag men för fram vissa principiella synpunkter.

Den mest väsentliga frågan synes emellertid vara huruvida man genom ett i princip helt fritt val av läromedel skall behålla det viktigaste incitamentet till en överdimensionerad produktion. Läromedelsutredningen har här tagit avstånd från två slags åtgärder som eljest kunde tänkas erbjuda en lösning. Sålunda vill utredningen inte acceptera ett centralt s. k. förval av läromedel. Inte heller vill utredningen behålla det godkännandemoment som hittills funnits genom läroboksnämndens verksamhet. Utredningens förslag innebär således att nuvarande frihet bibehålles eller t. o. m. ökas när det gäller val av läromedel. En sådan inställning rimmar i och för sig med en positiv strävan att decentralisera beslutsprocesserna. Mycket synes emellertid tala för att läromedelsområdet innehåller så specifika problem att kraftigare samhällsåtgärder åtminstone övergångsvis skulle kunna motiveras. Härtill kommer behovet av — med den tradition i fråga om ett i hög grad enhetligt skolväsen som i vårt land byggts upp genom de senaste årtiondenas reformer — behålla vissa strategiska moment på central nivå när man i ökande grad decentraliserar det administrativa och pedagogiska genomförandet. Ett sådant moment är fastställandet av skolväsendets läroplaner. Ett annat är utvärderingen. En klar anknytning finns i båda fallen till läromedelsförsörjningen. Det kan sålunda finnas skäl som talar för en ökad central medverkan i valet av läromedel, t. ex. genom centralt utfärdade rekommendationer om vilka läromedel som är lämpade för olika kurser. Självfallet måste därvid lärare och andra intressenter på olika nivåer ges möjlighet att medverka i den procedur som leder fram till en sådan central rekommendation. Formellt kan därvid läraren förlora en del av sin pedagogiska frihet. Detta torde dock väl uppvägas av de fördelar som han får genom ett bättre underlag för planering, genomförande och uppföljning av undervisningen. RRV anser att de nu berörda frågorna bör tas upp ur mera övergripande aspekter under den fortsatta beredningen av läromedelsutredningens betänkande.

Ett fåtal remissinstanser har synpunkter som avviker från utredningens förslag. ABF anser att skäl föreligger för att pröva utredningens förslag om kommunalt huvudmannaskap vid läromedelsval. ABF vill emellertid starkt understryka att det bör vara en tidsbunden prövning som kan ligga till grund för ett mera definitivt ställningstagande. *Länsskolnämnden i Jämtlands län* anser utredningens uppfattning att kommunerna redan i dag skulle ha goda förutsättningar för att bära hela ansvaret för läromedelsvalet knappast vara realistisk. Det måste, enligt nämnden, anses nödvändigt att det centrala organ för att tillhandahålla underlag för val av läromedel som utredningen föreslår tillskapas och får träda i funktion innan ansvaret för valet lämnas till huvudmannen. *Svenska fabriksarbetareförbundet* anser att flera skäl talar för att någon form av förval måste ske. Därefter bör de lokala skolstyrelserna, med utgångspunkt från de anvisningar som anges från centralt håll, på ett lättillgängligt sätt kunna ha tillgång till information om resp. läromedelspaket och därefter kunna göra det slutgiltiga valet. *SFEF* avvisar tanken på att skolstyrelserna beslutar om val av läromedel. I stället bör största möjliga inflytande ges lärare och elever när det gäller undervisningens konkreta

uppläggning inom läroplanernas ramar. VRO anser att centralt förval skall tillämpas för basläromedlen (t. ex. engelsk textbok). Övriga läromedel bör enligt VRO väljas lokalt. Skolstyrelsen i Umeå anser att nuvarande bestämmelser när det gäller val av läromedel inte bör ändras.

Några remissinstanser, *länsskolnämnden i Jämtlands län*, *SAF*, *SACO*, *skolstyrelserna i Huddinge* och *Norrköping* samt *Stockholms skoldirektion*, anser att skolstyrelserna bör ha möjlighet att delegera frågor om läromedelsval. Andra remissinstanser, *lärarhögskolan i Umeå*, *länsskolnämnderna i Jönköpings* och *Skaraborgs län* samt *skolstyrelsen i Sorsele*, anför däremot synpunkter mot att möjlighet till delegering ges.

Skolstyrelsen i Malmö anser att en systematiserad information om förekommande läromedel är en förutsättning för ett ökat kommunalt ansvarstagande rörande val av läromedel, så att ett tillräckligt beslutsunderlag finns. *TCO* och *skolstyrelsen i Reftele* anför liknande synpunkter.

Länsskolnämnden i Malmöhus län anser att centrala och/eller regionala myndigheter bör tillhandahålla rutiner för läromedelsval jämte personella resurser i form av läromedelsexpertis för att ge kommunerna bästa möjliga beslutsunderlag. Detta är, enligt nämnden, särskilt viktigt vid inredning och utrustning av nya skolor. Även *länsskolnämnden i Västerbottens län* anser att det kommer att föreligga behov av ökad service från SÖ och länsskolnämnderna. Nämnden påpekar även i likhet med *länsskolnämnden i Västmanlands län* vikten av att skolledare, lärare och elever ges inflytande på läromedelsvalet.

Utredningen lägger fram vissa förslag som rör val av kurslitteratur för eftergymnasial utbildning. *UKÄ* framhåller med anledning av dessa förslag att det inte föreligger några principiella skillnader mellan olika slag av eftergymnasial utbildning i fråga om former för fastställande av kurslitteratur. Samma förhållande som vid de filosofiska och juridiska fakulteterna, dvs. att utbildningsnämnderna fastställer kurslitteraturen, bör råda vid övriga fakulteter. *UKÄ* påpekar vidare att ändringar redan genomförts i detta syfte i kungörelserna om utbildning vid samtliga övriga fakulteter utom de tekniska.

2.3.6 Information

Enligt utredningen bör den information som skall tjäna som underlag för kommunernas val av läromedel omfatta läromedel för alla skolformer och ämnen och bör avse alla slags läromedel. Utredningen konstaterar att huvudmannen behöver dels kvalitativa, dels tekniska data om läromedlen. Uppgifter om läromedlens objektivitet, metodriktighet, ämnesriktighet och pedagogiska funktion är kvalitativa data som huvudmannen behöver. Hit hör även provningsresultat av olika slag. Konsumenten eller köparen bör även ha möjlighet att göra en bedömning av

relationen mellan effekt och pris. Läromedelsutredningen föreslår vad gäller informationens organisation att ett centralt läromedelsregister, baserat på modern datateknik, inrättas. Utredningen förordar att förutsättningarna att bilda ett fristående företag för läromedelsinformation — gemensamt ägt av staten, kommunerna och läromedelsproducenterna — snarast bör undersökas. De ytterligare utredningar som behövs bör enligt utredningens mening göras av SÖ i samarbete med bl. a. statskontoret, kommunförbunden och Föreningen Svenska skolproducenter.

Majoriteten av remissinstanserna tillstyrker eller har inga invändningar mot utredningens förslag om att ett centralt läromedelsregister bör inrättas. *SÖ och länskolnämnderna i Uppsala, Östergötlands, Jönköpings och Västerbottens län* m. fl. anser att lättillgänglig information om läromedlen är en förutsättning för lokala beslut om läromedelsval. SÖ har beräknat att en vidareutveckling av nu pågående arbete med ett läromedelsregister inom SÖ fram till igångsättande av ett centralt register skulle komma att kosta 1,5—2,0 milj. kr.

Länskolnämnden i Kronobergs län tillstyrker förslaget om ett centralt läromedelsregister under förutsättning att detta ges en ersättande och inte en kompletterande funktion. Man bör, enligt nämnden, eftersträva att kanalisera redan förekommande information och inte främst utvidga informationen. *ABF* har inget att erinra mot uppbyggnaden av ett centralt läromedelsregister på det sätt utredningen föreslår. Ett sådant register är, enligt *ABF*, snarare en förutsättning för att de förtroendevalda ledamöterna i skolstyrelserna skall kunna få tillräckligt underlag för sina beslut. *ABF* är av den anledningen mycket tveksamt till att låta förvalet av läromedel försvinna innan läromedelsregistret helt har byggts ut. *Statens läroboksnämnd* ser med oro på den förmodligen inte obetydliga tidrymd som kommer att förflyta innan läromedelsregistret är uppbyggt och fungerar effektivt. Under den registerlösa perioden nödgas kommunerna m. fl. stå utan central, vägledande information om ett läromedelsutbud, som fortsätter välla fram. *Skolstyrelsen i Malmö* anser det angeläget att få fram någon form av godtagbart provisorium i avvaktan på det centrala läromedelsregistret, som skulle kunna tillförsäkra skolstyrelserna ett bättre underlag för läromedelsval än de har f. n. *Göteborgs allmänna skolstyrelse* menar att man med relativt enkla medel kan komma en bra bit på väg mot en förbättrad registrering av läromedel i väntan på den av utredningen föreslagna undersökningen om hur ett centralt register skall byggas upp. *Skolstyrelsen* anser det önskvärt att läromedelsproducenterna kommer överens om en gemensam katalogutgivning. På lärobokssidan borde ett sådant samarbete vara lätt att förverkliga. *Lärobokskatalogerna* innehåller redan i dag flera av de basdata som utredningen rekommenderar skall ingå i ett centralt register. Dessutom bör förlagen samordna sina artikelnummer samt se till att dessa anges i katalogen. *Skolstyrelsen i Reftetele* poängterar vikten av att ett

läromedelsregister organiseras och ställer ifråga om inte registret bör byggas ut i snabbare takt än utredningen föreslår. *Länsskolnämnden i Östergötlands län* framhåller att det föreslagna registret bör upprättas så snart som möjligt men menar att detta register inte tillnärmelsevis torde kunna fylla det behov av information som finns. *Länsskolnämnden* anför som skäl härför följande.

1. Eftersom läromedelsproducenterna skall vara delägare i informationsregistret kan man befara ett visst undanhållande eller i varje fall döljande av ur producenternas synpunkt ofördelaktiga fakta om läromedlet.
2. Registret kommer genom sin stora omfattning och trots databehandling förmodligen att bli tungrott, bl. a. på grund av att inmatningen av data tidvis kan bli mycket stor med risk för eftersläpning, i varje fall innan läromedelskonsumenterna kan få del av den nya informationen.
3. Konsumenternas faktiska möjligheter och vilja att ur ett centralt register hämta den information, som vid ett givet tillfälle är relevant för dem, betvivlas. I synnerhet inom mindre och medelstora kommuner saknas ofta de funktionärer, som har de största möjligheterna att objektivt sammanställa information om läromedel. Man kan befara att ett centralt register inte kommer att användas då detta skulle kräva vissa extra besvär och därmed förenade kostnader.
4. De föreslagna läromedelskommittéerna i kommunerna kommer — med viss rätt — att kräva en relativt väl tillrättalagd information som underlag för sina beslut i urvalsfrågor och det förefaller ej rimligt att en sådan kommitté belastas med ett så pass omfattande arbete som att ur ett centralt register inhämta speciell information inför varje beslut och dessutom ur den stora mängd data som då kan erhållas försöka få fram vad som är användbart.

Svenska förbundet för specialpedagogik framför synpunkten att inom vissa handikappområden måste internationellt samarbete av förhållandevis stor omfattning äga rum. Med tanke på detta är det nödvändigt att undersöka hur ett centralt register kan samverka med liknande utländska register.

Man kan, enligt *RRV*, fråga sig om målsättningen bör vara att skapa ett mer generellt register eller att finna formel för någon form av varudeklaration efter hänvändelse eller genom stickprov. I det förstnämnda fallet borde det enligt *RRV*:s mening diskuteras att ge registret en styrande effekt vid val av läromedel. I det sistnämnda fallet får undersökas om inte redan befintliga samhällsorgan är tillräckliga. Mot utredningens organ talar även kostnadsskäl. *RRV* är inte berett ta ställning till förslaget om centralt register.

Ett fåtal remissinstanser är negativt inställda till det föreslagna centrala läromedelsregistret. *Länsskolnämnden i Gävleborgs län* ifrågasätter behovet av en verksamhet av så omfattande art som förslaget innebär. Det borde räcka med en gemensamt producerad katalog, där väsentliga data om läromedel finns samlade. *Skolstyrelsen i Umeå* är tveksam gentemot

förslaget och utbildningsnämnden i Östergötlands läns landsting avstyrker förslaget.

Enligt UKÄ gör en rad faktorer inom högskolesektorn det tveksamt om en central läromedelsregistrering av det slag utredningen skisserat kommer att medföra en i förhållande till insatta resurser påtaglig förbättring av läromedelssituationen.

Flertalet remissinstanser uttalar sig inte om den av utredningen föreslagna organisationen av registret. Länsskolnämnderna i Jönköpings och Blekinge län m. fl. uttalar sig emellertid positivt om den föreslagna organisationsmodellen.

Några få remissinstanser är negativa eller för fram förslag om alternativa organisationsmodeller. Svenska kommunförbundet finner inte förslaget om en ny företagsbildning för information välbetänkt. Som skäl härför anför förbundet.

Man kan förvänta att läromedelsproducenterna — även efter tillkomsten av ett eventuellt särskilt informationsföretag — skulle komma att fortsätta med egen marknadsföring och information i samma utsträckning som tidigare. Genom att det föreslagna nya informationsföretaget skulle vara självfinansierande genom registreringsavgifter och abonnemang, kunde läromedelskostnaderna komma att ytterligare stiga utan tillfredsställande sannolikhet för att denna effekt kompenseras av förbättrade förutsättningar för läromedelsurval. Risker finns också att en del kommuner icke anser sig ha ekonomiska möjligheter att »köpa» information. I sådant fall blir de föreslagna åtgärderna betydelselösa. I princip bör läromedelsinformationen vara kostnadsfri.

Genom den i annat sammanhang föreslagna läromedelsorganisationen på kommunal nivå, med bl. a. en kommunal läromedelscentral som samordnande organ, blir det icke mer än högst 270 kunder till läromedelsregistret. Utredningen har vidare föreslagit en begränsning av registret till centrala läromedel. Visserligen är utbudet av nya läromedel omfattande men sett för varje stadium och ämne är utbudet begränsat till något 10-tal produkter. Att under dessa förhållanden tillgripa data-teknik torde knappast vara rationellt. Användning av datorer kan möjligen komma ifråga vid en fullständig registrering av samtliga läromedel. Väsentliga förbättringar bör emellertid kunna nås inom ett manuellt system.

Förbundet avvisar alltså tanken om en särskild företagsbildning för läromedelsinformation och förordar att informationen hålls kostnadsfri.

Enligt SAF, länsskolnämnden i Blekinge län och utbildningsnämnden i Västernorrlands läns landsting bör registret organisatoriskt knytas till SÖ. Medborgarskolan finner att de av utredningen angivna alternativa lösningarna med en anknytning till något lämpligt befintligt organ — SÖ, Svenska kommunförbundet eller Bibliotekstjänst — verkar mera lättadministrerade.

Statskontoret, RRV, SÖ och Svenska landstingsförbundet är inte beredda att nu ta ställning till den organisatoriska formen för det centrala läromedelsregistret. RRV anser att uppdragsverksamhet i myndighetsregi

bör övervägas före bolagsform. Den organisatoriska formen behöver enligt *Svenska landstingsförbundet* ytterligare utredas. Under tiden bör förbättrade insatser prövas i redan befintliga organ.

Några remissinstanser har synpunkter på vad det centrala läromedelsregistret bör omfatta. Enligt *SÖ* bör man sträva efter, att som mål i en första etapp registrera alla informationsbärande läromedel, alltså även AV-medier och annan supplerande materiel, som inte direkt kan anses vara centrala läromedel enligt läromedelsutredningens definition. *Utbildningsnämnden i Skaraborgs läns landsting* understryker att ett centralt register med information om läromedel för gymnasieskolans vårdlinje också bör omfatta läromedel för grund- och vidareutbildning av sjuksköterskor, eftersom i många fall samma läromedel används inom dessa utbildningar. *Barnstugeutredningen* framhåller att, om en utredning om ett gemensamt ägt företag för information om läromedel kommer till stånd genom uppdrag till *SÖ*, statens lekmiljöråd bör vara företrätt i denna. Information om förskolans läromedel är en väsentlig del av verksamheten inom detta organ. Även *TCO* anser att det är angeläget att förskolans läromedel beaktas i detta sammanhang. *Sveriges författarförbund* framhåller att ett centralt läromedelsregister bör uppta såväl utgivna böcker som böcker under arbete. Det vore, enligt förbundet, olyckligt om författare på grund av bristfällig information och ovetande om varandra skrev samma bok, vilket oavsiktligt kan leda till onödigt dubbelproduktion. Utredningen anser att rubriken »användbarhet i undervisningen» bör återfinnas i varufakta för AV-apparatur. *VDN* anser inte att denna uppgift bör finnas i varufakta för produkter avsedda för hembruk. *VDN* föreslår att någon institution bearbetar *VDN*:s material, så att det enkelt kan tillämpas av skolorna. Riktvärden för skolbruk bör åtminstone utarbetas.

SÖ samt några länsskolnämnder anser att läromedelsutredningen vid sina överväganden om lämpliga informationsvägar inte beaktat den information som ges åt skolans lärare och därvid i första hand till huvudlärarna genom insatser från länsskolnämndernas fortbildningsavdelningar i samverkan med länscentralerna för pedagogiska hjälpmedel. *SÖ* understryker att även den verksamhet som dessa instanser bedriver beträffande information om läromedel har stor betydelse. *Länsskolnämnden i Jämtlands län* hemställer att man vid de fortsatta övervägandena om bl. a. praktisk prövning, förutsättningar för ett fristående företag för läromedelsinformation, informationskällor och informationens organisation tar hänsyn till befintliga regionala, statliga resurser. *Länsskolnämndsutredningen* framhåller att läromedelsutredningens beskrivning av informationsvägarna inom läromedelsområdet visar, att informationen i stort sett sker på samma sätt och uppvisar samma brister som påtalades i 1957 års skolberednings hjälpmedelsbetänkande och konstaterar att de av skolberedningen initierade åtgärderna — bl. a. inrättandet av riks- och

länscentraler för pedagogiska hjälpmedel — har sålunda inte varit tillräckliga. Utredningen anför följande om orsakerna till detta.

Orsakerna till detta är enligt läns skolnämndsutredningens uppfattning dels att centralerna inte erhållit tillräckliga resurser för sina uppgifter, dels att man inte gjort tillräckliga insatser för att centralt insamla och systematisera informationen om läromedel. Också avsaknaden av en organisation på lokal nivå för att ta emot och kanalisera informationen vidare till skolledare och lärare har bidragit till att läromedel ofta väljs utan att man har tillräcklig överblick över marknaden.

Liknande synpunkter framförs av *läns skolnämnden i Uppsala län*.

2.3.7 Granskning

Läromedelsutredningen föreslår att den granskning av läromedel och prisgranskning som nu ankommer på statens läroboksnämnd upphör den 1 juli 1973. Utredningen föreslår att en läromedelsnämnd i stället inrättas inom SÖ med huvudsaklig uppgift att granska objektiviteten i läromedlen. Nämnden skall även, enligt utredningen, följa utvecklingen på läromedelsområdet och uppmärksamma brister i läromedelsförsörjningen och följa prisutvecklingen på läromedelsområdet. Centrala läromedel i samhällsorienterande ämnen och i ämnet religionskunskap bör enligt utredningen prioriteras av nämnden. Skoloradio- och TV-program bör vad gäller granskningen principiellt jämföras med övriga läromedel. Utredningens förslag innebär bl. a. att systemet med centrala förval upphör.

Majoriteten av remissinstanserna instämmer i utredningens förslag angående innehåll i och organisation av läromedelsgranskningen. *Föreningen Svenska skolproducenter* och *Svenska bokförläggareföreningen* anser emellertid att läromedelsnämnden bör vara en opinionsnämnd med rätt att själv ta vissa initiativ.

Vissa synpunkter angående objektivitetsgranskningen förs fram. Så framhåller t. ex. SÖ att en fullständig granskning, baserad på det vida objektivetsbegrepp utredningen beskriver, är en mycket arbetskrävande uppgift. Även om granskningen anförtros en grupp av experter kommer objektiviteten i deras bedömningar likväl att ifrågasättas. *Lärarhögskolan i Göteborg* anser att eftersom kriterier för objektivitet saknas bör sådana i första hand utarbetas. I avvaktan på att fasta kriterier för objektivitetsgranskning utarbetas, bör hela frågan om objektivitetsgranskning vila. *Svenska byggnadsarbetareförbundet* anser att den föreslagna läromedelsnämnden vad avser läromaterial som berör LO och dess förbunds verksamhetsområden bör inhämta LO:s uppfattning om läromedlens objektivitet.

Ett antal remissinstanser (*läns skolnämnden i Skaraborgs län*, *läns skolnämndsutredningen*, *LO*, *Svenska fabriksarbetareförbundet*, *ABF*, *SSU*, *Elevförbundet*, *VRO*, *utbildningsnämnden i Östergötlands läns landsting*,

Stockholms skoldirektion och *Sveriges allmänna biblioteksförening*) vill ha en mer omfattande läromedelsgranskning än den läromedelsutredningen föreslår. *Länsskolnämnden i Skaraborgs län* anser att den föreslagna nämnden inte bör prioritera enskilda ämnen eller ämnesområden utan med stor omsorg granska urvalet av texter och framförda åsikter och värderingar i alla läromedel som utbjuds för skolbruk. *Länsskolnämndsutredningen* menar att nämnden bör ges sådana resurser att den kan granska samtliga läromedel inom de ämnen, där objektivitetsfrågorna är särskilt omstridda och så att denna granskning kan utföras inom relativt kort tid. *Elevförbundet* anser att alla läromedel bör granskas utan prioritering. Enligt *LO* bör granskningen vara allsidig. Flera remissinstanser är av samma uppfattning. Enligt *VRO* bör granskningen inte enbart omfatta objektiviteten i läromedlen utan vara mera omfattande. *Utbildningsnämnden i Östergötlands läns landsting* är av samma mening. *Stockholms skoldirektion* invänder mot att granskningen endast skall omfatta centrala läromedel. För förskoleområdet gäller enligt *barnstugeutredningens* mening motsvarande krav på objektivitet som för övriga pedagogiska verksamheter för barn och ungdom.

SSU och *Svenska fabriksarbetareförbundet* anser att central förhandsgranskning behövs. Risker med ett slopande av en central förhandsgranskning, i ett läge där ett fåtal privata producenter har ett mycket starkt grepp över marknaden är enligt *SSU:s* uppfattning att läromedelskonsumenterna, dvs. i första hand kommunerna, kommer i ett än mer markerat underläge gentemot producenterna än f. n. Frågan om läromedelsgranskning rör, enligt *SSU*, två delvis konfliktartade mål. Det gäller dels kravet på en likvärdig standard och innehåll i utbildningen i hela landet, dels kravet på skoldemokrati, dvs. elevinflytande över den egna arbetssituationen och utformningen av utbildningen. *SSU* pekar på en möjlighet som borde prövas för att minimera denna konflikt.

Utbildningens innehåll skall av jämlikhetsskäl bestämmas av samhället i fråga om varje kursmoment i läroplanen. När grundböcker eller annat grundmaterial används i kurserna skall de väljas bland läromedel som godkänts i förväg av den samhälleliga läromedelsnämnden. Alla övriga läromedel, liksom givetvis bredvidläsningslitteratur etc. skall väljas på annat sätt och icke kontrolleras av nämnden. Det blir den kommunala skolstyrelsens sak — bl. a. inom ramen för de föreslagna läromedelskommittéerna — liksom klassens och ämneskonferensens sak att diskutera val av övriga läromedel. Det är också väsentligt att som en del i gruppsamverkan i skolan klassen själv får möjlighet att producera läromedel i samband med grupparbetsuppgifter och liknande.

Denna modell kräver en definition av vad som i varje ämne skall anses som grundläromedel och vad som skall anses som övriga läromedel.

SSU anför vidare att den granskning som bör förekomma inte bör

innebära en objektivitetsgranskning i snäv mening utan en total bedömning av läromedlens samstämmighet med skolans mål, alltså också frågan om läromedlen underlättar eller försvårar gruppsamarbete, individualisering som leder till en rik personutveckling etc.

ABF ställer sig frågande till utredningens förslag att underlag för objektivitetsgranskningen skall tas fram av ämnesexperter. Enligt ABF bör nämnden i dessa frågor anlita enskilda och organisationer som kan anses ha speciella kunskaper inom de ämnen som nämnden granskar. ABF är mycket betänksamt att avskaffa förvalet av läromedel innan det informationsregister som planeras är komplett.

Några remissinstanser är inte eniga med utredningen i fråga om den föreslagna nämndens organisatoriska anknytning till SÖ eller tar inte ställning till förslaget i denna del. RRV anför i denna fråga bl. a.

Granskning av läromedel kan ha olika syften. Den hittillsvarande granskningen genom läroboksnämnden, vilken utredningen föreslår avskaffas, har avsett auktorisation av samtliga läroböcker för skolväsendet. Nu föreslår utredningen att en ny nämnd inrättas som i vissa fall skall granska ett läromedels objektivitet.

Granskning av samtliga läromedel i auktorisationssyfte faller utanför den policy utredningen ansett böra gälla. I sådant fall bör åtminstone den av utredningen föreslagna punktgranskningen genomföras som ett minimum. Man kan betrakta läromedel som ett av massmedierna. Andra massmedier såsom pressen och radio-TV är genom särskilda organ underkastade en granskning av den typ läromedelsutredningen föreslår.

Givetvis kan det diskuteras huruvida det över huvud taget går att granska »objektiviteten». Detta bör dock vara möjligt under förutsättning dels att begreppet innehåller båda momenten saklighet och balans, dels att man accepterar att det ytterst blir fråga om en subjektiv bedömning som emellertid utförs av förtroendemän på vilka bedömningsrätten överförs efter ett samhälleligt beslut.

Vad nyss sagts inverkar i hög grad på granskningsorganets ställning. Enligt RRV:s mening borde utredningen här ha ställt upp två mer stringenta alternativ.

Ett sådant alternativ skulle motiveras av behovet av ett helt fristående samhällsorgan, tillsatt i särskild ordning och med rätt att fatta beslut som inte kan överklagas. I och för sig skulle ett sådant organ kunna repliera på SÖ:s kansli- och expertresurser, vilket synes ha spelat stor roll för utredningen. Nämndens sammansättning blir emellertid en viktig fråga.

Ett annat alternativ hade varit att utgå från den synen att läromedelsfrågorna inte skiljer sig från andra frågor som gäller undervisningen och att de därför borde vara en ämbetsuppgift för SÖ. En rad skäl talar här för. SÖ arbetar med läroplanerna, i vilka objektivitetskravet är inskrivet. Läroplanerna utgör också utgångspunkten för varje form av granskning. SÖ utvärderar utbildningen i relation till dessa läroplaner. Man måste då komma in på objektivitetsfrågor när det gäller såväl själva undervisningens genomförande som »centrala» läromedel och andra läromedel. Med denna utgångspunkt kan det över huvud taget vara svårt att motivera en särskild nämnd för granskning av objektiviteten i just de »centrala» läromedlen.

RRV anser slutligen att alternativa lösningar bör prövas för hur granskningen skall ske.

Länsskolnämnderna i Kronobergs och Värmlands län samt utbildningsnämnden i Västernorrlands läns landsting anser att läromedelsgranskningen borde has om hand av ett från SÖ fristående organ. *Statens läroboksnämnd* ger sitt förord för den organisationsform som bäst tjänar syftet med ett organ för objektivitetsbedömning.

Ett fåtal remissinstanser berör särskilt utredningens förslag om att skolradio- och TV-program vad gäller granskningen principiellt bör jämföras med övriga läromedel. *Lärarhögskolan i Umeå, statens läroboksnämnd, TRU och Sveriges allmänna biblioteksörening* instämmer i utredningens förslag.

2.3.8 Praktisk prövning och testning

Läromedelsutredningen anser att utprövning av läromedel på konstruktionsstadiet bör kunna omfatta alla slags läromedel. SÖ bör ha ansvaret för denna verksamhet, vilken bör finansieras på så sätt att producenterna betalar de kostnader som direkt föranleds av utprövningen. Ekonomiskt stöd för utprövning bör kunna utgå för de läromedel som medför lägre kostnader för konsumenterna. Praktisk prövning bör införas generellt samtidigt som utvecklingsarbetet pågår. SÖ bör ha ansvaret för såväl utprövningsverksamheten som utvecklingsarbetet. I ett inledande skede bör, enligt utredningen, den praktiska prövningen omfatta samtliga läromedel inom ett ämne eller en ämnesgrupp på ett visst stadium. Utredningen föreslår en rutin att tillämpas härvid. SÖ bör få avgöra vilka kommuner som skall delta i praktisk prövning. Finansieringen föreslås ske genom att en enhetlig tilläggsavgift tas ut för alla registrerade centrala läromedel för grundskola och gymnasieskola. Utredningen föreslår även att VDN bör utvidga sitt arbete till att omfatta bl. a. alla slags AV-apparatur.

Av de remissinstanser som yttrar sig i dessa frågor — t. ex. SÖ, *statens läroboksnämnd, Svenska kommunförbundet, Svenska landstingsförbundet, SACO och KF* — är det övervägande flertalet i stort sett positiva till utredningens förslag vad gäller utprövning av läromedel på konstruktionsstadiet och praktisk prövning. En del remissinstanser föreslår emellertid vissa förändringar i förhållande till förslagen.

SÖ framhåller bl. a. vad gäller utprövning av läromedel på konstruktionsstadiet att möjligheter till utvidgning av utprövningsverksamheten enligt utredningens förslag bör prövas i form av försöksverksamhet under förslagsvis tre år innan beslut fattas. SÖ bör bemyndigas att prioritera de områden av utprövningsverksamhet, vilka skall ges ekonomiskt stöd utifrån bedömningar av såväl pedagogisk som ekonomisk art med

avseende på slutprodukten. *Lärarhögskolan i Uppsala* anser det vara väsentligt att utprövning på konstruktionsstadiet görs i betydligt större omfattning än hittills. Man bör emellertid, enligt *lärarhögskolan*, vara medveten om att utprövningen av naturliga skäl måste begränsas till ett så litet antal lärare och elever att man inte kan betrakta detta antal som representativt för en större lärar- och elevopinion. *Lärarhögskolan i Uppsala* anser vidare bl. a. att det kan av olika skäl vara fördelaktigt om det allmännas insats i regel begränsas till att gälla administrationen av utprövningen och ställer sig tveksam till om man i enlighet med utredningens förslag från det allmännas sida i ökad utsträckning skall engagera sig i utprövning utanför bristområden.

Föreningen Svenska skolproducenter och *Svenska bokförläggareföreningen* konstaterar att prövning av läromedel på konstruktionsstadiet redan förekommer. De båda remissinstanserna ställer sig tveksamma till de nuvarande formerna för denna och uttrycker förhoppningen att producenterna här skall erbjudas betydligt större frihet än de har i dag. De kan inte uppfatta det som självklart att SÖ, som utredningen föreslagit, skall ha ansvar för detta arbete. Försättningsvis anförs bl. a.

Frågan om praktisk prövning har också andra aspekter. För det första. Om en producent lämnar ett färdigutvecklat projekt — ett resultat kanske av flera års pedagogiskt arbete och nytänkande och betydande ekonomisk investering — till SÖ för utprövning blir det »offentlig handling» och därigenom tillgänglig för konkurrenterna. Det tillhör ju normalt den fria konkurrensens principer att en ny produkt icke bör bli i detalj känd, innan den är färdig för marknadsföring. För det andra bär producenterna själva hela ansvaret för sina projekt alltifrån initiativ till färdig produkt. Kan det då vara rimligt, att personal inom SÖ, som inte är ansvariga för de ekonomiska faktorerna i samband med projekt får prägla eller styra den del av utvecklingsarbetet, som denna form av praktisk prövning innebär.

Ytterligare några remissinstanser har synpunkter på insatser från olika organs sida i samband med utprövningen. *Lärarhögskolan i Göteborg*, som i allt väsentligt tillstyrker utredningens förslag om utprövning, understryker vikten av att utprövning i likhet med uppdragsforskning skall kunna förläggas till *lärarhögskolans* och universitetens olika institutioner. *Länsskolnämnden i Gävleborgs län* har liknande synpunkter.

Länsskolnämnden i Jönköpings län och *TRU* har synpunkter på i vilka fall ekonomiskt stöd för utprövning bör kunna utgå. För att erhålla ekonomiskt stöd från SÖ till utprövning av läromedel ställer utredningen som villkor att läromedlet skall medföra lägre kostnader för kommuner och andra huvudmän. *Länsskolnämnden i Jönköpings län* avvisar detta villkor av följande skäl. Det finns enligt nämnden en uppenbar risk för att utprövningen kommer att koncentreras till lärarersättande läromedel. Möjligheterna till medieval begränsas. Det måste dessutom, enligt nämnden, vara ytterst svårt att innan läromedlet kommit till praktisk använd-

ning rätt beräkna kostnaderna för läromedlet. TRU anser att också t. ex. läromedel som har andra rationaliseringseffekter eller som avser bristområden bör kunna få sådant stöd.

Ett fåtal remissinstanser har synpunkter av negativ art vad gäller principiell inställning till förslaget om praktisk provning. *Länsskolnämnden i Gävleborgs län* anser att en provning när läromedlet väl är färdigt kommer för sent. Enligt TRU är de av utredningen föreslagna mätningarna behäftade med så många svagheter och kommer att ha ett så begränsat informationsvärde att man måste starkt ifrågasätta om det är rimligt att generellt införa praktisk provning i denna form innan systemet hunnit utvecklas avsevärt. *Skolstyrelsen i Umeå* föreslår att någon ändring av bestämmelserna för praktisk provning av läromedel ej sker.

Övriga remissinstanser är som nämnts till övervägande delen positiva till förslagen om praktisk provning. *SÖ* tillstyrker utredningens förslag om införande av praktisk provning men föreslår att formerna för och innehållet i den praktiska provningen utarbetas med hänsyn till de senaste erfarenheterna från det inom *SÖ* och vid den pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet pågående utvecklingsarbetet. *Statens läroboksnämnd* vill med bestämdhet framhålla, att det enligt nämndens mening framstår som ett oeftergivligt villkor för att rutinsystemet skall fungera, att det myckna utvecklingsarbete som enligt utredningen ännu återstår i fråga om metoderna för den praktiska provningen utan tidsutdräkt fullföljs och avslutas. *Svenska kommunförbundet* har inget att erinra mot uppläggningsen av den praktiska provningen i princip, men anser det nödvändigt att resultaten av dessa provningar presenteras på sådant sätt att de verkligen kan utgöra ett reellt beslutsunderlag. Hittills publicerade granskningsresultat är knappast möjliga att tillgodogöra sig för andra än pedagogisk-psykologisk expertis. Om valet av läromedel skall ske på lokal nivå, vilket kommunförbundet biträder, är lättillgängligheten ett villkor som måste uppfyllas. Enligt *SFS* bör kontinuerlig granskning och praktisk provning av läromedel helt naturligt ske i form av kursevalveringar och standardiserade enkäter. Resultat av dessa utvärderingar skall ligga till grund dels för eventuella omarbetningar av befintlig kurslitteratur, dels för eventuell nyproduktion.

SÖ och *TCO* har synpunkter på i vilken utsträckning den praktiska provningen bör ske. *SÖ* föreslår att under en övergångsperiod statens läroboksnämnds utlåtanden införs i registret med avseende på sådana centrala läromedel som granskats av läroboksnämnden. Praktisk provning bör omedelbart initieras för övriga centrala läromedel. Först där-efter igångsätts praktisk provning av de centrala läromedel som tidigare granskats av läroboksnämnden. Parallellt med denna verksamhet bör utvecklingsarbete bedrivas. *SÖ* föreslår vidare att *SÖ*'s resurser dimensioneras så att denna verksamhet kan leda till att registret snabbt kan börja fungera genom att lämna konsumenterna en allsidig information.

TCO anser det synnerligen värdefullt att samtliga registrerade läromedel utsätts för praktiska prövningar innan de släpps ut till konsumenterna.

TCO anser vad gäller val av försöksklasser att det är angeläget att på ett tidigt stadium klarlägga enligt vilka principer försökskommuner kommer att utväljas. TCO anser att val av försökskommuner bör grundas på frivilliga åtaganden och att lärare och skolledare bör tillförsäkras medinflytande i denna fråga. Enligt *lärarhögskolan i Stockholm* kan man tänka sig att utvärderingsinstrument utarbetas, som kan användas på det lokala planet, varefter vissa sammanfattande uppgifter eventuellt kan meddelas till läromedelsregistret. Enligt *länskolnämnden i Kronobergs län* bör i samband med fortsatt försöksverksamhet undersökas om inte en upprepad expertgranskning mot flertalet av de kriterier som används i den praktiska prövningen på väsentligt kortare tid kan ge ett lika utförligt och tillförlitligt beslutsunderlag.

Ett fåtal remissinstanser uttalar sig om utredningens förslag att kommunerna till SÖ skall sända in förteckningar över inköpta läromedel. SÖ anser i likhet med utredningen att denna uppgiftsskyldighet i varje fall t. v. bör vara ett frivilligt åtagande från kommunernas sida. För att valet av försöksklasser skall kunna ske utifrån så goda förutsättningar som möjligt är det väsentligt att alla kommuner åläggs denna uppgiftsskyldighet. *Länskolnämnderna i Malmöhus, Blekinge och Västerbottens län* menar att sådan uppgiftsskyldighet bör åläggas kommunerna. *Länskolnämnden i Jönköpings län* framhåller att med den ekonomiska ram som anges av utredningen kan omfattningen av den praktiska prövningen knappast bli så stor att förslaget om att kommunerna minst en gång per läsår till SÖ insänder förteckningar över inköpta läromedel är motiverat. Det förefaller rimligare att SÖ aktivt samlar in underlag för utplacering av den praktiska prövningen.

Några remissinstanser berör frågor som rör finansieringen av den praktiska prövningen. SÖ tillstyrker i princip utredningens förslag men framhåller att det, åtminstone i initialskedet av verksamheten, torde komma att krävas avsevärt större resurser än den av utredningen nämnda summan 200 000 kr. per år, då det är ett oundgängligt krav att läromedelsregistret redan från början kan ge konsumenterna god information som underlag för läromedelsval. Enligt *lärarhögskolans i Stockholm* uppfattning är det tveksamt om den ekonomiska ram som utredningen anger kan komma att hålla. *Länskolnämnden i Västernorrlands län* anför liknande synpunkter. *Statens läroboksnämnd* finner det rimligt att i kostnaderna inräknas ersättning till lärare och elever för deras medverkan i den praktiska prövningen. TCO förutsätter att alla former för praktisk prövning och testning skall kunna äga rum först efter det att de ekonomiska villkoren för deltagande lärare och skolledare är klarlagda.

Följande remissinstanser instämmer i eller har inga invändningar mot utredningens förslag angående testningar och varudeklarationer rörande

apparatur: länsskolnämnderna i Kronobergs, Malmöhus, Skaraborgs, Värmlands och Västmanlands län, Svenska landstingsförbundet, utbildningsnämnden i Skaraborgs läns landsting, Göteborgs allmänna skolstyrelse samt skolstyrelserna i Huddinge, Malmö och Norrköping. SAF är tveksam till utredningens förslag om apparattestning. Några remissinstanser är positiva till testningar och varudeklARATIONER av läromedel men har synpunkter som mer eller mindre avviker från utredningens förslag. SÖ finner det angeläget att hårdvaruområdet blir föremål för en utökad test- och provningsverksamhet, inriktad på undervisningsområdet. Test- och provningsuppdrag bör kunna beställas av utbildningsmyndigheterna. Vid dessa provningar är det väsentligt att inte bara tekniska egenskaper utan också pedagogiska krav på användbarhet och flexibilitet beaktas. Det bör vidare i dag vara möjligt att ange någon form av minimiprestanda nödvändig för normal användning i undervisningssammanhang. Testning och utprovning bör då, enligt SÖ, utföras mot dessa kriterier. Svenska kommunförbundet delar utredningens uppfattning att en testning av AV-apparaturer bör komma till stånd men anser den föreslagna metoden diskutabel. Förbundet anser liksom SÖ att krav att testa apparaterna mot bör kunna anges. Kravspecifikationer för undervisningsapparatur bör utarbetas av SÖ och Svenska kommunförbundet gemensamt. Enligt UUH är det önskvärt att resurser ställs till förfogande för en fortlöpande test av nya tekniska läromedel. En expertgrupp bör tillsättas med uppgift att utarbeta och sammanställa normsystem, testmetoder och kravspecifikationer för tekniska läromedel. I gruppen bör ingå företrädare för UKÄ, UUH, SÖ, statens provningsanstalt, VDN, Svenska kommunförbundet och Svenska landstingsförbundet. VDN är inte säker på att ett arbete motsvarande det som utredningen föreslår faller inom det blivande konsumentverkets verksamhetsområde. Beträffande varudeklARATIONER och jämförande tester bör, enligt VDN, konsumentverkets uppgift vara att prova varor för de enskilda hushållen. Flertalet AV-apparater kan inte anses vara sådana varor. De riktvärden som anges i VDN Fakta för olika produkter är avsedda för hembruk. AV-apparatur för skolor och utbildningsanstalter kräver givetvis andra riktvärden.

Inom lekmiljörådets uppgifter ligger enligt *barnstugeutredningen* »främjande av testning och varuutprovning av lekmaterial». Barnstugeutredningen pekar på vikten av att enhetliga rutiner för praktisk provning, prisövervakning m. m. eftersträvas för läromedelsområdet som helhet. En samordning är nödvändig mellan olika organ på förskolans och skolans område, om läromedelsutredningens förslag förverkligas.

2.3.9 Prisövervakning

Läromedelsutredningen anser det nödvändigt med en reguljär prisöver-

vakning på läromedelsområdet. Denna övervakning bör ske på i princip samma sätt för alla slags läromedel. Ansvaret för prisövervakningen bör, enligt utredningen, åvila SÖ och inom SÖ den föreslagna läromedelsnämnden. Initiativ till prisundersökningar bör kunna tas dels av nämnden, dels av andra t. ex. av kommuner.

Majoriteten av remissinstanserna som uttalar sig i frågan, nämligen SÖ, lärarhögskolan i Göteborg, länsskolnämnderna i Kronobergs, Blekinge, Hallands, Värmlands, Västmanlands, Gävleborgs, Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län, SPK, TCO, Medborgarskolan, utbildningsnämnden i Skaraborgs läns landsting, skolstyrelserna i Huddinge, Malmö och Reftele samt skoldirektionen i Stockholm, tillstyrker eller har inget att erinra mot utredningens förslag. SPK är i mån av tillgängliga resurser beredd att inom ramen för det föreslagna systemet undersöka prisutvecklingen på konkret angivna områden. En sådan undersökning kommer som utredningen skisserat främst att få karaktären av en granskning av infordrade priskalkyler varvid olika kostnadselement analyseras och kommenteras. Därvid kan det bli anledning att ta upp företagens uppskattningar av inträffade och förväntade kostnadsökningar. SPK:s granskning skulle sålunda resultera i kommentarer till de framlagda kalkylerna men inte i ett ställningstagande till godtagbar prissättning. SPK skulle med andra ord presentera ett material, som skulle kunna användas som underlag vid bedömningen av prisernas skälighet men skulle överlåta åt vederbörande att själv dra slutsatserna av granskningens resultat. SPK ifrågasätter om den föreslagna prisövervakningen på området inte borde få karaktären av en försöksverksamhet så att ett slutligt ståndpunktstagande kan anstå tills dess erfarenheter erhållits av hur systemet fungerar.

Följande remissinstanser är tveksamma eller negativa till utredningens förslag: RRV, länsskolnämnden i Malmöhus län, statens läroboksnämnd, Svenska kommunförbundet, lärarhögskolan i Stockholm, Föreningen Svenska skolproducenter, Svenska bokförläggareföreningen, Riksförbundet Hem och Skola och skolstyrelsen i Umeå. RRV konstaterar att samhället har ett prisövervakande organ i SPK. Fackmyndigheten SÖ skall följa kostnadsutvecklingen inom skolväsendet. Några initiativ från en särskild nämnd synes, enligt RRV, knappast behövliga. Svenska kommunförbundet tror inte att man med en prisövervakning av den typ som utredningen föreslår kan bryta den nuvarande prisutvecklingen på läromedelsområdet. Förbundet anger följande skäl.

För det första kan en sådan prisövervakning egentligen endast avse granskning av att prissättningen är skälig i förhållande till faktiska produktionskostnader men däremot inte angripa de för kostnadsutvecklingen väsentligare problemen, t. ex. om produktionskostnaderna blivit onödigt höga genom en i förhållande till användningsområde och användningsätt missriktad ambition beträffande innehåll och utförande.

För det andra kan icke prisgranskningen ske förrän produkterna varit ute på marknaden så länge att man kan få uppgifter om försäljningsresultatet. Läromedlens "livslängd" blir allt kortare, ofta endast 3—5 år. Det är inte ovanligt att den största försäljningen för ett läromedel inträffar ett år efter introduktionen. Detta innebär att informationerna om eventuellt för högt satta priser når konsumenten först när läromedlet icke längre är aktuellt i urvalsprocessen.

För det tredje kan man knappast få en rättvisande bild av priser och lönsamhet genom att följa enstaka produkter, utan man måste undersöka hela branschens utgivning, prispolitik och kalkylmetoder.

Svenska kommunförbundet finner det sannolikt att det utvecklings- och planeringsråd, som förbundet föreslagit, borde kunna ha förutsättningar att mera effektivt påverka kostnadsutvecklingen. Även *Riksförbundet Hem och Skola* anser att det av Svenska kommunförbundet föreslagna rådet bör kunna handha prisövervakningen. *Statens läroboksnämnd* tillstyrker att den nuvarande prisgranskningen upphör men är inte beredd att förorda den av utredningen föreslagna prisövervakningen. Nämnden betonar avnämarnas möjligheter att resa krav som pressar priserna på läromedelsområdet. Sälunda bör en hårdare styrning från konsumenterna kunna komma till stånd beträffande böckernas utförande, papper, format etc. Vidare och framför allt bör Svenska kommunförbundet göra upp kostnadsmallar (per elev och årskurs, ämne etc.) för läromedel och genom ett formligt anbudsförfarande söka uppnå så gynnsamma prisvillkor som möjligt. Det är, enligt nämnden, resultaten av dylika prispressande anbud som genom kommunförbundets försorg bör inflyta i det centrala registret och ständigt hållas aktuella.

Några remissinstanser förordar andra lösningar än dem utredningen valt. *ABF* rekommenderar priskontroll i stället för prisövervakning. Denna skulle kunna utföras av *SPK* på läromedelsnämndens uppdrag. *KF* framhåller att de samhällsägda läromedelsföretagens uppgift är bl. a. att konstruera läromedel som sänker kostnaderna för samhället. *KF* anser därför att andra åtgärder inte bör vidtas innan erfarenheter vunnits av de samhällsägda läromedelsföretagen. *SACO* menar att prisfrågan bör underställas läromedelsnämnden före varje tryckning. Första upplagan, på vilket läromedlets pris fastställs, får eljest svara för en alltför stor del av förlagets administrations- och riskkostnader. Enligt *Svenska landstingsförbundet* bör det organ, som får prisövervakningen om hand, ytterligare överväga vilka möjligheter som föreligger för en effektiv kontroll över läromedelsproduktionens prissättning.

2.3.10 Inköp och distribution

Enligt läromedelsutredningen bör en bestämmelse införas i skolstadgan om att en läromedelskommitté skall finnas i varje kommun. Denna kommitté bör vara ett planerande och beredande organ, medan beslut

om inköp av läromedel bör fattas av skolstyrelsen. Det bör vidare enligt utredningen finnas en läromedelscentral med samordnande funktion vad gäller läromedelsfrågorna i varje kommun. Läromedelscentralerna bör emellertid inte vara obligatoriska. Vad gäller de landstingskommunala utbildningarna anser utredningen det viktigt att dessa på lämpligaste sätt utnyttjar de primärkommunala resurserna. Landstingskommunerna bör enligt utredningen koncentrera sig på att bygga upp läromedelscentraler med tonvikt på de ämnen inom gymnasieskolan som inte är företrädade inom de primärkommunala utbildningslinjerna. Utredningen för även fram vissa förslag rörande eterdistributionen och den eftergymnasiala utbildningen.

Av de remissinstanser som uttalar sig i frågan är hälften positiva till eller har inget att invända mot de av utredningen föreslagna läromedelskommittéerna, nämligen *lärarhögskolorna i Stockholm och Göteborg, länsskolnämnderna i Jönköpings, Blekinge, Malmöhus, Hallands, Älvsborgs och Värmlands län, länsskolnämndsutredningen, LO, TCO, KF, ABF, utbildningsnämnden i Skaraborgs läns landsting, skolstyrelserna i Malmö, Reftele och Västerås samt Sveriges allmänna biblioteksörening. Skolstyrelsen i Reftele* anser att det bör vara obligatoriskt för kommunerna att ha läromedelskommitté först sedan kommunsammanläggningarna är klara. Enligt *barnstugeutredningen* bör de lokala läromedelskommittéernas uppgifter innefatta även förskolan. Följande remissinstanser tar avstånd från förslaget att läromedelskommittéerna skall vara obligatoriska: *RRV, SÖ, länsskolnämnderna i Västmanlands, Gävleborgs, Jämtlands och Västerbottens län, Svenska kommunförbundet, Svenska landstingsförbundet, SAF, Föreningen Svenska skolproducenter, Svenska bokförläggareföreningen, MUF, SECO, utbildningsnämnderna i Östergötlands och Västernorrlands läns landsting, Göteborgs allmänna skolstyrelse, skolstyrelserna i Sorsele och Umeå samt Läromedelsförfattarnas förbund*. En del av dessa remissinstanser, t. ex. *SÖ och Svenska kommunförbundet*, är emellertid i princip positiva till läromedelskommittéerna. Några remissinstanser är i vissa avseenden tveksamma inför föreslagna funktioner för kommittéerna. *Länsskolnämnden i Kronobergs län* är tveksam om en obligatorisk kommitté bör ha planerande och beredande men inte beslutande uppgifter. *Skolstyrelsen i Huddinge* anser det väsentligt att kommittéerna inte blir styrande organ för själva valet av läromedel utan att deras uppgifter skall vara av service- och informationskaraktär. *Skolstyrelsen i Norrköping* anser att beslutanderätten vad beträffar inköp inom givna ekonomiska ramar fortfarande skall ligga hos rektor, då det gäller årligen återkommande val av läromedel. Enligt *Göteborgs allmänna skolstyrelse* kan läromedelskommittéerna fylla en funktion enbart som ett kontaktorgan mellan skolförvaltningen och fältet.

Några remissinstanser tar upp frågor som rör samverkan kommunerna

emellan eller mellan lokala och regionala organ. *RRV* anser att möjligheterna till samarbete även mellan kommuner bör beaktas i syfte att åstadkomma större samlade beställningar och en gemensam policy vid läromedelsansaffningen. Enligt *länsskolnämnden i Malmöhus län* måste anvisningar för samverkan och fördelning av arbetsuppgifter mellan den kommunala läromedelsorganisationen och länsskolnämnderna utarbetas.

UUH och *SSU* för fram synpunkter om en mera centraliserad upphandlingsorganisation. *UUH* menar att nuvarande decentraliserade upphandling av läromedel för bl. a. grundskolan och gymnasieskolan medför att samhället åsamkas merkostnader. *UUH* anser att det finns skäl att pröva om samordning av upphandlingen av kostnadskrävande tekniska läromedel på regional nivå kan skapas. Detta torde lämpligen kunna ske i samverkan mellan kommunförbundets länsavdelningar. *SSU* förordar att en central inköps- och upphandlingsorganisation för läromedel inrättas med uppgifter jämförliga med dem som det nya apoteksbolaget och försvarets materielverk har inom sina resp. områden. Inköpsorganisationen — där stat, kommuner och folkbildningsorganisationer borde vara representerade — skulle, enligt *SSU*, ha ensamrätt för inköp av läromedel till den offentliga sektorn, den skulle vidarebefordra kommunala och andra läromedelsbeställningar etc. Standardiseringskrav skulle kunna ställas på produkterna och en bättre marknadsöverblick skulle erhållas.

SÖ och *SACO* anser att alternativa modeller för den kommunala läromedelsorganisationen bör utarbetas. Enligt *SÖ* bör olika modeller utarbetas i samverkan mellan *SÖ* och Svenska kommunförbundet. *SACO* anser att innan förslag om mer fasta konstruktioner läggs fram bör en noggrannare kartläggning och analys av befintliga organisationsmodeller för läromedelsval ute i kommunerna göras. Bl. a. bör kommunernas storlek samt antalet skolor och skolformer vara avgörande för olika organisationstypers utseende. *SACO* föreslår en principmodell enligt vilken organisationen lätt, enligt *SACO*:s mening, skulle kunna modifieras med hänsyn till kommunernas utseende.

Några remissinstanser tar upp ämneskonferensernas roll. *Länsskolnämnden i Skaraborgs län* anser att kommunerna i ämneskonferensen har ett utomordentligt organ för läromedelsvalet samt i skolstyrelsen det samordnande organet. *MUF* och *SECO* vill slå fast ämneskonferensens suveränitet i fråga om valet av läromedel för den egna skolan.

Flertalet remissinstanser som yttrar sig i frågan — *UUH*, *SÖ*, *lärarhögskolorna i Stockholm* och *Göteborg*, *länsskolnämnderna i Malmöhus, Hallands, Älvsborgs, Värmlands* och *Västerbottens län*, *länsskolnämndsutredningen*, *Svenska kommunförbundet*, *TCO*, *KF*, *ABF*, *utbildningsnämnden i Skaraborgs läns landsting*, *skolstyrelserna i Malmö* och *Västerås* samt *Sveriges allmänna biblioteksforening* — tillstyrker eller har inget att erinra mot utredningens förslag om kommunala läromedelscentraler.

Enligt *skolstyrelsen i Sorsele* innebär en organisation med läromedelskommittéer och läromedelscentraler en överorganisation för de mindre kommunerna. *Länsskolnämnden i Kronobergs län*, *SAF* och *skolstyrelsen i Umeå* anför liknande synpunkter vad gäller läromedelscentralerna. *Skolstyrelsen i Åtvidaberg* anser att det bör lämnas åt skolstyrelserna att avgöra formerna för läromedelsanskaffning.

Ytterligare några synpunkter rörande läromedelscentralerna kan nämnas. *SÖ* anser att *SÖ* i samverkan med länsskolnämnderna bör ges resurser för information om läromedel till i första hand kommuner som inte kommer att bygga upp läromedelscentraler. I vissa fall kan interkommunal samverkan vara en god lösning. *SÖ* anser vidare att det är väsentligt att befintliga samarbetsformer mellan skola och kommunbibliotek beaktas. Läromedelscentralerna måste ge service åt folkbildningsområdet och åt vuxenutbildningen på samma villkor som åt ungdomsskolan. Även *RRV* betonar möjligheterna till samarbete mellan kommuner. Dessa bör, enligt *RRV*, beaktas i syfte att åstadkomma större samlade beställningar och en gemensam policy vid läromedelsanskaffningen. *Länsskolnämnden i Västmanlands län* anser att samordningen i kommuner som inte kan upprätta egen läromedelscentral torde kunna lösas inom befintlig organisation eller med en gemensam läromedelscentral för flera kommuner. De lokala och regionala rutinerna bör, enligt *utbildningsnämnden i Östergötlands läns landsting*, i fråga om inköp och distribution kunna samordnas mellan primärkommuner och landsting i icke obligatoriska läromedelscentraler där landstingen blir representerade.

Enligt *Göteborgs allmänna skolstyrelse* bör de flesta uppgifter som föreslås för läromedelscentralerna få lösas inom den kommunala skolförvaltningen. *Länsskolnämnden i Östergötlands län* anser att de uppgifter som normalt skulle åligga läromedelscentralen i små och medelstora kommuner skulle kunna skötas av annat organ eller av en person. Mycket talar, enligt nämnden, för att den som utses att vara ordförande eller sammankallande i den obligatoriska läromedelskommittén kommer att få ansvara för dessa arbetsuppgifter. Läggs uppgiften på annan kommunal tjänsteman än skolledare eller lärare finns risk för att läromedelsval och distribution får en alltför hård ekonomisk eller distributionspraktisk styrning och möjligen till följd därav ett åsidosättande av de rent pedagogiska önskemålen. Därför bör, enligt nämnden, en pedagog utses som ordförande i läromedelskommittén.

Ett fåtal remissinstanser berör kostnaderna för den lokala läromedelsorganisationen. *Länsskolnämnden i Värmlands län* anser att fördelningen av kostnaderna för läromedelscentralerna mellan stat och kommun närmare måste preciseras. Enligt *länsskolnämnden i Västerbottens län* har de kommunala kostnaderna för läromedelskommittéerna inte beaktats av utredningen.

Några remissinstanser för fram synpunkter på utredningens förslag rörande de landstingskommunala utbildningarna. *Svenska landstingsförbundet* finner det naturligt att läromedelsfrågorna för landstingens skolor sköts genom resp. landstings utbildningsnämnd. Varje landsting bör lösa inköps- och distributionsfrågor för sig. *Utbildningsnämnden i Skaraborgs läns landsting* anser att utredningens rekommendation att även landstingskommunerna skall bygga upp läromedelscentraler bygger på ett realistiskt underlag. Möjligheterna att samarbeta med de primärkommunala centralerna bör därför, enligt utbildningsnämndens mening, i första hand undersökas. *Utbildningsnämnden i Västernorrlands läns landsting* anser likaså att en sådan samordning bör kunna ske.

SÖ och *TRU* instämmer i utredningens uttalande att eterutbudet bör anpassas till lärarnas och elevernas behov och till kommunernas ekonomiska och organisatoriska förutsättningar. *SR* framhåller att det reguljära programutbudet grundar sig på behovsanalyser som företas i samråd med *SR* och *SÖ* i enlighet med gällande avtal.

UKÄ och *SFS* är delvis negativa till utredningens förslag rörande den eftergymnasiala utbildningen. Enligt *UKÄ* stöds utredningens förslag att i resp. utbildningskungörelse införa bestämmelser om ett sista datum före vilket kurslitteratur för kommande termin skall vara fastställd av ungefär hälften av universitetsmyndigheterna. *UKÄ* menar att det härvidlag naturligen bör ligga i utbildningsnämndernas intresse och inom deras ansvarsområde att också beakta frågan om sista datum för fastställande av kurslitteratur. *SFS* vill endast förorda att ett sista datum införs som rekommendation av utbildningsnämnderna. *SFS* konstaterar vidare att givetvis får endast sådan kurslitteratur fastställas som finns en rimlig möjlighet för de studerande att införskaffa.

3 Former för tillhandahållande av fria läromedel

3.1 Inledning

3.1.1 Allmänt

Utbildningspolitiken i vårt land har sedan länge varit inriktad på att alla barn och ungdomar skall ges samma reella möjligheter till utbildning oberoende av social, ekonomisk och geografisk bakgrund. En grundläggande princip vid förverkligandet av dessa mål är att undervisningen vid samtliga kommunala eller statliga utbildningsvägar är kostnadsfri för den enskilde. För det obligatoriska skolväsendets del har dessutom sedan senare delen av 1940-talet gällt att eleverna förses med samtliga läromedel kostnadsfritt. Frågan om fria läromedel för den obligatoriska skolan behandlades av statsmakterna år 1946 (prop. 1946: 59, SU

1946: 78, rskr 1946: 191) då förslag framlades om att fri undervisningsmateriel skulle tillhandahållas eleverna i den egentliga folkskolan. Bestämmelserna i anledning av riksdagens beslut finns numera i 2 kap. 27 § skolstadgan. De är i stort sett av samma innebörd som de vilka ursprungligen utfärdades. I dessa bestämmelser anges bl. a. vilken undervisningsmateriel eleverna skall ges som gåva. Svenska kommunförbundet har genom skrivelse den 2 december 1971 föreslagit Kungl. Maj:t att låta bestämmelserna om vilken undervisningsmateriel eleverna skall få som gåva utgå ur skolstadgan och att det får bli en kommunal angelägenhet att fatta beslut i dessa frågor.

3.1.2 Nuvarande bestämmelser

Bestämmelserna om läromedel för grundskolan i 2 kap. 27 § skolstadgan har följande lydelse.

Elev vid grundskolan skall i skälig omfattning tillhandahållas materiel som erfordras för en tidsenlig undervisning.

Elev vid grundskolan får behålla egentliga läroböcker, arbetsböcker och förbrukningsmateriel. Vid anfordran skall dock återlämnas dels vissa läroböcker och läseböcker, särskilt om de skall användas kortare tid, dels förbrukningsmateriel som utan olägenhet kan användas på lärorummet av olika klasser och grupper.

Måltid i samband med undervisningen i hemkunskap skall vara kostnadsfri för eleverna i grundskolan.

Innan 1971 års skolstadga trädde i kraft fanns en i sak likalydande bestämmelse i 2 kap. 33 § skolstadgan (1962: 439).

Bestämmelserna i 2 kap. 27 § skolstadgan innebär således bl. a. att kommunerna är skyldiga att förse eleverna i grundskolan med fria läromedel och att ge eleverna en del av dessa läromedel som gåva. Det kan nämnas att även eleverna i gymnasieskolan — enligt undersökningar redovisade av läromedelsutredningen i betänkandet *Fria läromedel* — i flertalet kommuner får fria läromedel.

De överväganden och förslag som redovisas här avser, om inget annat sägs, *endast grundskolan*. En kort översikt ges emellertid även över väckta förslag som avser gymnasieskolan m. m.

3.1.3 Former för att tillhandahålla eleverna i grundskolan fria läromedel

Eleverna kan förse med fria läromedel på flera olika sätt. Ett är att kommunerna köper läromedel som eleverna får som gåva. Ett annat är att eleverna får läromedlen som lån. F. n. kan enligt skolstadgan dessa metoder användas i kombination. När läromedlen ges eleverna som lån kan de lämnas ut till eleverna och återkrävas efter det att de moment i läroplanen läromedlet i fråga svarar mot ha gått igenom. De kan också lämnas ut till eleverna för en lektion i sänder och samlas in igen efter lektionens slut. Den senare metoden torde i allmänhet tillämpas

i skolorna beträffande de läromedel som tillhandahålls eleverna i form av klassuppsättningar. Andra — teoretiskt tänkbara — metoder är att ge penningbidrag för att göra det möjligt för eleverna att köpa läromedel eller att ge ett barn per familj läromedel som gåva i viss utsträckning och att låta dessa läromedel »gå i arv» syskonen emellan. De två sistnämnda metoderna torde vara oförenliga med nu gällande bestämmelser i skolstadgan.

3.1.4 Vissa förslag från Svenska kommunförbundet

Kommunförbundet har i en skrivelse den 2 december 1971 fört fram förslag till förändringar av nuvarande bestämmelser i skolstadgan om läromedel som gåva för eleverna vid grundskolan. Kommunförbundet anför i skrivelsen bl. a. att utvecklingen på läromedelsområdet f. n. går snabbt och det är inte längre möjligt att på samma sätt som tidigare skilja mellan läroböcker och andra läromedel. I skrivelsen anför vidare att läromedelsutredningen i betänkandet Fria läromedel har belyst detta förhållande och framhållit, att läromedlen i princip bör betraktas som en gemensam resurs i skolan. Läromedelsutredningen har också beskrivit hur den kollektiva läromedelsuppsättningen ökar i skolan, medan behovet av individuella egna läromedel minskar. Detta hänger bl. a. samman med strävan att koncentrera elevens skolarbete till schemalagd tid i skolan och minska hemarbetets omfattning.

Förbundet hänvisar vidare till vad dess styrelse framhållit i sitt yttrande över läromedelsutredningens betänkande Fria läromedel, nämligen att det måste få bli en lokal bedömning i kommunerna vad eleverna skall ha som gåva och vad som efter användandet kan återgå till det centrala läromedelsförrådet. Förbundsstyrelsen menade därför att skolstadgans 2 kap. 27 § andra stycket är otidsenligt och borde utgå. I skrivelsen föreslår kommunförbundet att denna ändring i skolstadgan genomförs.

3.1.5 Skolöverstyrelsens yttrande

SÖ har den 4 februari 1972 yttrat sig över kommunförbundets förslag. SÖ framhåller att vissa läromedel enligt läroplanen för grundskolan har karaktären av grundmaterial med huvuduppgift att bidra till att skapa ordning och sammanhang i elevernas studier, t. ex. under ett stadium, ett läsår eller en termin eller inom centrala områden eller teman under en sådan period. Grundmaterial av detta slag kan enligt SÖ hänföras till den läromedelskategori som i 2 kap. 27 § skolstadgan benämns egentliga läroböcker och som enligt nuvarande bestämmelser får behållas av eleverna.

SÖ anser det inte nödvändigt att ett grundmaterial i läroplanens mening behöver innehålla en sådan faktamängd som flertalet läroböcker

nu har. Grundmaterialet skulle i vissa ämnen kunna göras betydligt mer översiktligt, gärna i form av ett förslag till studiegång mer än som en faktasamling. Vid jämförelse med den definition av grundmaterial som görs i 1969 års läroplan för grundskolan måste man enligt SÖ konstatera, att många läromedel som nu finns är alldeles för omfattande för att kunna rubriceras som grundmaterial i alltför stor omfattning.

SÖ anser att eleverna har behov av att få behålla ett grundmaterial i flertalet ämnen och finner därför ej skäl till ändring av skolstadgans lydelse. Däremot synes det vara nödvändigt att i olika ämnen precisera behovet av läromedel uppdelat i grundmaterial och supplerande material.

SÖ framhåller vidare att grundmaterialet enbart inte på något av skolans stadier ger tillräckligt goda förutsättningar för ett individualiserat arbete och för samarbete i större eller mindre grupper.

En förutsättning för att skolans mål för undervisningen i dessa avscenden skall kunna uppnås, är att det finns riklig tillgång till *supplerande material* som ger eleverna möjligheter till komplettering och fördjupning av studierna inom den planerade verksamhetens ram. Detta material bör finnas i sådant antal att det som lån kan tillhandahållas enskilda elever för egna studier och uppgifter inom och utom skolan. Materialet bör vidare finnas tillgängligt i så rikt varierande utformning att undervisningen kan utformas bl. a. efter de enskilda elevernas utvecklingsnivå och ge dem möjlighet till valfrihet. Man bör alltså redan på ett tidigt stadium vänja eleverna vid att samla och sammanställa information från flera källor.

SÖ beskriver fortsättningsvis grundmaterialets och det supplerande materialets omfattning i vissa ämnen.

3.1.6 Utslag i regeringsrätten

Den 13 januari 1971 fattade regeringsrätten beslut i anledning av besvär anförda av stadsfullmäktige i Västervik över ett beslut av länsstyrelsen i Kalmar län att undanröja ett beslut av stadsfullmäktige i Västervik rörande formen för tillhandahållande av läromedel. Stadsfullmäktiges beslut innebar att läroböcker skulle tillhandahållas av kommunen som lån med möjlighet för eleverna att vid läsårets utgång förvärva sådana böcker i önskad omfattning mot viss kontant ersättning. Länsstyrelsen i Kalmar län ansåg stadsfullmäktiges beslut stå i strid mot bestämmelserna i 2 kap. 33 § (nu 27 §) skolstadgan. Över detta beslut av länsstyrelsen anförde stadsfullmäktige i Västervik besvär, vilka regeringsrätten lämnade utan bifall.

3.1.7 Utskottsutlåtande

I ett utlåtande (UbU 1972: 26) över två motioner (1972: 698 och 1972: 1086) till 1972 års riksdag uttalade utbildningsutskottet bl. a.

Utskottet finner att den andel läromedel som eleverna erhåller som gåva fortsättningsvis bör vara oförändrad jämfört med tidigare praxis. Med hänsyn till de olägenheter som visat sig följa av påtalad oklarhet i skolstadgan är det emellertid enligt utskottets mening angeläget att det ifrågavarande andra stycket av paragrafen utformas så att det — inom ramen för vad som sägs i första stycket — ger kommunerna större frihet att avgöra vilka läromedel som skall lämnas som gåva resp. lån till eleverna i grundskolan. Vad utskottet sålunda anfört bör riksdagen som sin mening ge Kungl. Maj:t till känna.

Med hänvisning till det anförda hemställde utskottet att riksdagen i anledning av de nämnda motionerna gav Kungl. Maj:t till känna vad utskottet anfört om 2 kap. 27 § skolstadgan (1971: 235). Riksdagen biföll utskottets hemställan (rskr 1972: 186).

3.2 Tidigare förslag och ställningstaganden avseende fria läromedel

3.2.1 Förslag och ställningstagande avseende det obligatoriska skolväsendet

3.2.1.1 1920 års materielsakkunniga

1920 års materielsakkunniga förordade i ett betänkande år 1923 att fri skolmateriel skulle tillhandahållas folkskolans barn. Detta förslag föranledde ingen åtgärd från Kungl. Maj:ts sida.

3.2.1.2 1937 års skolmaterielsakkunniga

I *direktiven* för den utredning som kom att bli 1937 års skolmaterielutredning anförde chefen för dåvarande ecklesiastikdepartementet bl. a.

Obligatorisk undervisning måste anses förutsätta att skolmaterielen kostnadsfritt ställes till barnens förfogande. Fri skolmateriel bör icke utgöra någon särskild förmån, som under vissa förhållanden beviljas barnen eller äga karaktären av ett slags individuellt ekonomiskt understöd. Det ligger en fara i att de barn, som sålunda enligt behovsprincipen helt eller delvis erhållit fri skolmateriel, lätteligen kunna komma att framstå som en grupp för sig i ekonomiskt och socialt avseende. Därtill kommer, att själva den sovring, som måst läggas till grund för behovsprincipens tillämpning, givetvis är ytterst ömtålig och vanskelig. Härtill sälla sig även vissa olägenheter av pedagogisk art, som uppenbarligen vidlåta det nu rådande systemet. Tydligt är sålunda att en i och för sig befogad hänsyn till målsmännens ekonomi ofta vållar, att skolmyndigheterna tveka att förnya undervisningsmaterielen även när en sådan förnyelse är synnerligen påkallad av pedagogiska skäl.

I sitt betänkande (SOU 1939: 17) förordade 1937 års skolmaterielsakkunniga såväl av sociala som pedagogiska skäl, att folkskolans och fortsättningsskolans elever skulle utan behovsprövning på det allmännas bekostnad erhålla helt fria läroböcker och annan undervisningsmateriel,

varvid såsom gåva skulle lämnas dels egentliga läroböcker och s. k. arbetsböcker och dels erforderlig förbrukningsmateriel, dock att skoldistrikten skulle kunna tillhandahålla som lån sådana artiklar, som utan olägenhet kunde användas på lärorummen av flera klassavdelningar. Såsom lån skulle vidare utlämnas läseböcker samt bredvidläsningsböcker och biblar.

De sakkunniga motiverade sina förslag med dels sociala, dels pedagogiska skäl. Vad gäller de sociala skälen anförde de sakkunniga att fria läromedel av dessa skäl var en rättvisefråga och vidareutvecklade de i direktiven upptagna socialt negativa effekterna av en behovsprövning. De pedagogiska skälen för fria läromedel angav de sakkunniga under fem punkter.

1. Materielen ställes omedelbart vid läsårets början till elevernas förfogande och kompletteras och ersättes sedermera i mån av behov. Den fria materielen är tidsbesparande. Arbetet kommer genast i gång, i det att eleverna inte behöver vänta på materielen. Alla böcker finns tillgängliga från första läsdagen.

2. Undervisningen grundas på lika läroböcker (samma upplaga) och ensartad förbrukningsmateriel.

3. Garanti finns för att undervisningsmaterielens kvalitet blir god och tillfredsställande.

4. På grundval av fri undervisningsmateriel kan undervisningen bedrivas mer effektivt och med större frihet. Möjlighet att på en gång och fullständigt förnya undervisningsmaterielen skapas. Alla elever inom en klassavdelning äga samma förutsättningar i fråga om läromedel att följa och tillgodogöra sig undervisningens gång. Påståendet har emellertid, framhöll de sakkunniga, sin giltighet endast under förutsättningen, att den förut antydda standardiseringen av undervisningsmaterielen inte kommer i strid med undervisningens legitima krav.

5. Lärarnas kontroll över undervisningsmaterielen kan bli mer systematisk och effektiv.

De sakkunniga avvisade idén om familjeböcker och föreslog att principen med fri undervisningsmateriel åt varje elev borde tillämpas jämväl på barn av samma familj. Dock borde i de planer och förebilder för reglemente och arbetsstadga för skolundervisningen, som utarbetas, föreskrift lämnas om, att undervisningsmateriel, som förut utlämnats, borde i den mån så kunde ske utnyttjas av yngre syskon inom familjen. Detta borde emellertid dels ske frivilligt, dels endast avse materiel, som var fullt användbar vid undervisningen och befann sig i tillfredsställande skick.

3.2.1.3 Kungl. Maj:ts prop. (1946: 59) angående statsbidrag till kostnaderna för tillhandahållande av fri undervisningsmateriel åt folk-skolebarn m. m.

Kungl. Maj:ts förslag med anledning av 1937 års skolmaterielsakkunnigas förslag kom att dröja några år. Under remissbehandlingen utbröt

andra världskriget. Ett flertal myndigheter, som i princip tillstyrkte förslaget, ansåg det självklart, att detta i det då uppkomna statsfinansiella läget inte kunde tas upp till förverkligande. Så skedde inte heller under krigsåren.

I prop. (1946: 59) angående statsbidrag till kostnaderna för tillhandahållande av fri undervisningsmateriel åt folkskolebarn m. m. anslöt sig chefen för dåvarande ecklesiastikdepartementet till de sakkunnigas förslag om att folkskolorna av såväl socialpolitiska och pedagogiska som rent praktiska skäl borde kostnadsfritt för eleverna tillhandahålla den för undervisningen nödvändiga materielen. Vidare anfördes bl. a.

Beträffande frågan om den fria undervisningsmaterielen bör lämnas såsom lån eller gåva, anförde de sakkunniga, att det numera icke råder någon meningsskiljaktighet om att arbetsböcker och förbrukningsmateriel böra utlämnas helt som gåva, om man över huvud taget tillämpar principen om fri materiel. Detta synes självklart. Beträffande läroböcker, vilka lämpligen kan indelas i tvenne grupper, egentliga läroböcker och läseböcker ansluter jag mig även till de sakkunnigas mening, att egentliga läroböcker böra lämnas som gåva samt att läseböcker för folkskolan ävensom bredvidläsningsböcker och biblar lämnas som lån. Dock instämmer jag med skolöverstyrelsen däri, att för tredje läsåret läsebok bör betraktas såsom lärobok och följaktligen lämnas som gåva till eleverna. Självklart är, att psalmboken bör räknas till lärobokskategorin.

Vad gäller förbrukningsmateriel framhölls, att det syntes böra vara skoldistriktens obetaget att göra den inskränkningen att sådana förbrukningsartiklar, vilka utan olägenhet kunde användas på lärorummet av olika klassavdelningar, exempelvis färglådor, färgpenslar, färgkritor, linjaler o. d., tillhandahölls eleverna som lån.

I fråga om böcker till barn i samma familj anslöt sig departementschefen till principen, att barnen i flerbarnsfamiljer icke i fråga om undervisningsmateriel skulle vara sämre ställda än barn i ettbarnsfamiljerna. Varje barn i samma familj borde sålunda erhålla egna böcker på samma sätt som andra barn. De undantag från denna principens tillämpning, som de sakkunniga föreslagit torde från ekonomisk synpunkt få så liten betydelse, att det av detta skäl ej var motiverat att i statsbidragsbestämmelserna införa föreskrift därom.

I överensstämmelse med de sakkunnigas förslag föreslogs vidare att tillhandahållandet av fri undervisningsmateriel — i enlighet med de förordade grunderna — borde göras obligatoriskt för skoldistriktet. Statsbidrag föreslogs bli fixerat per år och barn. Ett bidragsbelopp på 10 kr. per barn och år ansågs bäst motsvara dåvarande behov och uttalade önskemål. Bidraget borde utgå för alla folkskoleelever, som fullgjorde obligatorisk skolgång, således även för elever i obligatorisk åttonde klass, i den mån sådan förekom.

Riksdagen anslöt sig till förslagen (rskr 1946: 191) i propositionen om att skoldistriktet skulle vara skyldiga att utan behovsprövning tillhandahå-

hålla fria läroböcker och fri förbrukningsmateriel till samtliga elever och att kostnaderna härför till väsentlig del skulle bestridas av statsverket. Riksdagen instämde också i att arbetsböcker, förbrukningsmateriel samt läroböcker skulle lämnas som gåva, samt att läseböcker och bredvidläsningsböcker skulle lämnas som lån.

3.2.2 Vissa statsbidragsförändringar

3.2.2.1 *Allmänna statsbidragsutredningens betänkande (SOU 1956: 8)* *Förenklad statsbidragsgivning*

Allmänna statsbidragsutredningen föreslog i sitt betänkande (SOU 1956: 8) Förenklad statsbidragsgivning att det särskilda bidraget för tillhandahållande av fria läroböcker m. m. avlöstes i samband med att ett antal speciella bidrag ersattes med två driftbidrag, ett lärarbidrag och ett högre skolbidrag.

3.2.2.2 *Kungl. Maj:ts prop. (1957: 112) angående grunder för förenklad statsbidragsgivning, avseende driftbidragen till primärkommunerna*

Chefen för finansdepartementet föreslog riksdagen i rubricerade prop. att den av allmänna statsbidragsutredningen föreslagna avlösningen av statsbidrag till primärkommunerna genomfördes. Departementschefen anslöt sig till utredningens synpunkter i fråga om att det beträffande några statsbidrag, bl. a. till skolhälsovård och fria läromedel m. m. var motiverat att till gällande författningar på områdena foga bestämmelser om skyldighet för vederbörande kommun att vidta erforderliga anordningar. Detta spörsmål borde tas upp i samband med den pågående mycket omfattande författningsrevision som redan pågick inom ecklesiastikdepartementet närmast med anledning av de vid 1956 års riksdag fattade besluten om en skolstyrelsereform.

3.2.3 Förslag och ställningstaganden avseende det frivilliga skolväsendet

3.2.3.1 *Riksdagsmotioner*

I motioner till 1964 års riksdag i anledning av prop. 1964: 171 angående reformeringen av de gymnasiala skolorna m. m. togs bl. a. frågan om fria läroböcker upp. I ett fall (1964: I: 854 och II: 1071) hemställdes att införande av fria läroböcker i fackskola och gymnasium skyndsamt skulle utredas och förslag i frågan avlämnas. I ett annat fall (1964: II: 1060) yrkades att riksdagen skulle besluta, att alla elever i de gymnasiala skolformerna utan kostnad skulle erhålla läroböcker och övrig undervisningsmateriel.

Särskilda utskottet anförde i sitt utlåtande (SäU 1964: 1 höstsessionen) över bl. a. dessa motioner att enligt utskottets mening tillräckligt

underlag saknades för att ta ställning till yrkandet i mot. 1964: II: 1060, varför utskottet avstyrkte bifall till motionen. Beträffande den i mot. 1964: I: 854 och II: 1071 gjorda hemställan om skyndsam utredning m. m. var utskottet inte berett att göra annat uttalande än att frågan efter utredning borde prövas i lämpligt sammanhang. Riksdagen lämnade vad utskottet anfört utan erinran.

Vid 1965 års riksdag yrkades i två motioner (1965: I: 25 och II: 31) om skyndsam utredning av frågan om införande av fria läroböcker och fri studiemateriel i gymnasier m. fl. skolor. Statsutskottet hänvisade i sitt utlåtande (SU 1965: 122) till särskilda utskottets utlåtande i frågan år 1964 (SäU 1964: 1 höstsessionen) och framhöll dessutom bl. a. att chefen för ecklesiastikdepartementet i ett svar på en enkel fråga vid 1965 års riksdag förklarat sig vid lämplig tidpunkt komma att ta upp frågan om utredning rörande ett mera generellt genomförande av systemet med fria läroböcker.

3.2.3.2 Studiemedelssystemet

Genom det nuvarande studiemedelssystemet som infördes genom riksdagsbeslut år 1964 (prop. 1964: 138, SäU 1964: 1, rskr 1964: 290) fick studerande vid eftergymnasiala utbildningsvägar rätt till studiemedel beräknade med hänsyn tagen även till kostnader för kurslitteratur.

3.2.3.3 Läromedelsutredningens förslag i betänkandet (SOU 1970: 10) *Fria läromedel*

Det principiella huvudargumentet för läromedelsutredningen i frågan om fria läromedel i de frivilliga skolformerna var att läromedlen är en integrerad del av utbildningsresurserna. Detta innebar enligt utredningen att de studerande borde ha tillgång till nödvändiga läromedel på samma sätt som till övriga för utbildningen erforderliga resurser. Utredningen framhöll som sin principiella uppfattning att läromedel i likhet med övriga resurser borde tillhandahållas de studerande kostnadsfritt vad gäller grundskolan, den gymnasiala och den eftergymnasiala utbildningen och såväl ungdomsstuderande som vuxenstuderande. Utredningen föreslog att fria läromedel skulle införas i samtliga gymnasiala skolformer för såväl ungdomsutbildning som vuxenutbildning. Utredningen innefattade häri även enskilda skolor liksom folkhögskolor.

Läromedelsutredningen förordade att huvudmannen kostnadsfritt skulle tillhandahålla läromedlen och att det borde ankomma på huvudmannen att avgöra vilken form för fria läromedel som i varje särskilt fall är den mest rationella. Utredningen tog upp frågan om fördelning av läromedelskostnaderna och erinrade därvid, vad gäller kommunala utbildningar, bl. a. om den översyn av statsbidragssystemet som pågick samt förhållandet mellan ett system med fria läromedel och skatteutjämningsbidraget. Några förslag om fördelningen av de finansiella in-

satserna för fria läromedel mellan stat och kommun fördes inte fram. Vid enskilda utbildningar borde enligt utredningen möjligheterna att tillhandahålla och finansiera läromedel tillgodoses inom ramen för statsbidraget. Vid statliga utbildningar där studiehjälp utgick borde likaså fria läromedel införas.

3.2.3.4 Förslag avseende fria läromedel i Kungl. Maj:ts prop. (1971: 37) angående vuxenutbildning

Föredraganden anförde i prop. (1971: 37) angående vuxenutbildning bl. a. att ett betydelsefullt led i strävandena att lindra den enskildes ekonomiska belastning under utbildning har varit tillhandahållandet av fria läromedel. Sedan länge var detta genomfört i den obligatoriska skolan. I de frivilliga skolformerna började kommunerna införa fria läroböcker under 1950-talet.

Föredraganden anförde vidare att även om bl. a. Svenska kommunförbundet anslutit sig till utredningens förslag om lagstiftning, hade utvecklingen och dagens läge övertygat honom om att lagstiftning inte behövdes för att man skulle nå utredningens syften. Föredraganden anförde vidare att kommunerna då också kunde få full frihet att, beträffande de utbildningar för vilka de var huvudmän eller eljest hade ett betydande ansvar, välja den lämpligaste formen för att tillhandahålla fria läromedel. I propositionen föreslogs slutligen vad gäller fria läromedel att sådana skulle införas fr. o. m. budgetåret 1972/73 för vissa statliga utbildningar som tillhörde studiehjälpssystemets område och för vilka organisatoriska förändringar ej var aktuella.

4 Länscentralerna för pedagogiska hjälpmedel

4.1 Inledning

Utredningen rörande länsskolnämndsorganisationen (länsskolnämndsutredningen) har till uppgift att utreda länsskolnämndernas framtida ställning och uppgifter. Utredningen skall enligt sina direktiv bl. a. undersöka motiv för och överväga behovet av en regional organisation för pedagogiska hjälpmedel. Kungl. Maj:t anmodade i beslut den 1 december 1972 länsskolnämndsutredningen att senast den 10 januari 1973 redovisa sina ställningstaganden i denna fråga. Utredningen har med skrivelse den 10 januari 1973 redovisat sina förslag i frågan.

4.2 Nuvarande bestämmelser

Enligt instruktion för länsskolnämnderna (1965: 741, omtryckt 1971: 347, ändrad 1972: 59) åligger det länsskolnämnd bl. a. att vaka

över anskaffningen av pedagogiska hjälpmedel. I beslut av Kungl. Maj:t den 24 april 1970 med bestämmelser om länscentralerna för pedagogiska hjälpmedel föreskrivs bl. a. att vid varje länskolnämnd skall vara inrättad en länscentral för pedagogiska hjälpmedel. Arbetet vid länscentral leds av en föreståndare, som förordnas av länskolnämnden för en tid av högst tre år.

4.3 Länskolnämndsutredningen

Länskolnämndsutredningen beskriver tillkomsten av länscentralerna för pedagogiska hjälpmedel (LPH) och den fortsatta utvecklingen för centralerna. Utredningen redovisar även LPH:s nuvarande organisation och verksamhet. SÖ:s föreskrifter för verksamheten vid LPH återfinns i SÖ:s arbetsordning för länskolnämnderna, utfärdad den 8 juni 1965, vari LPH-föreståndarnas arbetsuppgifter närmare regleras. Enligt dessa föreskrifter skall LPH-föreståndaren planera och leda verksamheten vid länscentralerna, främja utvecklingen av undervisningshjälpmedel och deras metodiska användning samt handlägga övriga hjälpmedelsfrågor. Utredningen refererar de särskilda arbetsanvisningar, som fogats till arbetsordningen.

Utredningen refererar resultaten av en enkätundersökning rörande LPH-föreståndarnas arbetsuppgifter som SÖ genomförde under år 1969. Enkäten omfattade 15 av de 23 länscentralerna. Utredningen har gjort en omstrukturering av de av SÖ redovisade enkätsvaren och härvid kommit fram till att LPH-föreståndarnas arbetstid fördelar sig på följande sätt mellan olika typer av arbetsuppgifter.

Insamling och bearbetning av information om läromedel	11 %
Utåtriktad verksamhet	48 %
därav	
a) spridande av information om läromedel	31 %
b) rådgivning i utrustningsfrågor	17 %
Insamling och vidareutveckling av pedagogiska erfarenheter	6 %
Egen fortbildning	13 %
Administration	22 %

Enligt denna uppskattning, som utredningen betecknar som mycket grov, skulle knappt hälften av LPH-föreståndarnas arbetstid, dvs. drygt en kvarts tjänst, kunna ägnas åt spridande av information samt rådgivning.

I början av hjälpmedelscentralernas verksamhet lades stor vikt vid utställningsverksamheten. Erfarenheterna av denna var dock inte helt positiva. Besöksfrekvensen blev ofta mindre tillfredsställande. Utställningsverksamheten har därför minskat i omfattning under senare år.

Inom utställningsverksamheten har en förskjutning skett från de stora utställningarna, vilka som regel bara visades på själva läromedelscentralen, till mindre utställningar som kan lånas ut till de enskilda skolorna, ställas ut i samband med studiedagar, lärarkonferenser o. d.

Vid läromedelscentralerna finns också en permanent utställning av läromedel. Dessa utställningar är fullständigast när det gäller de egentliga läroböckerna. Hårdvarusidan representeras som regel endast av enstaka exempel på olika apparattyper.

Verksamheten i övrigt har efter hand fått en uppläggning, som i rätt hög grad varierar från länscentral till länscentral. I vissa fall ligger tyngdpunkten i LPH-föreståndarens arbete på rådgivning åt skolledare och skolstyrelser när det gäller utrustning av nya skolor med läromedel eller anpassning av läromedlen i befintliga skolor till de nya läroplanerna. Andra länscentraler har lagt tonvikten på samverkan med fortbildningsledaren och fortbildningskonsulenterna vid länskolnämnden. På något håll är länscentralen i hög grad engagerad i den pedagogiska försöksverksamheten som bedrivs inom det pedagogiska utvecklingsblock som förlagts till länet.

Utredningen tar fortsättningsvis upp läromedelshanteringen på kommunal nivå och några aktuella tendenser och förslag.

Mot denna bakgrund redovisar utredningen sina *överbäganden och förslag*.

LPH tillkom i samband med grundskolereformen huvudsakligen för att förmedla information om produktionen av pedagogiska hjälpmedel. Centralerna ansågs också ge råd beträffande utrustning av undervisningslokaler med hjälpmedel och medverka vid utbildning och fortbildning av lärare. Bakom tillkomsten av LPH låg bl. a. skolberedningens konstaterande att den enskilde lärarens möjligheter att skaffa sig kännedom om hjälpmedlen och deras metodik var begränsade. Utredningar och uttalanden som gjorts under de senaste åren visar, att de informationsproblem, som länscentralerna skulle lösa, alltjämt består. Utredningen anger följande bidragande faktorer till att centralerna inte förmått lösa problemen.

1. Målgruppen har varit för stor. Den huvudsakliga målgruppen för LPH har varit och är alltjämt ytterst de enskilda lärarna. Att nå alla dessa har varit en alltför svår uppgift, i all synnerhet som man på det lokala planet inte haft någon organisation för att ta emot och kanalisera all information. Att nå de enskilda lärarna personligen har varit omöjligt; skriftlig information från LPH drunknar lätt i floden av annan information. Utställningsverksamheten har inte gett önskat utbyte, bl. a. på grund av avstånden till LPH, brist på tid och anslag för resor för lärare m. m.

2. Målgruppen har växt. LPH inriktades från början främst på grundskolan. Andra skolformer, främst de gymnasiala, har emellertid

ställt ökade krav på läromedelsservice. Tillkomsten av den kommunala vuxenutbildningen kan också nämnas i detta sammanhang.

3. Läroplansreformerna. Under den tid LPH-organisationen existerat har flera läroplansreformer genomförts (tillkomsten av fackskolan, 1966 års gymnasiereform, 1969 års läroplan för grundskolan, 1970 års läroplan för gymnasieskolan). Reformerna har självfallet haft konsekvenser för läromedelsidan och medfört ökade behov av information.

4. Läromedelsutvecklingen. Utvecklingen har gått mot mer komplicerade läromedelssystem, vilket också ökat informationsbehovet.

5. Brist på systematisk, central bevakning av läromedelsmarknaden. Då ingen central bevakning av marknaden ägt rum med registrering av läromedelsproducenter och -produkter har oproportionerligt stor del av LPH-föreståndarnas arbete åtgått för att insamla och systematisera information om de existerande läromedlen. SÖ:s försöksverksamhet i syfte att komma till rätta med dessa brister byggde också helt på LPH-föreståndarnas arbete.

6. Bristande resurser. De personella resurser som länscentralerna fick torde redan från början ha varit för små i förhållande till arbetsuppgifternas art och omfattning och målgruppens storlek. Resurserna har heller inte anpassats till de ändrade förutsättningar som följt av utvecklingen.

Det ökade behovet av information har tillsammans med de inte minst av ekonomiska skäl växande kraven på samordning och långsiktig planering av läromedelsinköpen lett fram till en rad åtgärder och förslag, vilka medfört eller kan komma att medföra ändrade förutsättningar för LPH-organisationen. Genom den av kommunförbundet rekommenderade och av läromedelsutredningen biträdde modellen för den lokala läromedelshanteringen skapas instrument för att ta emot information om läromedel och kanalisera den ut till skolans befattningshavare. Samtidigt kommer kommunsammanläggningarna att ytterligare minska antalet förstahandsmottagare av läromedelsinformation. De av läromedelsutredningen föreslagna åtgärderna på central nivå — bl. a. inrättandet av ett centralt läromedelsregister och en särskild läromedelsnämnd — bör i väsentlig grad underlätta för läromedelskonsumenterna att bilda sig en uppfattning om vilka läromedel som finns att välja emellan. Sedan systemet byggts upp kan alltså från centralt håll en mycket fullig läromedelsinformation erbjudas.

Frågan uppstår då om LPH behövs som ett mellanled för att förmedla den centralt sammanställda informationen ut till konsumenterna. Informationen bör, enligt utredningen, självklart gå den kortaste vägen, dvs. från läromedelsregistret till kommunerna (läromedelscentraler eller motsvarande).

Skolans personal, i första hand lärarna, behöver emellertid också ha information och råd beträffande läromedlens pedagogiska användning.

Denna form av information bör dock ges av pedagogisk expertis med erfarenhet av undervisning i aktuellt ämne och på aktuellt stadium och synes därför i första hand höra hemma i lärarutbildningen (både grundutbildningen och fortbildningen).

Förmedling av läromedelsinformation till skolorna kräver enligt läns-skolnämndsutredningens uppfattning inte att LPH behålls.

LPH har emellertid f. n. också andra uppgifter. Dessa uppgifter kan, enligt utredningen, avlastas LPH enligt följande. Behovet av speciell rådgivning i utrustningsfrågor i samband med utrustning av skola torde minska kraftigt i framtiden. Sådan information kommer att kunna tillhandahållas bl. a. genom läromedelscentraler och läns-AV-centraler. Frågan om behovet av och de lämpligaste formerna för service i läromedelsfrågor åt länsskolnämndernas pedagogiska personal bör övervägas i annat sammanhang, främst då fortbildningsorganisationen och inspektionsverksamheten behandlas. Uppenbart är dock, att även denna personal kan få en stor del av sitt informationsbehov täckt genom den centralt tillhandahållna informationen. Behovet av åtgärder för utbildning och fortbildning av skolans läromedelsfunktionärer bör också övervägas i samband med att fortbildningsorganisationen diskuteras.

Om det inom den statliga fortbildningsverksamheten behövs någon särskild företrädare för läromedelssidan (exempelvis för fortbildning av skolans läromedelsfunktionärer) måste bli beroende av den framtida fördelningen mellan stat och kommun av fortbildningsansvaret. Till denna tar länsskolnämndsutredningen ställning i annat sammanhang.

LPH har på grund av de av utredningen nämnda skälen inte kommit att fylla den uppgift de en gång inrättades för. Deras resurser har varit klart otillräckliga i förhållande både till skolväsendets allt större omfattning och det ökade läromedelsutbudet. Samtidigt har utvecklingen gett kommunerna möjligheter att själva få ett bättre grepp över läromedelshanteringen. Kommunsammanläggningarna har bidragit till detta. Genom utvecklingen av kommunala läromedelscentraler och läns-AV-centraler får allt fler kommuner egna organ varigenom läromedelsinformationen kan kanaliseras.

Utredningen föreslår därför, att LPH avvecklas i anslutning till genomförandet av sådana åtgärder för förbättrad läromedelsinformation som förutsätts bli resultat av behandlingen av läromedelsutredningens förslag.

En expert i utredningen, Östen Persson, anser att en omprövning av läromedelscentralernas ställning måste baseras på att beslut föreligger om inrättande av ett centralt läromedelsregister, läromedelscentraler i varje kommun och lagfästa läromedelskommittéer i varje kommun. LPH:s avveckling kan ske först sedan nyordning i dessa avseenden hunnit föras ut i praktisk tillämpning.

4.4 Remissyttranden

Länsskolnämndsutredningen har föreslagit att LPH avvecklas i anslutning till genomförandet av sådana åtgärder för förbättrad läromedelsinformation som förutsätts bli resultat av behandlingen av läromedelsutredningens förslag.

Statskontoret, RRV, statens läroboksnämnd, Svenska kommunförbundet, LO, Göteborgs allmänna skolstyrelse, skoldirektionen i Stockholm samt skolstyrelserna i Smedjebacken och Västerås tillstyrker utredningens förslag.

Statskontoret framhåller att LPH kan avvecklas och ersättas med andra former för information och dokumentation rörande läromedel. *Svenska kommunförbundet* betraktar läromedelsinformationen till skolan som en viktig pedagogisk och ekonomisk fråga. Det har av skäl som utredningen redogjort för inte varit möjligt för LPH att ge konsumenterna erforderlig service i detta avseende. Man kan, enligt förbundet, vidare utgå från att denna information blir mera komplicerad och betydelsefull i framtiden. Enligt förbundets uppfattning bör en effektiv läromedelsinformation kunna organiseras på central nivå i nära samverkan med företrädare för skolans huvudmän.

SÖ och länsskolnämnden i Skaraborgs län anser att LPH bör kunna upphöra som institution men att tjänsterna som föreståndare t. v. alltså bör utnyttjas för uppgifter inom läromedelsområdet, förslagsvis med den ändrade beteckningen läromedelskonsulent. Även *länsskolnämnden i Östergötlands län* ser en omvandling av föreståndarna till läromedelskonsulenter som en lösning men kan för sin del inte tillstyrka förslaget om avveckling. *SÖ* anför vidare att centralernas nuvarande uppgift att förmedla information om läromedel kan reduceras endast under förutsättning av att en tillfredsställande organisation av kommunala läromedelscentraler existerar. *SÖ* anser dessutom bl. a. att den redan nu för nämnderna så betydelsefulla uppgiften att i anslutning till pedagogiskt utvecklingsarbete medverka till resultatspridning ytterligare bör accentueras och att det därvid är nödvändigt att ha tillgång till en kvalificerad läromedelsexpert vid länsskolnämnderna. Synpunkter likartade *SÖ:s* förs fram även av flertalet av de länsskolnämnder som *SÖ* bifogat yttranden från.

Några remissinstanser — *SACO, TCO, länsskolnämnderna i Väster- och Norrlands och Skaraborgs län samt skolstyrelsen i Sorsele* — anser att LPH inte bör avskaffas med mindre än att den lokala läromedelsorganisation och/eller det centrala register som läromedelsutredningen föreslagit byggs upp.

SACO anser att ett avvecklande av LPH inte bör ske förrän den kommunala läromedelsorganisationen är utbyggd. *TCO* delar länsskolnämndsutredningens uppfattning att ändrade förutsättningar för LPH-

organisationen kan komma att föreligga om läromedelsutredningens förslag om centralt läromedelsregister, särskild läromedelsnämnd, principerna för den lokala läromedelshanteringen och stadgebunden läromedelskommitté realiseras. Enligt TCO bör en omorganisation av LPH tidsmässigt anpassas så att LPH blir intakta till dess att åtgärderna i enlighet med läromedelsutredningens förslag hunnit föras ut i praktisk tillämpning.

Länsskolnämnden i Västernorrlands län instämmer i utredningens konstaterande att LPH hittills ej på ett tillfredsställande sätt lyckats fullgöra sina uppgifter enligt instruktionen. Nämnden anser att länsskolnämnderna behöver en resurs för läromedelsinformation i anslutning till nämndens övriga pedagogiska verksamhet och anser därför att LPH:s verksamhet helt bör integreras i nämndens övriga pedagogiska verksamhet. Nämnden anser vidare att ett centralt läromedelsregister kan bli ett värdefullt komplement till den läromedelsinformation som berörda centrala, regionala och kommunala organ ger men att ett centralt läromedelsregister inte kan ge en sådan regionalt och lokalt anpassad information att den regionala läromedelsfunktionen helt kan ersättas.

Länsskolnämnden i Skaraborgs län framhåller vikten av att om en avveckling av LPH beslutas, vilket skulle innebära ett borttagande av en befintlig om än blygsam resurs, denna avveckling ej genomförs innan beslut föreligger om inrättandet av ett centralt läromedelsregister, läromedelscentraler samt lagfästa kommunala läromedelskommittéer i varje kommun och tillräckliga erfarenheter vunnits av dessas verksamhet.

5 Departementschefen

5.1 Inledning

Utveckling och produktion av goda läromedel är en viktig förutsättning för ett framgångsrikt arbete i skolorna. Läromedelsutredningen har i betänkandet (SOU 1971: 91) Samhällsinsatser på läromedelsområdet föreslagit åtgärder som syftar till att ge förutsättningar härför. Utredningens förslag rör forsknings- och utvecklingsarbete, produktion, läromedelsval, information, granskning, praktisk prövning och testning, prisövervakning samt inköp och distribution. De förslag som jag lägger fram i det följande avser grundskola, specialskola, nomadskola, privat-skola som avses i privatskolstadgan, gymnasieskola samt kommunal och statlig vuxenutbildning. De förslag rörande högskoleutbildningen som utredningen för fram påkallar med ett undantag, nämligen avseende inköp av kurslitteratur m. m., inga åtgärder, vilket jag återkommer till.

Läromedlen är givetvis endast en av de faktorer som påverkar resultaten av arbetet i skolan. Den är emellertid en betydelsefull sådan. Läromedlen är ett viktigt hjälpmedel för lärarna att förmedla den undervisning som föreskrivs i läroplanerna. Det är därför väsentligt att alla områden i skolan har tillgång till goda läromedel i tillräcklig omfattning. Utredningen har påpekat att inte alla områden är lika välförsedda i detta avseende. Åtgärder föreslås därför för att man skall få en jämnare läromedelstillgång. Initiativ för att få fram goda läromedel även inom bristområden har redan tagits. Dessa insatser bör emellertid förstärkas. Jag återkommer till detta i det följande.

Läromedlen svarar för en inte obetydlig del av kommunernas skolkostnader. Det är därför naturligt att kommunerna försöker hålla nere dessa kostnader. En faktor som förmodligen påverkat kommunerna i dessa strävanden är att utgifterna för läromedel ökat betydligt under senare år. För att underlätta för kommunerna att anskaffa läromedel är det således väsentligt att dessa kan erhållas till rimliga priser. I det följande kommer jag att ta upp de möjligheter som kan finnas att minska läromedelskostnaderna.

Om läromedlen skall kunna fylla sin funktion som hjälpmedel för lärarna att förmedla den undervisning som föreskrivs i läroplanerna är det nödvändigt att de i väsentliga avseenden överensstämmer med de mål och riktlinjer som anges i läroplanerna. Ett viktigt krav är vidare att de är objektiva, dvs. allsidiga och sakliga. Denna överensstämmelse kontrolleras f. n. av statens läroboksnämnd. Enligt nu gällande bestämmelser får lärobok som inte godkänts av statens läroboksnämnd inte antas för användning i undervisningen i vissa skolformer. Jag kommer i det följande att föreslå att en del av nämndens funktioner övertas av andra organ. Detta innebär inte att jag är beredd att avstå från statligt inflytande på läromedlens innehåll och utformning. Detta inflytande bör emellertid ske i delvis andra former och i en annan omfattning än f. n. Enligt min mening är det mest angeläget att ha uppmärksamheten riktad på läromedel för sådana ämnen där objektivitetsproblemen visat sig vara svårast att bemästra. De statliga granskningsinsatserna bör därför ha sin tonvikt på dessa ämnen. Det finns emellertid också ett allmänt intresse av att kunna kräva att även läromedel, som inte granskas obligatoriskt, blir föremål för en särskild bedömning. Jag har beaktat även detta intresse i mina förslag.

För undervisningen i t. ex. grundskolan och vissa delar av gymnasieskolan får skolstyrelserna anta endast sådana läromedel som finns uppförda på den läroboksförteckning som utarbetats av statens läroboksnämnd. Kommunerna kan alltså gå ut ifrån att de läromedel som finns medtagna i denna förteckning har granskats och godkänts av nämnden. Den information om läromedlen som kommunerna får i övrigt kommer, enligt vad läromedelsutredningen redovisat, till stor del från producen-

terna. Eftersom antalet läromedelsproducenter är stort blir enligt utredningen den information som tillhandahålls inte av det slag att den ger underlag för jämförelser mellan olika läromedel. Den blir också i viss mån osystematisk. Det är angeläget att huvudmännen, som har ansvaret för det praktiska genomförandet av undervisningen i skolorna, får tillgång till en systematisk information om läromedlen. En sådan information bör underlätta för skolstyrelserna att välja de läromedel som kan förväntas vara ägnade att vara effektiva hjälpmedel i undervisningen. Enligt min mening bör därför information ställas till huvudmännens förfogande genom ett statligt organ. I det följande föreslås att ett centralt läromedelsregister byggs upp. Detta register bör utformas med sikte på att så småningom kunna ge huvudmännen en fullgod information av pedagogisk, teknisk och ekonomisk art om läromedlen.

Enligt min mening är det angeläget att den statliga styrningen på läromedelsområdet begränsas till vissa viktiga frågor. De bör avse åtgärder som dels främjar en god tillgång på läromedel, dels påverkar läromedelskostnaderna. Jag inbegriper häri även produktion av läromedel under statligt företagarskap. Det är vidare nödvändigt att tillse att de läromedel som huvudmännen har att välja mellan kvalitativt är så tillfredsställande som möjligt. De centrala insatser på informationsidan som jag kommer att föreslå i det följande bör ses som en service åt huvudmännen för att underlätta ställningstaganden till vilka läromedel som skall väljas. Jag kommer även att presentera förslag som rör i vilken utsträckning eleverna i grundskolan bör tillhandahållas läromedel som egna exemplar.

Utvecklingen på läromedelsområdet har medfört svårigheter att ange vad som avses med läromedel. Utvecklingen har gått från i stort sett en lärobok i varje ämne till ett flertal parallella läromedel som består inte av en lärobok utan av studiesatser och studiepaket m. m. Utredningen redovisar läromedelsdefinitioner, vilka kommit till användning eller föreslagits i olika sammanhang. Utredningen anger även, vilket jag redovisat i det föregående, en definition för egen del. Utredningen avser med läromedel de informationsförmedlande komponenterna i undervisningen vilka innehåller både informationen — meddelandet — och medel för dess presentation. Till medel för presentation av informationen hänför utredningen i sammanhanget även den tekniska apparatur som är nödvändig för användande av vissa läromedel t. ex. TV-apparater, projektorer och bandspelare. De förslag utredningen presenterar rör vad utredningen kallar centrala läromedel. Med centrala läromedel avser utredningen läromedel som direkt framställts för att täcka kvalitativt och/eller kvantitativt väsentliga delar av läroplanernas kursmoment. Det kan exempelvis gälla ett »heltäckande» studiepaket, en årskurslärobok, en studiesats för ett centralt arbetsområde eller en audiovisuell språkkurs. I intet fall avses med centralt läromedel s. k. tekniska hjälpmedel. Jag finner utredningens definition i huvudsak användbar.

I departementspromemorian (DsU 1972: 9) Smalfilmsdistribution har en sakkunnig inom utbildningsdepartementet lagt fram vissa förslag som rör undervisningsfilm. Former för tillhandahållande m. m. av sådan film är en viktig fråga. Jag kommer emellertid inte att behandla denna fråga i detta sammanhang.

5.2 Läromedelsutbud och läromedelskostnader

5.2.1 Läromedelsmarknaden

Läromedelsutredningen har gjort en analys av läromedelsmarknaden. Mot bakgrund av denna analys ger utredningen följande karakteristik av marknaden i stort. Det finns många läromedelsproducerande företag och de representerar en rad olika branscher. Endast ett fåtal av dessa producenter är specialiserade på läromedel. De företag som har en dominerande ställning inom vissa områden är specialiserade läromedelsföretag. Enligt SPK:s undersökningar är en av anledningarna till detta att köpare av läromedel hellre vänder sig till etablerade producenter än till nya. De större specialföretagen har vidare en väl utbyggd marknadsföring. Utredningen konstaterar att ett annat utmärkande drag för delar av läromedelsmarknaden är utvecklingen mot större enheter. Denna utveckling mot koncentration kan enligt utredningen ha vissa fördelar men kan samtidigt leda till en ofullständig konkurrens.

Utredningen har mot denna bakgrund funnit att ett samhällsövertagande av läromedelsproduktionen inte är möjlig. Sedan utredningen avlämnat sitt betänkande har en utveckling mot större företagsenheter inom marknaden fortsatt. Jag delar utredningens uppfattning att samhället inte bör ta över produktionen av läromedel men jag vill mot bakgrund av den relaterade utvecklingen understryka betydelsen av ett fortsatt statligt engagemang i läromedelsproduktion liksom andra åtgärder för att bl. a. främja lägre priser på de aktuella produkterna.

5.2.2 Läromedelsutbud och produktionsstöd

Det statliga ekonomiska stödet för att främja utveckling av läromedel är relativt omfattande. Utredningen redovisar detta stöds storlek inom olika områden för budgetåret 1971/72. Den största satsningen rör undervisning med hjälp av radio och TV. Inom detta område uppgick statens utgifter till ca 43 milj. kr. Frågan om de fortsatta insatserna inom detta område är, vad gäller förskola och vuxenutbildning, en uppgift för kommittén för den fortsatta verksamheten med radio och television inom utbildningsväsendet. Av de medel som ställdes till SÖ:s resp. UKÄ:s förfogande för pedagogiskt utvecklingsarbete användes ca 5 milj.

kr. för läromedelsforskning. Till dessa satsningar bör även räknas de statliga kostnaderna för produktionsstöd och den verksamhet statens läroboksnämnd bedriver. Det statliga ekonomiska stödet på läromedelsområdet uppgår således till ca 50 milj. kr. Härtill kommer det statliga engagemanget i företag för läromedelsproduktion.

Trots ett generellt sett rikligt utbud på läromedel finns områden inom skolväsendet som kännetecknas av en bristsituation. Utredningen föreslår att staten går in med produktionsstöd för att komma till rätta med bristen på läromedel inom vissa områden. Majoriteten av remissinstanserna instämmer i behovet av produktionsstöd.

Samhälleligt stöd för att främja produktion inom bristområden är en redan accepterad lösning. Under budgetåret 1972/73 disponerar SÖ 1 milj. kr. för produktionsstöd (jfr. prop. 1972: 1 bil. 10 s. 189) och ett lika stort belopp har för budgetåret 1973/74 beräknats för ändamålet under anslaget Pedagogiskt utvecklingsarbete inom skolväsendet (prop. 1973: 1 bil. 10 s. 203). Även UKÄ ger stöd till utveckling av läromedel i olika former. Jag anser liksom utredningen att produktionsstöd är en riktig väg att initiera produktion inom områden där läromedelsutbudet är otillfredsställande. Specialundervisningen, vuxenutbildningen, invandrарundervisningen och vissa av grenarna och varianterna i de yrkesinriktade linjerna i gymnasieskolan samt gymnasieskolans specialkurser är områden med läromedelsbrist. Produktionsstödet bör användas för att förbättra läromedelstillgången inom bl. a. dessa områden. Det kan även bli aktuellt att överväga särskilda insatser för skolväsendet i glesbygder. Utöver nyss angivna medel bör vad gäller SÖ:s verksamhetsområde enligt min mening ytterligare 700 000 kr. beräknas för budgetåret 1973/74. Dessa ytterligare medel bör budgetåret 1973/74 ställas till förfogande genom att åttonde huvudtitelns förslagsanslag Bidrag till driften av grundskolor m. m. får tas i anspråk.

Utredningen har föreslagit att stödet bör ges i produktionsledet. Utredningen anser vidare att valet av producent bör anpassas till typen av projekt. Utbildningsmyndigheterna, dvs. SÖ och UKÄ, bör enligt utredningen sluta avtal med lämpliga producenter. Flertalet remissinstanser har inga invändningar mot att produktionsstödet administreras på detta sätt. Några anser dock att partiell tjänstebefrielse för lärare för läromedelsförfattande är en lämplig stödform. För egen del finner jag ingen motsättning mellan denna synpunkt och utredningens förslag som jag finner vara ändamålsenligt.

Enligt utredningen bör utbildningsmyndigheterna svara för övergripande behovsanalyser och disponera medel för produktionsstöd. UKÄ bör göra behovsanalyser och disponera medlen vad gäller stöd till utveckling av läromedel. Jag kommer emellertid i det följande att föreslå att ett fristående statligt organ inrättas för att handha frågor rörande information om läromedel. Enligt min mening bör detta organ komma

att få en god överblick över tillgången på läromedel. Det bör därför vad gäller SÖ:s område bli en uppgift för detta organ att göra de övergripande analyser som bör ligga till grund för fördelningen av produktionsstödet. Organet bör även disponera och fördela produktionsstödet inom SÖ:s område. Eftersom detta organ föreslås bli inrättat först den 1 juli 1974 kommer SÖ:s nuvarande uppgifter i samband med produktionsstödet att bli oförändrade intill detta datum. De riktlinjer för administrationen av produktionsstödet som jag angett bör därför inte börja tillämpas förrän den 1 juli 1974.

5.2.3 Prisövervakning

F. n. ingår det i statens läroboksnämnds uppgifter att i de fall nämnden granskar läroböcker kontrollera om bokens pris är skäligt. Utredningen har kommit fram till att denna prisövervakning fungerat mindre tillfredsställande. Utredningen anser mot bakgrund av undersökningar som SPK gjort att prisövervakningen i sin nuvarande form bör upphöra. Reguljär *prisövervakning* bör emellertid bedrivas och ske på i princip samma sätt för alla läromedel. Ansvaret för övervakningen bör enligt utredningen åvila SÖ och inom SÖ den av utredningen föreslagna läromedelsnämnden. Initiativ till prisundersökningar bör kunna tas av nämnden eller av andra, t. ex. av kommuner. Efter beslut av nämnden bör SPK enligt utredningen få i uppdrag att undersöka prisutvecklingen inom angett område. Den prisövervakning som utredningen föreslagit innebär att man i efterhand försöker att bedöma om det pris som åsatts ett läromedel är rimligt. Är så inte fallet skulle detta markeras i det centrala läromedelsregistret. Denna markering skulle sedan tas bort när en överenskommelse om en rimlig prissättning nåtts.

Majoriteten av remissinstanserna som uttalar sig i frågan tillstyrker eller har inget att erinra mot utredningens förslag. Flera remissinstanser är emellertid tveksamma eller negativa till förslaget. Till denna sistnämnda grupp hör bl. a. RRV, statens läroboksnämnd och Svenska kommunförbundet. Svenska kommunförbundet tror inte att man med en prisövervakning av den typ som utredningen föreslår kan bryta den nuvarande prisutvecklingen på läromedelsområdet. ABF går ett steg längre och förordar en priskontroll.

Såväl i remissvaren som i den allmänna debatten har det angelägna i att påverka läromedelspriserna understrukits. Ökningen av dessa priser har bl. a. fått till följd att allt flera kommuner begränsar den mängd läromedel eleverna får egna exemplar av. Samhället — kommun, landsting och stat — är i stort sett ensam konsument på läromedelsmarknaden inom skolområdet. Det ligger således i högsta grad i samhällets intresse att påverka läromedelspriserna.

Utredningens förslag innebär som nämnts ett försök att påverka läro-

medelspriset först efter det att ett läromedel producerats. Jag anser i likhet med Svenska kommunförbundet att det är tveksamt om man med en prisövervakning utformad på detta sätt kan effektivt påverka läromedelspriserna. Åtgärder för att hålla nere priserna måste enligt min mening vidtas innan ett läromedel är producerat. Jag vill dock inte utesluta möjligheten att — även om nuvarande form för prisgranskning slopas — i vissa fall i efterhand göra en granskning av skäligheten av priset för en viss eller vissa typer av läromedel.

En *priskontroll*, som ABF föreslagit, skulle innebära att myndigheterna fastställde priserna på läromedel. Denna lösning är emellertid förenad med en rad svårigheter, som bl. a. hänger samman med att begreppet läromedel är svårdefinierat och att läromedlen ständigt utvecklas. Genomsnittliga priser per t. ex. elev, ämne och årskurs skulle behöva beräknas och fastställas som maximipriser. En sådan reglering skulle emellertid kunna komma att leda bl. a. till att producenterna tillverkar läromedel som kostnadsmässigt ryms inom givna prisramar samtidigt som läromedlen blir kvalitativt sämre. Det vore en oacceptabel utveckling.

Jag har mot denna bakgrund kommit till den slutsatsen att samhällsliga åtgärder för att påverka läromedelskostnaderna måste ske i annan form än genom priskontroll. Jag kommer i det följande att föreslå en försöksverksamhet med anbudsförfarande. Skulle erfarenheter av denna försöksverksamhet inte visa sig positiva kan det bli aktuellt att ånyo överväga frågan om priskontroll.

Länsskolnämnden i Uppsala län framhåller i sitt remissvar att för de egentliga läroböckerna fördyras produktionen av att en mängd *parallella boktitlar* produceras, måhända utan att verkligt behov föreligger av alla. Nämnden påpekar emellertid att betryggande valmöjligheter bör finnas. Vad nämnden framhåller är förmodligen en riktig iakttagelse. Ju fler boktitlar som produceras i ett och samma ämne för ett och samma stadium desto mindre blir upplagorna och högre priserna. I början av år 1973 fanns t. ex. i matematik för högstadiet i grundskolan tio parallella läromedelsserier som täckte hela högstadiet. Härutöver fanns 15 parallella titlar för högstadiet i matematik uppförda. Motsvarande siffror i historia för högstadiet var tre resp. 15.

Det är givetvis, som länsskolnämnden anför, nödvändigt att se till att det finns ett tillräckligt antal läromedel per ämne, årskurs osv. för att garantera en tillfredsställande valfrihet. Utbudet bör vara sammansatt på så sätt att t. ex. lärarna inte på grund av läromedlens utformning tvingas att använda en viss bestämd undervisningsmetod. Det nuvarande utbudet torde emellertid vara större än vad som motiveras av dessa hänsynstaganden. Det kan således finnas skäl att begränsa det antal parallella boktitlar som framställts för skolans bruk.

En begränsning av mängden läromedel som får användas i skolan

är emellertid förenad med vissa problem. Ett gäller vilka läromedel som skall väljas om man bestämmer sig för att endast ett visst antal läromedel skall få användas per ämne, årskurs osv. Till en början måste dessa läromedel väljas ut bland befintliga läromedel. För att ett sådant val skall kunna göras måste man skaffa fram uppgifter om läromedlen så att dessa kan jämföras i olika avseenden sinsemellan. Samma uppgifter måste tas fram för varje enskilt läromedel. För att få underlag för att göra dessa jämförelser skulle det vara nödvändigt att låta samtliga existerande läromedel per ämne, årskurs osv. genomgå någon form av prövning.

Det är inte givet att de läromedel som på detta sätt väljs ut för att få användas i undervisningen även fortsättningsvis skulle vara de som i första hand bör användas. Efter hand kan nya läromedel komma fram som bättre svarar mot lämpliga pedagogiska metoder eller senaste vetenskapliga rön i övrigt. Det vore då angeläget att sådana nytillkomna, från olika synpunkter bättre läromedel, finge ersätta de tidigare valda. För att det skulle bli möjligt att jämföra sådana nytillkomna läromedel med de redan valda måste i så fall även uppgifter om de nytillkommande läromedlen tas fram. Detta skulle få ske genom att dessa läromedel utprövades på konstruktionsstadiet. Det skulle därvid förmodligen bli nödvändigt att föreskriva att utprövning på konstruktionsstadiet skulle ske för alla nytillkommande läromedel. Dessa omständigheter samt de kostnader som den praktiska prövningen och utprövningen skulle komma att medföra gör att det är tveksamt om här angiven metod att begränsa det antal läromedel som får användas i undervisningen är en framkomlig väg för att minska läromedelskostnaderna.

RRV har antytt en annan metod för att påverka läromedelskostnaderna. Enligt RRV vore ett alternativ till produktionsstöd att myndigheten, t. ex. SÖ, efter prototyputveckling och genom *anbudsförfarande* lät ett producentföretag ta hand om produktionen och marknadsföringen. Eventuell subventionering kunde ske genom lägre krav på täckning av prototypkostnaden. Även länsskolnämnden i Östergötlands län för fram tanken på ett anbudsförfarande. Statens läroboksnämnd anser att Svenska kommunförbundet bör göra upp kostnadsmallar — per elev, årskurs, ämne, etc. — för läromedel och genom ett formligt anbudsförfarande söka uppnå så gynnsamma prisvillkor som möjligt.

Den av bl. a. RRV antydda metoden att få fram nya läromedel till rimliga priser är ett intressant uppslag. Det torde vara möjligt att utforma metoden så att den indirekt begränsar det antal parallella läromedel bland vilka kommunerna kan välja. För att denna väg skall vara framkomlig krävs emellertid medverkan från kommunernas sida. Skall ett anbudsförfarande, administrerat av ett statligt organ, bli framgångsrikt är det nödvändigt att det kan skapas garantier för att en viss upplaga av det läromedel anbudsförfarandet omfattar kommer att efterfrågas

sedan det färdigställts. Detta måste ske genom att kommunerna förbinder sig att köpa läromedel framtagna på detta sätt.

Hur en metod med anbudsförfarande praktiskt skall genomföras måste naturligtvis närmare analyseras. I det följande redovisas vissa hållpunkter för en sådan analys inför en försöksverksamhet som enligt min mening bör sättas igång.

Underlag för anbudsgivningen bör utarbetas av SÖ. Underlaget bör vara en beskrivning av det planerade läromedlet. Beskrivningen bör innefatta bl. a. en målbeskrivning samt de pedagogiska och tekniska krav som format osv. som läromedlet bör svara mot. Utarbetandet av ett sådant underlag kräver insatser inom det pedagogiska utvecklingsarbetet. Beskrivningen bör således tas fram inom ramen för detta arbete.

Vid en prövning av metoden med anbudsförfarande är det väsentligt att ett ämne som läses av ett mycket stort antal elever väljs. I första hand bör något ämne inom grundskolan komma i fråga.

Anbudsgivningen skulle kunna delas upp i två etapper. I en första etapp kan anbud begäras in som omfattar kostnaderna dels för att utveckla läromedlet i enlighet med beskrivningen, dels produktion av en viss begränsad upplaga av läromedlet, dels att utpröva läromedlet på konstruktionsstadiet. Upplagan bör bestämmas så att den räcker för att utpröva läromedlet i ett lämpligt antal klasser. Hänsyn bör tas även till att ett visst antal exemplar bör kunna sändas ut till kommunerna för påseende. Det är också angeläget att söka redovisa ett beräknat pris för viss upplaga av den slutligt framställda produkten.

Bland de anbud som kommer in i etapp ett kan t. ex. tre väljas ut. Valet av producent bör bestämmas bl. a. av det angivna priset. Samtliga tre läromedel utprövas. Producenten står för de kostnader som är förenade med utprövningen.

Bland de tre utprövade läromedlen väljs det eller de ut som vid utprövningen visat sig lämpligast från pedagogisk synpunkt. Endast för utvalda läromedel behöver därefter påseendexemplar tryckas upp och sändas ut till kommunerna. Dessförinnan bör överenskommelse ha träffats mellan SÖ och förlaget(en) om tillämpligt pris vid olika upplagestorlekar. Information härom bör tillställas kommunerna i samband med att påseendexemplaren sänds ut.

De kommuner som är intresserade av att köpa läromedlet förbinder sig att göra detta. Sedan sådana överenskommelser träffats med kommunerna beställs i en andra etapp hos producenterna det antal exemplar av det valda läromedlet som kommunerna förbundit sig att köpa.

Syftet med att tillämpa ett anbudsförfarande skulle vara dels att försöka påverka antalet parallella läromedel, dels att försöka få fram bra läromedel till låga priser. Hur framgångsrik metoden är för att nå dessa syften kan inte avgöras innan den prövats. Enligt min mening bör därför en försöksverksamhet med anbudsförfarande genomföras

efter det att tillvägagångssättet närmare analyserats. Det bör ankomma på Kungl. Maj:t att meddela bestämmelser om verksamhetens närmare utformning.

Som framgår av vad jag anfört i det föregående finns ett nära samband mellan anbudsförfarandet och det pedagogiska utvecklingsarbetet. Detta samband talar för att anbudsförfarandet bör handhas av SÖ. Den instans som administrerar anbudsförfarandet bör ha en god överblick över läromedelskostnaderna. Det organ som skall svara för läromedelsinformationen kommer rimligen att få en sådan överblick. Det kan således även anses finnas skäl som talar för att detta organ bör sköta anbudsförfarandet. Oavsett om man lägger denna uppgift på SÖ eller på det särskilda organet blir det förmodligen nödvändigt att inhämta synpunkter på anbuderna som ges in, från det av dessa båda organ som inte tilldelas uppgiften. Sannolikt kommer den pedagogiska granskningen av anbuderna att kräva större arbetsinsatser än den prismässiga granskningen. Av detta skäl bör uppgiften tilldelas SÖ.

Jag avser att i annat sammanhang föreslå Kungl. Maj:t att uppdraga åt SÖ att innan försöksverksamheten påbörjas komma in med förslag om hur ett anbudsförfarande praktiskt skall genomföras.

Det kommer givetvis att ta tid innan den här angivna metoden med anbudsförfarande slår igenom på läromedelspriserna. Det är därför angeläget att redan för befintliga läromedel söka tillämpa en aktiv kommunal prispolitik. Enhetligare val av läromedel bör kunna vara en framkomlig väg. Jag har erfarit att ett samarbete har inletts mellan skolförvaltningarna i Stockholm, Göteborg och Malmö. Dessa tre kommuner har diskuterat samverkan i syfte att genom gemensamma beställningar av läromedel pressa priserna och därmed indirekt påverka läromedelsmarknaden. Jag ser detta samarbete som ett exempel på åtgärder som kan vidtas från kommunernas sida.

Granskning av läromedelspriserna företas naturligtvis även av SPK som ett led i SPK:s ordinarie verksamhet.

Utredningen konstaterar att skolböckernas tekniska utförande inverkar på kostnaderna. Det tekniska utförandet skulle enligt utredningen kunna ändras i en rad avseenden med kostnadsbesparingar som följd. Utredningen anser det därför angeläget att frågan om rationalisering av den tekniska produktionen tas upp till fortsatt behandling. Standardkommittén för grafisk teknik är enligt utredningen ett lämpligt organ för detta arbete. Målet skulle vara att fastställa en svensk standard för läroböcker. Enligt vad jag erfarit har ett utredningsarbete i enlighet med utredningens förslag redan initierats. I detta arbete deltar representanter för berörda parter.

5.3 Pedagogisk granskning och objektivitetsgranskning

Jag har i det föregående beskrivit den granskning av läroböcker som f. n. görs av statens läroboksnämnd för vissa skolformer. Den nuvarande läroboksgranskningen har karaktären av centralt förval. Läromedelsutredningen föreslår att läromedelsgranskningen fortsättningsvis inte bör ha denna funktion. En stor del av remissinstanserna stöder detta ställningstagande.

Enligt min mening bör de förslag om utprovning på konstruktionsstadiet, praktisk provning och objektivitetsgranskning som utredningen föreslår sammantagna ses som en ersättning för den nuvarande granskningen. I samband härmed behövs medverkan från det pedagogiska utvecklingsarbetet. Jag behandlar därför dessa frågor i ett sammanhang. De former för läromedelsgranskning som jag kommer att föreslå i det följande avser dels utprovning och praktisk provning, dels objektivitetsgranskning. Utprovning och praktisk provning avser en pedagogisk provning. Enligt mina förslag i det följande bör samhället åtminstone t. v. inte styra omfattningen av dessa granskningsformer. Samhällets insatser bör i stället inriktas på objektivitetsgranskning innefattande även kontroll av att läromedlens innehåll inte strider mot läroplanernas mål och riktlinjer.

5.3.1 Läromedelsforskningens roll

Utredningen föreslår att läromedelsforskningen skall intensifieras inom vissa områden. Ett av utredningens syften med att ge vissa områden försteg är att få till stånd en jämnare tillgång på läromedel. Utredningen prioriterar ökad forskning rörande läromedel för vuxenutbildningen, invandrarundervisningen och yrkesutbildningen. Utredningen anger även forskning om effekterna av olika medier och kombinationer av medier som ett viktigt område.

Merparten av remissinstanserna har fört fram synpunkter rörande angelägna forskningsområden. Samtliga anser några eller något av de av utredningen angivna områdena som viktigast. Några remissinstanser pekar på ytterligare forskningsbehov, t. ex. inom specialundervisningen.

För egen del delar jag utredningens uppfattning. Det är en viktig uppgift för SÖ att inom ramen för tillgängliga medel avgöra var insatserna på läromedelsutvecklingens område skall ske. Behoven växlar givetvis från tid till annan och det är därför varken möjligt eller lämpligt att i detta sammanhang precisera dem.

SÖ disponerar under budgetåret 1972/73 ca 5,7 milj. kr. för läromedelsutveckling. Det bör även fortsättningsvis ankomma på SÖ att disponera dessa medel för de projekt som SÖ finner mest angelägna. Enligt min mening bör emellertid en mycket viktig uppgift i detta

sammanhang vara att medlen disponeras så att projekt som syftar till att precisera aktuella problem inom läromedelsområdet ges företräde. En annan viktig användning av medlen för läromedelsutveckling bör vara att främja utvärdering av läromedel. Detta bör bl. a. ske i samband med att SÖ medverkar till att förbättra de metoder som används vid utprovning av läromedel på konstruktionsstadiet och vid praktisk provning. Jag kommer att beröra detta ytterligare i det följande.

Utredningen föreslår att läromedelsforskningen liksom hittills bör bedrivas vid universitetens och lärarhögskolornas pedagogiska och psykologiska institutioner. Av de remissinstanser som uttalar sig i frågan tillstyrker flertalet utredningens förslag i detta avseende. Enligt min mening finns det f. n. inga skäl att göra några förändringar vad gäller läromedelsforskningens organisation.

Utredningen gör vissa ställningstaganden som rör systematiserad produktion av läromedel. Dessa ställningstaganden anknyter till den s. k. undervisningsteknologiska modellen. Enligt denna modell skulle läromedelsproduktionen genomgå tre faser, nämligen planering, konstruktion och utvärdering. Tillämpningen härav bör emellertid inte få leda till att läromedlen utformas så att alla lärare måste tillämpa samma undervisningsmetod för att kunna använda läromedlet. Man bör också undvika att läromedlen utformas på ett sådant sätt att deras användning kräver tillgång till vissa bestämda medier.

5.3.2 Utprovning på konstruktionsstadiet och praktisk provning

Med utprovning av läromedel avser utredningen undersökningar av läromedlen innan de färdigställts i en definitiv version avsedd att användas i skolan. Praktisk provning av ett läromedel sker däremot sedan detta färdigställts. Utredningen föreslår att utprovningen bör kunna omfatta alla slags läromedel och anser att den bör betraktas som en del av det pedagogiska utvecklingsarbetet. SÖ bör enligt utredningen ha ansvaret för verksamheten, vilken bör finansieras genom att producenterna betalar de kostnader som direkt föranleds av utprovningen. SÖ bör vidare enligt utredningen kunna ge ekonomiskt stöd till producenter för utprovning av sådana läromedel som medför lägre kostnader för kommuner och andra huvudmän. Av de remissinstanser som uttalar sig om utredningens förslag om utprovning är flertalet positiva.

Syftet med såväl utprovning som med praktisk provning är givetvis att få ett mått på ett läromedels pedagogiska lämplighet. Utprovningen har den fördelen att denna lämplighet provas innan ett läromedel framställs i ett slutgiltigt skick.

Jag har i det föregående föreslagit att en metod med anbudsförfarande bör utarbetas och tillämpas försöksvis. Som jag därvid anført bör de läromedel som väljs ut i den första etappen i anbudsförfarandet

genomgå utprövning på konstruktionsstadiet. Det är naturligtvis en fördel om även övriga läromedel utprövas. Det får emellertid i första hand anses vara ett intresse för producenterna att ombesörja att detta sker. Producenterna bör därför själva avgöra vilka läromedel som skall utprövas och även stå för de kostnader som utprövningen medför. Det är emellertid självklart att denna verksamhet skall bedrivas på ett sådant sätt att den inte får ogynnsamma konsekvenser för arbetet i skolan. Det ankommer på SÖ och de kommunala skolstyrelserna att se till att så inte blir fallet. Skolstyrelsen bör därför ha att avgöra fråga om tillstånd för utprövning i varje särskilt fall. SÖ bör även svara för att de metoder som används vid utprövningen utvecklas. SÖ bör därför på lämpligt sätt skaffa sig information om bl. a. de metoder som används.

Utredningen föreslår att praktisk prövning av läromedel införs i skolväsendet. Det är enligt utredningen angeläget att ett utvecklingsarbete pågår samtidigt som praktisk prövning införs generellt. SÖ bör ha ansvaret även för den praktiska prövningen, som enligt utredningen — åtminstone under ett inledande skede — bör omfatta samtidig prövning av alla registrerade läromedel inom ett ämne eller en ämnesgrupp under ett visst stadium. Utredningen föreslår en administrativ rutin som bör tillämpas härvid. Flertalet av de remissinstanser som uttalar sig om utredningens förslag på denna punkt är positiva.

Den mätning av läromedels pedagogiska effekt som den praktiska prövningen innebär är betydelsefull. Det är även positivt att utvärderingen sker under medverkan av de av undervisningen närmast berörda. Som jag tidigare anfört vad gäller utprövningen är det emellertid väsentligt att någon menlig inverkan på arbetet i skolan inte sker.

Även den praktiska prövningen bör vara en angelägenhet för läromedelsproducenterna. Dessa bör såväl avgöra omfattningen som stå för kostnaderna. Jag delar således inte utredningens uppfattning om SÖ:s roll i detta sammanhang. SÖ bör liksom för utprövningen se till att den praktiska prövningen genomförs på ett för skolans verksamhet lämpligt sätt. De kommunala skolstyrelserna bör följa verksamheten på motsvarande sätt. SÖ bör svara för metodutvecklingen även för den praktiska prövningen. På sikt bör emellertid den modell för den praktiska prövningen som utredningen föreslår övervägas ytterligare.

Det bör ankomma på skolstyrelserna att anta läromedel även för praktisk prövning. Vad gäller praktisk prövning av läromedel i samhällsorienterande ämnen bör endast sådana läromedel antagas som objektivitetsgranskats. Detta krav bör emellertid inte gälla för att läromedel i samhällsorienterande ämnen skall kunna antagas för utprövning.

För att det skall bli möjligt för SÖ att följa verksamheten med utprövning och praktisk prövning i skolorna bör skolstyrelserna anmäla till SÖ i vilka skolor och i vilken omfattning utprövning och praktisk prövning pågår. Vad jag anfört om skolstyrelserna bör för de landstingskommunala delarna av gymnasieskolan avse utbildningsnämnderna.

5.3.3 Objektivitetsgranskning m. m.

Genom utprovning på konstruktionsstadiet och praktisk provning erhålls en uppfattning om hur läromedlet fungerar pedagogiskt i undervisningssituationen. Denna pedagogiska granskning avses fungera som ett komplement till den objektivitetsgranskning som utredningen föreslår.

Utredningen betonar att läroplanerna måste vara utgångspunkten för objektivitetsgranskning. Det är därvid av väsentlig betydelse, framhåller utredningen, att objektivitetsbegreppet i läroplanerna framställs så klart och preciserat att det inte behöver råda någon tvekan om samhällets krav på innehållet i undervisningen. Utredningen anser vidare det vara en viktig uppgift för SÖ att söka precisera läroplanernas övergripande mål.

Jag delar utredningens uppfattning att det är viktigt att läroplanernas mål preciseras. Jag är däremot inte säker på att det är möjligt att tillmötesgå utredningens önskemål om långtgående klarlägganden i läroplanerna av objektivitetsbegreppet. Det förefaller enligt min mening vara en i det närmaste omöjlig uppgift att för varje ämne, kursavsnitt osv. ange hur innehållet skall utformas för att objektivitetskravet skall anses vara uppfyllt. Vid objektivitetsgranskningen torde det bli nödvändigt att utgå från vad som sägs i läroplanerna om undervisningens innehåll och därefter göra en bedömning av om ett visst läromedel behandlar innehållet på ett sakligt och allsidigt sätt.

Utredningen anser det angeläget att kommunerna får information i första hand om centrala läromedels överensstämmelse med de objektivitetskrav som ställs upp i läroplanerna.

Majoriteten av remissinstanserna instämmer i utredningens förslag angående objektivitetsgranskningen. Några remissinstanser vill emellertid ha en mer omfattande granskning än den utredningen föreslagit. LO anser att granskningen bör vara allsidig. VRO och utbildningsnämnden i Östergötlands läns landsting anser att granskningen inte enbart bör omfatta objektiviteten i läromedlet utan bör vara mera omfattande. Stockholms skoldirektion har invändningar mot att granskningen skall omfatta enbart centrala läromedel. SSU och Svenska fabriksarbetareförbundet anser att central förhandsgranskning behövs.

Enligt min mening innefattar objektivitetsgranskningen såväl en bedömning av att läromedlet behandlar innehållet på ett sakligt och allsidigt sätt som en granskning av att läromedlet inte strider mot avsnittet mål och riktlinjer i resp. läroplan. Objektivitetsgranskningen bör således innefatta en granskning av att vad som sägs i läromedlen inte strider mot intentionerna i målen och riktlinjerna vad gäller t. ex. jämställdhet mellan män och kvinnor, samhörighet, solidaritet och medansvar.

När frågor rörande läromedlens objektivitet aktualiserats i den allmänna debatten har det i allmänhet varit fråga om läromedel i sam-

hållsorienterande ämnen. Objektivitetsgranskningen bör koncentreras till områden där objektivitetsproblemen är särskilt svårbemästrade. Den bör därför obligatoriskt avse alla centrala läromedel i samhällsorienterande ämnen, dvs. samhällskunskap, historia, geografi samt religionskunskap i grundskolan och motsvarande ämnen i övriga obligatoriska skolformer samt i gymnasieskolan, privatskola som avses i privatskollstadgan, kommunal och statlig vuxenutbildning. Centrala läromedel i dessa ämnen, vilka inte objektivitetsgranskas eller vilka inte godkänts vid sådan granskning, bör inte få användas i undervisningen. Sådana centrala läromedel bör inte heller införas i det centrala register som jag kommer att föreslå i det följande.

I de fall granskning i enlighet med vad jag förordat skall ske, ingår den som ett led i det registreringsförfarande som jag kommer att föreslå i det följande, dvs. den kommer till stånd efter ansökan av läromedelsproducent. Granskningen bör ankomma på den läromedelsnämnd som enligt förslag i det följande bör inrättas. Centrala läromedel för vilka granskningen inte är obligatorisk bör ändå om nämnden finner en sådan granskning motiverad kunna granskas av nämnden bl. a. efter anmälan av kommun, enskild person eller annan. Det bör således finnas en möjlighet för konsumenterna och för allmänheten att påkalla granskning av även andra läromedel än de, som enligt mina förslag obligatoriskt skall objektivitetsgranskas. Jag har, som framgått, valt att föreslå att sådan granskning bör vara obligatorisk enbart för centrala läromedel i samhällsorienterande ämnen. Även i centrala läromedel i andra ämnen som i t. ex. språk kan emellertid objektivitetsfrågan vara kontroversiell.

De ställningstaganden till ett läromedels objektivitet och överensstämmelse med läroplanens mål och riktlinjer som läromedelsnämnden gjort vid en viss tidpunkt kan efter hand komma att bli inaktuella. En förnyad granskning bör därför kunna ske.

Enligt utredningen bör ett särskilt organ, läromedelsnämnden, inrättas inom SÖ och få befogenhet bl. a. att på SÖ:s vägnar besluta i frågor rörande läromedels objektivitet. Nämnden skulle, enligt utredningen, dessutom följa utvecklingen på läromedelsområdet och uppmärksamma brister i läromedelsförsörjningen och följa prisutvecklingen på läromedelsområdet. Läromedelsnämnden skulle bestå av nio personer som skulle företräda allmänintressen. Flertalet remissinstanser tillstyrker eller lämnar utan erinran den föreslagna organisationen. Ett fåtal remissinstanser — RRV, länsskolnämnderna i Kronobergs och Värmlands län samt utbildningsnämnden i Västernorrlands läns landsting — anser att läromedelsgranskningen bör handhas av ett från SÖ fristående organ.

Jag delar för egen del utredningens uppfattning att en läromedelsnämnd bör knytas till SÖ och på SÖ:s vägnar besluta i frågor rörande granskning av läromedlens objektivitet och granskning av att läromed-

lens innehåll inte strider mot mål och riktlinjer i läroplanerna. Mitt förslag innebär således att läromedelsnämnden får mer begränsade uppgifter än utredningen föreslagit. Jag vill särskilt understryka att det är nödvändigt att ha tillgång till pedagogisk expertis vid läromedelsgranskningen. En sådan finns företrädd inom SÖ. Läromedelsnämnden bör inrättas den 1 juli 1974.

Jag avser att senare föreslå Kungl. Maj:t att i nämnden skall ingå representanter för i första hand allmänna samhällsintressen. Nämndens arbetsområde bör som jag nyss anfört avse att på SÖ:s vägnar besluta i granskningsfrågor i den omfattning jag angett. Nämnden avses där-
emot inte handlägga läromedelsfrågor i övrigt inom verket.

Vid ansökan hos statens läroboksnämnd om att få en lärobok uppförd på läroboksförteckningen skall den sökande f. n. erlagga granskningsavgift. Jag föreslår att sådan granskningsavgift skall erläggas av producenterna vid den obligatoriska granskning som jag föreslagit. Det bör ankomma på Kungl. Maj:t att fastställa granskningsavgiftens storlek.

Jag vill erinra om att det enligt radiolagen (1966: 755, ändrad senast 1972: 240) föreligger ett förbud för myndighet eller annat allmänt organ att i förväg granska eller föreskriva förhandsgranskning av radioprogram och att förbjuda radiosändning eller trådsändning på grund av dess innehåll. När det gäller Sveriges Radios utbildningsverksamhet föreligger dock en skyldighet för Sveriges Radio att samråda med SÖ och UKÄ. Jag anser att man med hänsyn härtill kan förutsätta att kravet på objektivitet och överensstämmelse med läroplanernas mål och riktlinjer kommer att tillgodoses vid framställning av material som skall användas bl. a. i skolan.

5.4 Informationsåtgärder m. m.

Som jag nämnt i det föregående avvisar utredningen tanken på centrala förval av läromedel. Centrala organ bör enligt utredningen tillhandahålla information och beslutsunderlag för lokala val. Liksom flertalet av remissinstanserna delar jag utredningens uppfattning. Enligt min mening bör emellertid vissa undantag från denna huvudregel göras. Vad gäller centrala läromedel bör endast sådana som finns medtagna i det centrala register som jag kommer att föreslå i det följande som centralt läromedel få användas i undervisningen. Av detta följer att centrala läromedel i samhällsorienterande ämnen som inte objektivitetsgranskats eller som inte godkänts vid objektivitetsgranskning inte får användas i undervisningen. Inom denna ram bör det, som utredningen föreslagit, ankomma på skolstyrelserna (resp. utbildningsnämnderna) att liksom nu fatta beslut om vilka läromedel som skall antas. För

statliga gymnasiala utbildningar bör valen göras av styrelsen för resp. skola. Slopandet av det centrala förvalet kräver, som utredningen påpekar, ett ökat engagemang från skolstyrelsernas sida i frågor som rör val av läromedel.

Dessa förändringar ställer, som flera remissinstanser påpekat, ökade krav på information om läromedlen.

5.4.1 Ett centralt läromedelsregister

Utredningen konstaterar att det är nödvändigt för kommunerna att ha tillgång till information om läromedlen som underlag för sina läromedelsval. Undersökningar som utredningen företagit visar att nuvarande information är alltför osystematisk och producentstyrd och att kvalitativa data sällan finns att tillgå. Flera remissinstanser, bl. a. SÖ samt länsskolnämnderna i Uppsala, Östergötlands, Jönköpings och Västerbottens län, anser att lättillgänglig information är en förutsättning för lokala beslut om läromedelsval. Jag delar denna uppfattning.

Utredningen föreslår att ett centralt läromedelsregister inrättas. Detta förslag stöds av majoriteten av remissinstanserna. Enligt ABF är ett sådant register en förutsättning för att de förtroendevalda ledamöterna i skolstyrelserna skall kunna få tillräckligt underlag för sina beslut.

Jag anser i likhet med utredningen att ett centralt register bör byggas upp. Jag delar med vissa undantag utredningens uppfattning om vilka riktlinjer som bör gälla för ett sådant register. Det bör som utredningen föreslår vara öppet, dvs. varje producent bör ha möjlighet att efter anmälan få sina produkter registrerade. Av praktiska skäl måste man dock, i varje fall i ett inledande skede, härvidlag räkna med vissa begränsningar. Som framgått av vad jag anfört i det föregående bör emellertid centrala läromedel alltid registreras. Ej registrerade sådana läromedel bör inte få antas av skolstyrelsen som centralt läromedel och som sådant få användas i undervisningen. Jag delar således i princip utredningens uppfattning om att informationen skall kunna omfatta alla slags läromedel men anser att registret bör begränsas till att gälla läromedel för grundskola, specialskola, nomadskola, privatskola som avses i privatskolestadgan, gymnasieskola samt kommunal och statlig vuxenutbildning.

I likhet med utredningen anser jag att registret bör byggas upp successivt. Det är viktigt att man i ett initialskede väljer en lämplig ambitionsnivå för att, som utredningen föreslår, konsumenterna skall kunna tillhandahållas vissa grundfakta. Förslaget om att registret skall bygga på datateknik bör undersökas ytterligare. Utredningen föreslår att registret skall vara självsanerande. Detta innebär att varje infört

läromedel automatiskt utgår efter viss tid om inte producenten dessförinnan gjort nyanmälan. Jag delar i princip denna uppfattning.

Vissa krav bör enligt utredningen ställas på läromedelsinformationen. Den bör omfatta kvalitativa data, tekniska data och relation mellan effekt och pris. Enligt min uppfattning bör informationen om möjligt omfatta även pedagogiska data och ekonomiska data. Exempel på tekniska data kan vara läromedlets titel, författare/upphovsman, producent, produktionsår, tekniskt utförande och beståndsdelar, beställningsnummer, det användningsområde läromedlet är avsett för och uppgift om läromedlet är utprövat. Med pedagogiska data avser jag bl. a. resultat av praktisk provning, uppgift om hur stor del av kursen som täcks av läromedlet, uppgift om särskilda pedagogiska eller organisatoriska anordningar krävs för att arbeta med läromedlet, innehållsförteckning och läsbarhetsindex. Ekonomiska data kan vara bl. a. kostnad per elev och normalklass, uppgift om även andra läromedel krävs som komplement och i så fall i vilken utsträckning samt uppgift om elevanteckningar skall göras i grundböcker och studiehäften.

Som jag nämnt bör uppbyggnaden av registret ske successivt. Det bör därför noggrant analyseras vilka uppgifter som är av störst värde för konsumenterna och därmed redan inledningsvis bör ingå i den information som erhålls från registret. Det bör eftersträvas att så långt möjligt låta producenterna lämna underlag för den information som skall ingå i registret.

Utredningen föreslår att registret i princip bör vara självfinansierat. En registreringsavgift bör tas ut av förlagen. Det bör ankomma på Kungl. Maj:t att fastställa registreringsavgiftens storlek. Kommunerna bör få en viss normalupplaga av informationen från registret utan kostnad. För exemplar härutöver bör emellertid betalning erläggas. Även läromedelsförlagen bör erhålla information gratis i viss omfattning.

Utredningen har diskuterat flera olika organisatoriska former för läromedelsregistret men förordar att förutsättningarna för att bilda ett fristående företag för läromedelsinformation gemensamt ägt av staten, kommunerna och läromedelsproducenterna snarast bör undersökas. Majoriteten av remissinstanserna tillstyrker eller har inga invändningar mot att ett centralt läromedelsregister bör inrättas. Flertalet remissinstanser uttalar sig inte om den av utredningen föreslagna organisationen av registret. Några få instanser är negativa eller för fram alternativa organisationsmodeller. Svenska kommunförbundet finner inte förslaget om en ny företagsbildning för information välbetänkt. Några remissinstanser förordar att registret knyts till SÖ.

Jag delar den uppfattning som bl. a. Svenska kommunförbundet fört fram att man bör välja en annan form för organisation av läromedelsregistret än en företagsbildning. En möjlighet vore att låta SÖ svara för

denna uppgift. Jag anser det emellertid mindre välbetänt att lägga nya uppgifter till SÖ av det slag varom här är fråga. I stället bör ett särskilt statligt organ med uppgift att handha läromedelsinformationen inrättas. Detta organ bör ha till uppgift att svara för det centrala läromedelsregistret och för administrationen av produktionsstödet. Vid organet, som bör ledas av en styrelse med företrädare för bl. a. kommunerna och utbildningsmyndigheten, bör finnas ett särskilt kansli. Jag biträder utredningens förslag att organet vad gäller verksamhet i anslutning till läromedelsregistret bör vara självfinansierat och således inte medföra några kostnader för statsverket. Det statliga organet bör inrättas den 1 juli 1974 vid vilken tidpunkt statens läroboksnämnd bör upphöra.

SÖ föreslog i sin anslagsframställning för budgetåret 1973/74 under anslaget Länsskolnämnderna i det s. k. nollalternativet att länscentralerna för pedagogiska hjälpmedel (LPH) avvecklas. SÖ framhöll härvid bl. a. att, om besparingar är nödvändiga, LPH med hänsyn till utvecklingen på läromedelsområdet borde undvaras före varje annan resursminskning för nämnderna av motsvarande storlek. Kungl. Maj:t gav härafter i uppdrag åt länsskolnämndsutredningen att senast den 10 januari 1973 redovisa sina förslag rörande behovet av en regional organisation för pedagogiska hjälpmedel.

Länsskolnämndsutredningen har nu föreslagit att LPH avvecklas i anslutning till genomförandet av sådana åtgärder för förbättrad läromedelsinformation som förutsätts bli resultatet av behandlingen av läromedelsutredningens förslag. LPH har enligt utredningen inte kommit att fylla den uppgift de en gång inrättades för. Samtidigt har utvecklingen gett kommunerna möjligheter att själva få ett bättre grepp över läromedelshanteringen. Kommunsammanläggningarna har enligt utredningen bidragit till detta.

Flera remissinstanser tillstyrker utredningens förslag. Andra anser att tjänsterna som föreståndare för LPH kan upphöra men anser att den resurs som föreståndarna vid LPH motsvarar bör finnas kvar vid länsskolnämnderna. En tredje grupp remissinstanser anser att LPH inte bör avskaffas med mindre än att den lokala läromedelsorganisationen och/eller det centrala läromedelsregister som läromedelsutredningen föreslagit byggts upp. Svenska kommunförbundet framhåller i sitt remissvar att läromedelsinformationen till skolan är en viktig pedagogisk och ekonomisk fråga. Förbundet konstaterar att det av skäl som utredningen redogjort för inte varit möjligt för LPH att ge konsumenterna erforderlig service i detta avseende. Man kan, enligt förbundet, vidare utgå från att denna information blir mera komplicerad och betydelsefull i framtiden. Förbundet menar att en effektiv läromedelsinformation på central nivå bör kunna organiseras i nära samverkan med företrädare för skolans huvudmän.

Det centrala läromedelsregister som jag nyss förordat bör byggas upp

kommer successivt att ge en förbättrad läromedelsinformation. Jag delar länsskolnämndsutredningens uppfattning att LPH bör avvecklas. Verksamheten vid LPH bör upphöra den 30 juni 1973.

5.4.2 Inköp och distribution

Utredningen har presenterat förslag om hur läromedelsfrågorna bör handhas lokalt. I varje primärkommun bör enligt utredningen finnas en läromedelskommitté. Kommittén bör vara planerande och beredande organ medan beslut om inköp av läromedel fattas av skolstyrelsen. Bestämmelser bör införas i skolstadgan om att läromedelskommittéer skall finnas. Utredningen lämnar vidare förslag om hur kommittéerna bör vara sammansatta.

Hälften av remissinstanserna som uttalar sig i frågan är positiva eller har inget att invända mot utredningens förslag om läromedelskommittéer. Många remissinstanser vänder sig emellertid mot att kommittéerna skall vara obligatoriska.

Utredningen föreslår vidare att det bör finnas en läromedelscentral i varje primärkommun med uppgift att samordna läromedelsfrågorna i kommunen. Flertalet av de remissinstanser som uttalar sig i denna fråga har inget att erinra mot utredningens förslag. Skolstyrelsen i Sorsele anser att en organisation med läromedelskommittéer och läromedelscentraler innebär en överorganisation för mindre kommuner. SÖ och RRV pekar på möjligheten att samverka interkommunalt.

Det bör ankomma på kommunerna att själva fatta beslut om den närmare organisationen av läromedelshanteringen. Jag är därför inte beredd att föreslå att läromedelskommittéer skall vara obligatoriska organ vid sidan av skolstyrelserna. Vad utredningen föreslagit om kommittéerna och deras arbete, liksom om läromedelscentralerna, bör dock kunna ge vägledning åt kommunerna.

Utredningen för även fram vissa förslag om läromedelsanskaffningen för högskoleutbildningen. Dessa rör dels att endast sådan litteratur som de studerande har reella möjligheter att anskaffa bör få fastställas som kurslitteratur, dels att ett sista datum före vilket kurslitteratur för kommande termin skall vara fastställd bör tas in i resp. utbildningskungörelse. UKÄ framhåller i sitt remissvar att det bör ligga i utbildningsnämndernas intresse att bevaka att den litteratur som skall användas finns tillgänglig och att litteraturlistor fastställs i god tid. Jag delar UKÄ:s uppfattning.

5.5 Vissa övergångsanordningar

De förändringar jag föreslagit i det föregående bör med undantag av förslaget rörande LPH träda i kraft den 1 juli 1974. Avvecklingen av LPH bör ske den 30 juni 1973.

Vissa frågor behöver beredas ytterligare innan de föreslagna föränd-

ringarna genomförs. Jag har föreslagit att ett särskilt statligt organ för att handha frågor om läromedelsinformation skall inrättas. Detta organs organisation och arbetsformer behöver klargöras ytterligare. Frågor som rör uppbyggnaden av ett centralt läromedelsregister återstår att lösa. Jag avser att senare föreslå Kungl. Maj:t att en särskild organisationskommitté tillkallas för att förbereda i huvudsak dessa frågor. Denna kommitté bör även få till uppgift att i samarbete med statens läroboksnämnd förbereda de olika åtgärder som behövs för denna nämnds avveckling. Jag avser att senare föreslå Kungl. Maj:t att uppdra åt SÖ att överväga frågor som rör den föreslagna läromedelsnämndens arbetsformer.

5.6 Former för tillhandahållande av fria läromedel

Enligt nu gällande bestämmelser skall eleverna i grundskolan få behålla i princip egentliga läroböcker, arbetsböcker och förbrukningsmaterial.

Skyldighet för kommunerna att tillhandahålla fria läroböcker för eleverna i folkskolan infördes under senare delen av 1940-talet. Detta var ett viktigt steg i strävandena att ge alla barn och ungdomar samma möjlighet till utbildning oberoende av ekonomisk bakgrund. De skäl som dåvarande departementschefen anförde för denna åtgärd kan fortfarande sägas vara giltiga för den obligatoriska skolan. Det är således en viktig princip ur såväl sociala som pedagogiska aspekter att eleverna i grundskolan tillhandahålls läromedel utan att behöva betala någon del av kostnaderna för dem. Denna princip har inte heller ifrågasatts. De förslag Svenska kommunförbundet fört fram rör sammanfattningsvis dels att läromedel i princip bör betraktas som en gemensam resurs i skolan, dels att det bör vara en bedömningsfråga för kommunerna att avgöra vilka läromedel eleverna bör få som gåva. Kommunförbundet vill därför att nuvarande bestämmelser i skolstadgan som anger vilka läromedel eleverna skall få behålla och vilka som skall tillhandahållas eleverna som lån skall upphöra att gälla.

SÖ framhåller i sitt yttrande över Svenska kommunförbundets förslag bl. a. att grundmateriel i den betydelse som används i 1969 års läroplan för grundskolan bör jämföras med egentliga läroböcker i skolstadgans mening och att eleverna har behov av att få behålla ett grundmateriel i flertalet ämnen. SÖ finner därför inga skäl för att ändra nuvarande bestämmelser i detta avseende i skolstadgan. SÖ anser det däremot vara nödvändigt att i olika ämnen precisera behovet av läromedel uppdelat i grundmateriel och supplerande materiel.

Synpunkter har framkommit om att det kan vara svårt att avgöra vilka läromedel som skall anses som egentliga läroböcker i skol-

stadgans mening och därmed lämnas åt eleverna som gåva. Det har framhållits att utvecklingen på läromedelsområdet gjort att det inte längre är självklart hur skolstadgans bestämmelser skall tillämpas. Antalet medier som används i undervisningen har ökat och olika medier används ofta i kombination. Denna fråga tas upp i anledning av under 1972 års riksdag väckta motioner i ett betänkande från utbildningsutskottet (UbU 1972: 26). Utskottet anser härutöver bl. a. att den andel läromedel som eleverna erhåller som gåva fortsättningsvis bör vara oförändrad jämfört med tidigare praxis. Utskottet anser det vidare angeläget att nu gällande bestämmelser om vilka läroböcker eleverna skall erhålla som gåva resp. lån ändras så att kommunerna ges större frihet att avgöra vilka läromedel som skall lämnas som gåva resp. lån till eleverna i grundskolan. Vad utskottet anförde har av riksdagen getts till känna för Kungl. Maj:t (rskr 1972: 186).

Enligt min mening är nämnda bestämmelser i skolstadgan ett bland flera medel att nå målet att ge möjlighet till utbildning oberoende av ekonomisk bakgrund. Om eleverna får som gåva läromedel som ger en överblick över stoff som behandlats i undervisningen bör detta underlätta för dem att få en översikt över och uppleva en kontinuitet i studierna. Orättvisor skulle lätt kunna uppstå eleverna emellan om man helt frångår nuvarande princip om att vissa läromedel skall ges eleverna som gåva. En del föräldrar skulle förmodligen köpa läromedel till sina barn för att underlätta för dem att följa undervisningen. Elever, vilkas föräldrar av ekonomiska eller andra skäl inte köper läromedel åt dem, skulle bli missgynnade.

Även pedagogiska skäl talar för att eleverna i grundskolan bör få egna exemplar av vissa läromedel.

Jag har likväl kommit till slutsatsen att man bör kunna mjuka upp de nuvarande tämligen svårtolkade bestämmelserna i syfte att ge kommunerna större frihet att själva avgöra vilka läromedel eleverna bör få behålla egna exemplar av. Jag anser mig böra kunna förorda en ändring av nuvarande bestämmelser mot bakgrund av kommunernas allmänna vilja att sörja för skolan och dess utveckling.

Liksom hittills bör dock gälla att eleverna vid grundskolan bör kostnadsfritt och i skälig omfattning tillhandahållas läromedel som erfordras för en tidsenlig undervisning.

Det bör ankomma på den kommunala skolstyrelsen att inom de i det följande angivna ramarna ta ställning till vilka läromedel eleverna vid grundskolan i en kommun skall erhålla som gåva. Härvid bör av rättviseskäl eftersträvas att samtliga elever vid grundskolan i en kommun får läromedel som gåva i samma omfattning. Detta innebär bl. a. att det inte bör få förekomma att elever som är syskon inte får var sitt exemplar av läromedel som skall ges eleverna som gåva. Det

bör självfallet inte heller få förekomma att elever erbjuds köpa läromedel vilka de enligt det följande bör få som gåva.

Syftet med att ge eleverna egna exemplar av läromedel bör vara att de ges möjlighet att få en allmän överblick av det huvudsakliga kursinnehållet i ett ämne. Eleverna bör därför få som gåva minst ett läromedel som ger en sådan överblick i varje ämne. Undantag bör dock kunna göras för i första hand musik, teckning, slöjd och gymnastik.

Kravet på att eleverna bör få ett eget exemplar av läromedel som ger en allmän överblick av det huvudsakliga kursinnehållet i ämnet bör kunna anses vara uppfyllt om eleven får som gåva minst ett centralt läromedel i varje ämne med nyss angivna undantag.

Vilka läromedel som är att betrakta som centrala läromedel kommer framdeles att framgå av det centrala läromedelsregistret som enligt mina förslag i det föregående bör byggas upp.

Vad jag här föreslagit rörande former för tillhandahållande av fria läromedel för eleverna i grundskolan bör gälla fr. o. m. den 1 juli 1973.

6 Hemställan

Under återopande av det anförda hemställer jag att Kungl. Maj:t föreslår riksdagen att

- 1) godkänna vad jag i det föregående förordat beträffande riktlinjer för samhällsinsatser på läromedelsområdet,
- 2) godkänna de riktlinjer för central granskning av och information om läromedel som jag angett i det föregående,
- 3) godkänna att en central myndighet för läromedelsinformation med de uppgifter som jag angett inrättas den 1 juli 1974,
- 4) besluta att statens läroboksnämnd skall upphöra vid utgången av juni 1974,
- 5) besluta att länscentralerna för pedagogiska hjälpmedel vid länskolnämnderna skall avvecklas vid utgången av juni 1973,
- 6) godkänna de riktlinjer för tillhandahållande av fria läromedel åt elever i grundskolan som jag angett i det föregående,
- 7) medge att förslagsanslaget Bidrag till driften av grundskolan m. m. under åttonde huvudtiteln får tas i anspråk under budgetåret 1973/74 för produktionsstöd avseende läromedel.

Med bifall till vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Britta Gyllensten

Innehåll

	Sida
1 Inledning	3
2 Samhällsinsatser på läromedelsområdet	5
2.1 Nuvarande bestämmelser	5
2.1.1 Granskning av vissa läroböcker	5
2.1.2 Antagande av lärobok m. m.	8
2.2 Utredningen	9
2.2.1 Inledning	9
2.2.2 Forsknings- och utvecklingsarbete	10
2.2.3 Produktion	14
2.2.4 Läromedelsval	22
2.2.5 Information	23
2.2.6 Granskning	25
2.2.7 Praktisk prövning och testning	27
2.2.8 Prisövervakning	29
2.2.9 Inköp och distribution	30
2.3 Remissyttranden	32
2.3.1 Allmänna synpunkter	32
2.3.2 Läromedelsbegreppet	34
2.3.3 Forsknings- och utvecklingsarbete	35
2.3.3.1 Behovsanalyser	36
2.3.3.2 Angelägna områden	36
2.3.3.3 Undervisningsteknologisk modell	37
2.3.3.4 Läromedelsforskningens organisation	38
2.3.4 Produktion	39
2.3.4.1 Samordning av samhällets produktions-	
resurser	40
2.3.4.2 Produktionsstöd	40
2.3.4.3 Kostnader för tryckta läromedel	43
2.3.5 Läromedelsval	46
2.3.6 Information	48
2.3.7 Granskning	53
2.3.8 Praktisk prövning och testning	56
2.3.9 Prisövervakning	60
2.3.10 Inköp och distribution	62
3 Former för tillhandahållande av fria läromedel	66
3.1 Inledning	66
3.1.1 Allmänt	66
3.1.2 Nuvarande bestämmelser	67
3.1.3 Former för att tillhandahålla eleverna i grundskolan	
fria läromedel	67
3.1.4 Vissa förslag från Svenska kommunförbundet	68
3.1.5 Skolöverstyrelsens yttrande	68
3.1.6 Utslag i regeringsrätten	69
3.1.7 Utskottsutlåtande	69
3.2 Tidigare förslag och ställningstaganden avseende fria	
läromedel	70

3.2.1 Förslag och ställningstaganden avseende det obligatoriska skolväsendet	70
3.2.1.1 1920 års materielsakkunniga	70
3.2.1.2 1937 års skolmaterielsakkunniga	70
3.2.1.3 Kungl. Maj:ts prop. (1946: 59) angående statsbidrag till kostnaderna för tillhandahållande av fri undervisningsmateriel åt folk-skolebarn m. m.	71
3.2.2 Vissa statsbidragsförändringar	73
3.2.2.1 Allmänna statsbidragsutredningens betänkande (SOU 1956: 8) Förenklad statsbidragsgivning	73
3.2.2.2 Kungl. Maj:ts prop. (1957: 112) angående grunder för förenklad statsbidragsgivning, avseende driftbidragen till primärkommunerna	73
3.2.3 Förslag och ställningstaganden avseende det frivilliga skolväsendet	73
3.2.3.1 Riksdagsmotioner	73
3.2.3.2 Studiemedelssystemet	74
3.2.3.3 Läromedelsutredningens förslag i betänkandet (SOU 1970: 10) Fria läromedel	74
3.2.3.4 Förslag avseende fria läromedel i Kungl. Maj:ts prop. (1971: 37) angående vuxenutbildning	75
4 Länscentralerna för pedagogiska hjälpmedel	75
4.1 Inledning	75
4.2 Nuvarande bestämmelser	75
4.3 Länsskolnämndsutredningen	76
4.4 Remissyttranden	80
5 Departementschefen	81
5.1 Inledning	81
5.2 Läromedelsutbud och läromedelskostnader	82
5.2.1 Läromedelsmarknaden	84
5.2.2 Läromedelsutbud och produktionsstöd	84
5.2.3 Prisövervakning	86
5.3 Pedagogisk granskning och objektivitetsgranskning	91
5.3.1 Läromedelsforskningens roll	91
5.3.2 Utprovning på konstruktionsstadiet och praktisk provning	92
5.3.3 Objektivitetsgranskning m. m.	94
5.4 Informationsåtgärder m. m.	96
5.4.1 Ett centralt läromedelsregister	97
5.4.2 Inköp och distribution	100
5.5 Vissa övergångsanordningar	100
5.6 Former för tillhandahållande av fria läromedel	101
6 Hemställan	103

